

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ŞİDDET VE TERÖR OLGUSU

Muhammet ÇAKIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2007

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ŞİDDET VE TERÖR OLGUSU

Muhammet ÇAKIR

Danışman : Prof.Dr.Nasi ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2007

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nasi ASLAN
(Danışman)

Üye : Yrd. Doç. Dr. İsmail YÜRÜK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Münir YILDIRIM

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

--/--/----

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ŞİDDET VE TERÖR OLGUSU

Muhammet ÇAKIR

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nasi ASLAN

Eylül 2007, 149 Sayfa

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu yüzden içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen kurallara uymak zorundadır. Bu kurallar bazen din, bazen yasa, bazen de örf-adet kaynaklı olabilir. İslam dini ve getirdiği ahlaki umdeler, insana, toplumda nasıl yaşayacağını açıklamıştır. Bu çalışmada farklı boyutlarıyla İslam dini, İslam Hukuku açısından şiddet ve terör olguları, bu olgular bağlamında çatışma ve diyalog kültürleri ile insan hakları araştırılmıştır. Çalışmamızda konuyla ilgili Kur'an ayetlerine, hadislerle yer verilmiş ve bu konuda yazılmış diğer kitaplardan da yararlanılmıştır.

Çalışmalarımızın neticesinde görülmüştür ki; şiddet insanın fıtratında vardır. İslam, getirdiği hukuki ve ahlaki umdelerle insan fıtratındaki bu şiddet eğilimini asgariye indirgeyerek, dünyadaki tüm insanların barış, adalet, emniyet, müsamaha ve diyalog kültürü içinde, bir arada nasıl yaşayabileceğini ortaya koymaktadır. Hukuki açıdan can, din, akıl, nesil ve malın korunması için, önleyici tedbirler alınmış, cezai müeyyideler getirilmiş, gerektiğinde ve başka çare kalmadığında savaşa da izin verilmiştir.

Şiddetin en acımasız ve gayrı ahlaki boyutu ise terördür. Menfaatler çatışması terörün, terör ise kaos ortamının kaynağıdır. Şiddet, terör ve kaos çatışma kültürünün ürünüdür. Çatışma kültüründe ise hedefe ulaşmak için her şey mübahtır. İslam dini, terörü kesinlikle reddeder ve lanetler. İslam hem bireysel hem de toplumsal hayatta emniyet ve istikrar vaad edip, kaos ve çatışmayı meneder. Daha huzurlu bir gelecek için öncelikle terörün genel kabul görebilecek bir tanımının yapılması, akabinde tüm gerçek ve tüzel kişiler ile oluşumların samimi bir şekilde teröre karşı ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği yapması gerekmektedir. İslam'a göre tüm insanlar eşit olup, üstünlüğün ölçüsü Allah'a yakınlıktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Hukuk, İnsan, Kur'an, Sünnet, Diyalog, Müsamaha, Şiddet, Terör, Çatışma

ABSTRACT

VIOLENCE AND TERROR FACTS ACCORDING TO ISLAMIC LAW

Muhammet ÇAKIR

Master Thesis, Basic Islamic Sciences

Adviser: Prof. Dr. Nasi ASLAN

September 2007, 149 Pages

The human beings are social. Therefore they must obey the rules which have been accepted by the society where they have been living in. These rules can be related sometimes law, sometimes religion rules, sometimes custom on usage rules, too. The Islam Religion and its Law System have been explained how people will live on community. In this work, with different dimensions of Islam, violence and terror facts according to Islamic Law, clash and dialogue cultures according to these facts, human rights are studied. In our study it has been given place to verses of the Quran and Hadiths and used other books written on this subject.

It has seen in the conclusion of our studies that violence is always together with the human beings. The Islam has reduced this violence tendency to the minimum degree by its lawful and moral norms and it has showed that all the people in the world can live in company by the cultures of peace, justice, safety, tolerance and dialogue. According to the law, some cautions have been taken in order to save the soul(self), religion, mind generations and property, punish sanctions have been brought, if there is no way and it is necessary it's even allowed to the battle.

The most merciless and unmoral dimensionsof violence is terror. The benefit clash is the source of terror and the terror is the source of caos. Violence is the production of terror and caos clash cultures. In the clash culture everything can be done so as to reach the aim. The Islam Religion refuses and courses the terror. It promises safety and steadiness in both individual and social lifes and it forbids caos and clash. It's necessary to make a brief description of terror which has to be accepted by the general for a more welfare future, and then it's necessary to cooperate against to the terror on the national and international level, with all of the judicial and real individuals. According to the Islam the human beings are equal and the measurement of superiority is at the closeness to God.

Key Words: Islam, Law, Human, Quran, Sunnah, Dialogue, Tolerance ,Violence, Terror, Clash

ÖNSÖZ

İnsan yüksek duygularla donatılmış, tabiatı gereği sonsuzluk düşüncesine muhtaç, iyiliklere ve güzelliklere aşinadır. Allah, insanın manevi tatmin arayışına cevaben ve hayatını muntazam olarak yaşayabilmesi için insanlara, içlerinden seçtiği peygamberler aracılığıyla din göndermiştir. İnsanları kendi hür iradeleriyle hayırlara sevk eden ilahi prensipler bütünü olan din sayesinde Allah, ahzeni takvim olarak yarattığı insana maddi-manevi ilerleme yolunu, dolayısıyla da dünyevi ve uhrevi saadetini elde etme fırsatını sunmuştur.

Şeytan'ın, Allah'a isyanıyla Hz. Âdem'e ve dolayısıyla insanlığa karşı başlattığı kavga ve çatışma, Hz. Âdem ve Hz.Havva'nın çocukları Habil ile Kabil'in kavgasıyla dünyevi hayatta iyi ve kötünün mücadele sembolüne dönüşmüştür. Bu mücadelede kötüler hedefe ulaşmak için her şey mubah düşüncesinden hareketle şiddet ve terör eksenli çatışma kültürünü beslemişlerdir. İyiler ise birlikte yaşama uğruna ödünler vericesine uzlaşma, müsamaha ve diyalog kültürünü oluşturmaya yönelmişlerdir. Kıyamete kadar süreceği bildirilen iyi ile kötünün mücadelesi günümüzde tamamen kültürler mücadelesine dönüşmüştür. Çalışmamızda bahsettiğimiz bu mücadelenin fikri arka planına inmeye çalışıp örneklemeler yapacağız.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm tezin giriş kısmıdır. Bu bölümde tezin amacı, kapsamı, sınırları ve yöntemi belirlenmiştir.

İkinci bölümde, değişik boyutlarıyla İslam dininin anlam ve muhtevası, şiddet ve terör olguları ve bu olguların kavramsal ve sosyal çerçevesi ile küresel çatışma ve diyalog kültürü incelenmiştir.

Üçüncü bölüm tezin hukuksal çerçevesidir. İslam Hukukuna göre; şiddet olgusunun meşru olan ve olmayan yansımaları, teröre benzeyen eylemler, evrensel insan hakları incelenmiştir. İslam Hukuku literatüründe terör kavramı yer almamaktadır. Ancak, unsurları itibariyle terörü andıran “öldürme, yaralama, yol kesicilik, eşkıyalık, fitne, bozgunculuk, intihar” gibi suçların İslam Hukukundaki manaları, suçların nedensellik bağları, suçlara uygulanan cezalar ve cezalandırılma yöntemleri incelenmiştir. İncelemeler yapılırken şiddet ve terör olgularının insanlığa ve İslam'a verdiği zarar üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda konuyla ilgili Kur'an ayetlerine, hadislerle yer verilmiş ve bu konuda yazılmış diğer kitaplardan da yararlanılmıştır.

Bu konuyu araştırmamı tavsiye eden, çalışmalarım sırasında bana vakit ayırarak tezimin olgunlaşmasında büyük katkıları olan Prof. Dr. Nasi ASLAN hocama en içten şükranlarımı sunarım.

Muhammet ÇAKIR

ADANA, 2007

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	viii

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Sınırı, Amacı ve Yöntemi.....	1
1.1.1. Tezin Konusu ve Sınırı	1
1.1.2. Tezin Amacı ve Yöntemi.....	3

İKİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL VE SOSYAL ÇERÇEVE

2.1. İslam'ın Mana ve Muhtevası.....	5
2.1.1 İslam'ın Sulh ve Müsamaha Boyutu.....	6
2.1.2 İslam'ın Hak-Hukuk ve Adalet Boyutu.....	9
2.1.3. İslam'ın Sevgi ve Emniyet Boyutu.....	13
2.1.4. İslam'ın İbadet İtaat ve Teslimiyet Boyutu.....	17
2.1.5. Müslüman Olmayanların İslama Bakışı.....	18
2.2. Şiddet Kavramının Tanımı, Tarihçesi, Sebepleri ve Türleri	21
2.2.1. Şiddet Nedir.....	22
2.2.2. Şiddet Türleri	25
2.2.3. Sosyolojik Açıdan Şiddet.....	26
2.2.4. Hukuki Açıdan Şiddet	28
2.2.5. Sosyolojik ve Hukuki Açıdan Suç-Şiddet İlişkisi	30
2.3. Terörün Tanımı, Tarihçesi, Sebepleri ve Türleri.....	33
2.3.1. Terör Nedir.....	34
2.3.2. Terörün Tarihçesi.....	37
2.3.3. Terörün Özellikleri ve Sınıflandırılması.....	37
2.3.4. Terörün Unsurları	38

2.3.5. Terörün Amacı	39
2.3.6. Uluslararası Terörizm ve Devletler Nezdinde Terör	41
2.3.7. Uluslararası Kuruluş ve Belgelere Göre Terör:.....	43
2.3.8. Teröre Karşı Alınabilecek Önlemler ve İşbirliğinin Önemi	51
2.3.9. Terörün ve Şiddet Eylemlerinin Ötekine Yüklenmesi.....	52
2.4. Çatışma Kültürü	57
2.4.1. Çatışma Kültürünün Temeli: Menfaat Kavgası	57
2.4.2. Çatışma Kültüründe Kim Kim İçin Tehdit Unsuru	60
2.5. Diyalog Kültürü.....	61
2.5.1. Diyalog Kültürünün Temeli: Sulh ve Müsamaha.....	62
2.5.2. Müslümanlar Açısından Yahudilerle ve Hristiyanlarla Diyalogun İmkânı..	65
2.5.3. Müslümanlar Açısından Diyalogun Önündeki Zorluklar	68
2.5.4. Diyalog Kültürünün Oluşumunda Dinlerarası Diyalogun Önemi.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUKUKSAL ÇERÇEVE

3.1. İslam Hukuku Kaynakları Açısından Şiddet ve Terör Olgusu.....	76
3.1.1. İslam Hukukunda Korunması Zorunlu Maslahatlar	76
3.1.2. İslam Hukukunda Öngörülen Cezalar ve Amaçları.....	82
3.1.3. İslam Hukukunda Şiddeti ve Suçu Önleyici Tedbirler.....	86
3.1.4. Şiddetin Meşru Boyutu.....	88
3.1.4.1. İslam Fıkhi Cihad ve Savaş	89
3.1.4.2. Meşru Müdafaa Hali	105
3.1.4.3. İslam Hukukunda Hadlerin Uygulanması.....	106
3.1.4.4. Kısas.....	116
3.1.5. Şiddetin Meşru Olmayan Boyutu.....	119
3.1.5.1. Öldürme, Cinayet, Katl.....	119
3.1.5.2. İntihar, Kendini Öldürme.....	121
3.1.5.3. Yaralama, Müessir Fiil	125
3.1.5.4. Yolkesicilik.....	125
3.1.5.5. Eşkıyalık.....	126
3.1.5.6. Bağilik.....	127
3.1.5.7. Fitne, Bozgunculuk.....	128

3.2. Şiddet ve Terör Eylemleri Bağlamında Evrensel İnsan Hakları	129
3.2.1.İslam Hukukunda İnsan Hakları.....	130
3.2.2. İnsan Hakları Alanında Elde Edilen Çağdaş Kazanımlar ve Bu Kazanımların Korunması:.....	133
3.2.3. İnsan Hakları Bağlamında Hz.Peygamber’in Veda Hutbesi	134
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	143
ÖZGEÇMİŞ	149

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
A.G.İ.T.	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.y.	: Aynı yer.
b.	: bin.
B.M.	: Birleşmiş Milletler
c.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
Dağıt.	: Dağıtım.
D.İ.B.	: Diyânet İşleri Başkanlığı.
Hız.	: Hazreti.
mad.	: Maddesi.
n.ş.r.	: Neşreden.
s.	: Sayfa.
T.D.V.	: Türkiye Diyânet Vakfı.
Terc.	: Tercüme eden.
t.y.	: Tarih yok.
Üniv.	: Üniversitesi.
v.	: Vefâtı.
v.b.	: Ve benzeri.
v.d.	: Ve diğer.
v.s.	: Ve sâir.
y.y.	: Yeri yok.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Sınırı, Amacı ve Yöntemi

1.1.1. Tezin Konusu ve Sınırı

Kitle iletişim ve ulaşım araçlarının hızlı gelişmesi sonucunda dünya üzerinde mesafeler kısalmıştır. Adeta büyük bir köy haline gelen dünyada toplumlar ve kültürler birbirine girmiştir. İnsanlar dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın küçük gelişmelerden haberdar olabilmektedir. Bilimsel gelişmeler ve teknolojik keşifler insan hayatını hızla değiştirmektedir. Özellikle medya alanındaki -medya olarak tüm iletişim ve haberleşme araçlarını kastediyoruz.- teknolojik ilerlemeler sayesinde, insanları etkileyebilme kolaylaşmıştır. Medya gücünü elinde bulunduranlar, insanları etkilemek için bu güce sık sık başvurmaktadır. Son zamanlarda gelişen sosyal-siyasal olaylar sonucu İslam, insanlar arasında fazlaca tartışılmaktadır. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de insanlar, İslam hakkında yanlış bilgilendirilmektedir. Bu yanlış bilgilendirme, İslam'ı araştırmama veya bilmemeden kaynaklandığı gibi kasıtlı üretilen yanlış haberlerden de kaynaklanmaktadır. Bununla beraber İslam'ın terör ve şiddetle özdeşleştirilmeye çalışılmasında İslam'ı olması gerektiği gibi temsil edemeyen Müslümanların da payı vardır.

Her çeşit şiddet içerikli eylemin, özellikle terör eylemlerinin medyada İslam ile birlikte anılması, “İslamcı Terör” veya “İslami Terör” ifadelerinin sıklıkla kullanılması, İslam'ın imajını zedelemektedir. İster kasten ister cehalet sonucu olsun, isterse Müslümanların İslam'ı temsil edememelerinden olsun, İslam'ın şiddet ve terör olgularıyla yan yana kullanılması İslam'a ve Müslümanlara zarar vermektedir. Müslüman coğrafyası, birkaç yüzyıldan buyana eğitim, bilim ve teknoloji, siyaset, ekonomi, üretkenlik ve araştırmacılık alanlarında çağdaş dünyanın gerisinde kalmıştır. Müslümanların bu geri kalışında cehalet, taassub, tembellik, fakirlik ve üretmeden tüketme alışkanlığı gibi sosyal hastalıklar önemli rol oynamıştır. Ancak Emperyalist ve sömürgeci ülkelerin Müslüman dünya üzerinde kurdukları hegemonya da Müslümanların bu geri kalışında önemli etkenlerden biridir.

Bununla beraber özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarından itibaren hem Osmanlı Devleti gibi Müslümanlar adına denge unsuru bir gücün parçalanması hem de bloklara ayrılan dünyada zaafiyetleri nedeniyle Müslümanların yeniden bir güç odağı oluşturamamaları, onları dış müdahalelere ve sömürgeye açık hale getirmiştir. Bu coğrafyada yaşanan siyasal gelişmeler ve kültür bunalımlarının sonucu olarak, halkın bir kesimi, aydınlarını ve yöneticilerini yabancılaşmış görmekte ve bunlara karşı tepki duymaktadır. Diğer taraftan emperyalist olarak gördükleri ülkelere ve onlarla çıkar ilişkisi içinde olduğuna inandıkları kişi ve gruplara karşı da isyan duyguları kabarmaktadır. Buna rağmen bu coğrafyada, terör eksenli şiddet eylemleri özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır. Zira bu coğrafyanın insanları bu döneme kadar örf ve gelenekleriyle İslam'ı içselleştirmişlerdir. Özünde sulh ve müsamaha dini olan İslam ne teröre ne de meşru olmayan herhangi bir şiddet eylem ve anlayışına müsaade etmediğinden, bu döneme kadar terör, şiddet ve bozgunculuk bu bölgede etkili olamamıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ortadoğu orijinli şiddet ve terör eylemleri, komünist ve sosyalist kaynaklı örgüt, oluşum ve devletlerin sevk ve idaresiyle gerçekleşmeye başlamıştır. Bu örgütler eylemlerine taban oluşturmak için cihad, şehitlik gibi İslami terimleri de kullanmışlardır. Nihayetinde şiddet ve terör olguları İslam'a mal edilmeye başlanmıştır.

Tezimizde öncelikle İslam'ın mana ve muhtevasını işleyeceğiz. Akabinde şiddet ve terör olgularını kavramsal, tarihsel ve sosyal açıdan değerlendireceğiz. Bu tespit ve değerlendirmeleri yaparken, İslam Hukukunun asli kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'te şiddet ve terör olgularına karşı nasıl bir duruşun olduğunu; İslami bilgiye vakıf ve bu bilgiyle amel eden kişinin amacına ulaşmak için şiddet yöntemlerine başvurmasının, İslam Hukuku açısından mümkün olup-olmadığını; eğer mümkün ise bu yöntemlerin sınırlarının ne olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca şu hususu da belirtmeliyiz ki “terör” ve “terörizm” kavramlarını ayrı ayrı değil de birbirinin tamamlayıcısı olarak birlikte kullanacağız.

Araştırmamız, üzerinde pek fazla eserin verilmediği bir alanı kapsamaktadır. Konunun hukuk yönü ile beraber sosyal, siyasal ve psiko-sosyal boyutları da vardır. Aynı zamanda İslam Hukuku açısından konumuz ile ilgili tarihsel bir zenginlik mevcut değildir. Bu nedenle araştırmanın kapsamı üzerinde farklı biçimlemelere gidilebileceğini ifade etmekte fayda vardır.

Tezin konusu içerik olarak çok geniş mahiyettedir. Konuyu İslam Hukuku açısından inceleyeceğimiz için konu İslam Hukuku uygulama ve perspektifine göre ele alınmıştır. Bu yüzden kapsam olarak konu, İslam Hukukunun temelini oluşturan Kur'an ve Sünnet ile klasik hukuk kaynakları çerçevesiyle sınırlandırılmıştır. Ayrıca Asr-ı Saadet uygulamalarına da zaman zaman atıfta bulunulmuştur. Çalışmamızda konu başlıklarını ve hadisleri belirlemede Kur'an, Tefsir ve seçkin Hadis kitapları ilham kaynağımız olmuştur:

1.1.2. Tezin Amacı ve Yöntemi

Şiddet ve terör olgusunun, küreselleşerek bir köy haline gelen dünyada, dinsel ve etnik ayrım yapılmadan birlikte yaşamak zorunda kalan insanlığa, psiko-sosyal ve moral açıdan etkisinin; İslam'a mensup olanlarca yapılan veya onlara isnat edilen şiddet ve terör eylemlerin kaynağının İslam dini olup-olmadığının; İslam'ın hukuk bağlamında şiddet ve terör olgularına karşı duruşunun tespiti tezin amacıdır.

Yaptığımız ön araştırmadan elde ettiğimiz sonuca göre konu üzerinde ülkemizde çalışma yapılmamıştır. Aslında bizim bu çalışmayı yapmak istememizdeki sebeplerin en önemlisi de budur. Şüphesiz ki bilimsel çalışma ve araştırmalar da metot çok önemlidir. Bilindiği gibi bilimsel bir çalışmada ilmî sonuçlara ulaşabilmek için iki temel süreç söz konusudur. Bunlar:

1. Bireysel güvenilirlik ve geçerlilik ölçülerine uygun olarak verilerin toplanması.
2. Toplanan verilerin yine aynı kriterlere uygun olan metot ve teknikler vasıtasıyla yorumlanmasıdır.

Araştırmamızda yöntem olarak biz de önce bilimsel güvenilirlik ve geçerlilik ölçülerine uygun bilgileri tespit edip, sonrasında aynı ölçülere bağlı kalarak toplanan bilgileri yorumlayarak işlemeye çalıştık.

Çalışmamızın ilk bölümünde İslam'ın, şiddet ve terörün tanımlaması yapıp kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Bundan bahisle konuyu oluşturan kavramların tarihsel gelişimi, sosyal mahiyeti irdelenmiştir. İkinci bölümde İslam Hukukunun ana kaynaklarına dayanan veriler dikkate alınarak İslam'ın toplum için neler ortaya koyduğu, terör ve şiddet hareketlerinin topluma neler kaybettirdiği ve İslam Hukukunun meseleye bakışı ortaya konmuştur.

Ayrıca özü itibarıyla hoşgörü ve barış dini olan İslam'ın, insanlığın geleceği açısından, farklılıkları zenginlik sayan anlayışı temsil edilerek, nasıl insanlığın pratiğine sunulabileceğine dair düşüncelere yer verilmiştir. Çalışmamızda konumuz açısından büyük önem arz eden güncel ve tarihi vakıaları da ele aldığımızı ve teknik yöntem olarak parçadan bütüne doğru yani tümevarım metodunu kullandığımızı belirtebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE SOSYAL ÇERÇEVE

2.1. İslam'ın Mana ve Muhtevası

İnsan yüksek duygularla donatılmış, yaratılışı gereği sonsuzluk düşüncesine muhtaç, iyilik ve güzelliklere aşinadır. Yüce Allah, Kur'an'da **“Biz insanı en güzel şekilde yarattık”**¹ demiştir. Gerek fiziki ve cismani bakımdan, gerekse ahlak, maneviyat ve ruhi bakımdan insan, yetkinliğe erebilecek en güzel bir biçimde yaratılmıştır. Gerçekten insanın mahiyet ve aslına, insanlık âlemine derin ve araştırmacı bir bakışla bakan, onun dışında ve içinde bulunan incelikleri düşünen, fikir yürüten kimse, onun güzelliğinin en gizli biçimde olmasının, duygusuz olan şekil ve suretinde değil, özellikle güzellik denilen manayı anlamasında ve Yüce Yaratıcıyı ve O'nun sıfatlarını tanıyıp O'nun ahlakıyla ahlaklanmasında olduğunu anlar. İnsanın yaratılışının olgunlaşma vetiresi budur. İnsan ilk doğuşunda bu olgunlukta olmasa da belirtilen olgunluğa doğru ilerleme kabiliyeti verilmiş olması anlamında en güzel biçimde yaratılmıştır.²

Allah, insanın manevi tatmin arayışına cevaben ve hayatını muntazam olarak yaşayabilmesi için insanlara içlerinden seçtiği peygamberler aracılığıyla din göndermiştir. İnsanları kendi hür iradeleriyle hayırlara sevk eden ilahi prensipler bütünü olan bu din sayesinde Allah, ahseni takvim olarak yarattığı insana, maddi-manevi ilerleme yolunu, dolayısıyla da dünyevi ve uhrevi saadetini elde etme fırsatını sunmuştur.

O halde din nedir? Din kelimesi Arapçada, ceza, hesap, kaza yani hesap verme, itaat etme, adet, durum, kahr ve nihayet tüm bunlarla ilgili ve hepsinin üzerinde kurulduğu prensipler bütünü manalarına gelir. Terim manasıyla veya bilinen manasıyla din, akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat iyilikleri yapmaya ve kötülüklerden sakındırmaya yarayan ilahi buyruklardır.³

“Din gününün, hesap gününün tek hâkimi”⁴ olan Yüce Allah ahseni takvim olarak yarattığı insanı, ilk peygamber olan Hz. Âdem'den bu yana hiçbir zaman sahipsiz ve başıboş bırakmamıştır. İslamı, bütünüyle insanlık için yaratan Yüce Yaratıcı, onu,

¹ Yıldırım, Suat, Kuran'ı Hakim ve Açıklamalı Meali, Feza Yayınları, İstanbul 1998, Tin, 95/4.

² Yazır, Elmalılı M.Hamdî, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yayıncılık, İstanbul 1995, c. IX, s. 313.

³ Yazır, a.g.e., c. I, s. 91.

⁴ Fatiha, 1/4.

parça parça insana sunmuştur. Hz. İbrahim ile Haniflik, Hz. Musa ile Musevilik, Hz. İsa İsevilik, nihayetinde, getirdiği ahkâm ve prensipler olarak semavi dinlerin ekmeli olan ve bütününe kapsayan Hz. Muhammed ile İslam insanlığa din olarak sunulmuştur. **“İşte bugün sizin dininizi kemale erdirdim ve üzerimdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslamı seçtim”**⁵ buyuran **“Allah’ın yanında tek ve hak din İslam’ dır.”**⁶

İslam, Arapça bir kelime olup sulh, barış, teslimiyet ve selamet manalarına gelen “silm” kökünden gelir. Arap dilinde “silm” ve “selm” kelimelerinin kökleri incelendiğinde bu kelimelerin; gizli açık her türlü afet veya musibetten uzak olmak ve onlardan kurtulmak, barış ve emniyet, ibadet ve itaat manalarına geldiği görülmektedir. İslam’ ın terim manası özünde kelime manasıyla özdeştir. Terim manası olarak İslam, Allah’ın varlığına ve tekliğine iman edip O’nun emrettiklerini yapmak, yasakladıklarını yapmamaktır. Başka bir ifadeyle kişinin, Allah’ın emir ve nehiyelerine uymasındır. İslam, Allah’a, Peygamberlere, meleklerle, kitaplara, hayır ve şerrin Allah’tan geldiğine yani kadere, ahiret gününe inanıp bu inanç doğrultusunda Allah’ın emir ve nehiyelerine uyarak Allah’a kulluk ve itaatte bulunmaktır.⁷

2.1.1. İslam’ın Sulh ve Müsamaha Boyutu

İslam’ın manalarından biri “sulh” tur. Sulh, hoşgörü ve müsamaha göstererek birlikte yaşayanların, aralarında tesis ettiği barıştır. Sulh, barış, hoşgörü, müsamaha ve tüm bu hasletleri özümseyip birlikte yaşayabilme İslam’ın insana kazandırdığı bir meziyettir. Bu meziyet sayesinde ki Müslümanlar, ulaştıkları yerlere adalet, hürriyet ve her türlü insani duygu ve düşüncüyü götürmüştür. Müslümanların tarih sürecine bakıldığında, Müslüman halifeler, cepheye gönderdikleri komutanlardan, Hz. Peygamberin izinden giderek, Hz. Ebu Bekir’in Suriye’ye gönderdiği Hz. Usame’ye verdiği talimat örneğinde olduğu gibi, bu istikamet üzerinde hareket etmelerini istemişlerdir.

“Ey Usame! İhanet etmeyin, hırsızlık etmeyin, mal yağmalamayın, (meşru öldürmenin dışına çıkıp müsle yapmayın, ölü cesedin azalarına dokunmayın) çocuk, ihtiyar, kadın öldürmeyin, hurmalıkları kesip yakmayın, meyveli bir ağacı da kesmeyin,

⁵ Bkz. Maide, 5/3.

⁶ Bkz. Ali İmran, 3/19.

⁷ Tabbara, Afif A. *İlmin Işığında İslamiyet*, Çev. Mustafa Öz, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981, s. 31.

yemek maksadı olmaksızın davar, sığır, deve öldürmeyin, yol boyu mabetlere çekilmiş insanlara rastlayabilirsiniz onlara dokunmayın, ibadetlerine karışmayın.”⁸

Hız. Peygamber’in Necranlı Hristiyanlarla yaptığı anlaşma da, İslam’ın bu engin hoşgörüsünün ortaya koyulması açısından dikkate değerdir. Necranlılarla yapılan anlaşma metninin bir kısmı şu şekildedir. “Onların mallarına, canlarına, dini hayat ve tatbikatlarına hazır bulunanlarına, hazır bulunmayanlarına, ailelerine, mabetlerine, az olsun çok olsun onların mülkiyetlerinde bulunan her şeye şamil olmak üzere Allah’ın himayesi ve Resulullah Muhammed’in zimmeti Necranlılar ve onlara bağlı etraftakiler üzerine bir haktır. Hiçbir piskopos kendi dini vazifesini gördüğü kilisenin dışına, hiçbir rahip, içinde yaşadığı manastırın dışına bir yere alınıp götürülmeyecektir. Onlar ne zulmedecekler ne de kendileri zulme uğrayacaklardır. Onlar arasında hiç kimse bir başkasının işlediği suç ve yaptığı haksızlıktan mesul tutulmayacaktır.”⁹

Yine Asr-ı Saadetten farklı bir örnek şu şekilde cereyan etmiştir. “Ashabdan Garafe İbn Haris’in yanında bir Hristiyan, Hız. Peygamber hakkında hakaretvari sözler sarf edip küfürler savurur. Buna dayanamayan Garafe, adamın üzerine yürür ve boğuşma sırasında adamın burnunu kırar. Hristiyan adam hemen Amr İbnü-l As’a, Garafe’yi şikâyet eder. Amr İbnul As Garafe’yi sorgular;

-“Biz onlara eman vermiştik, niye böyle yaptın?”

Garafe açıklar:

-“Her halde Resulullah’a küfür etsinler diye eman verilmedi. Bildiğim kadarıyla onlara sadece;

1. Kiliselere karışmayacağımıza, oralarda diledikleri gibi ibadet edeceklerine,
2. Altından kalkamayacakları mükellefiyetler yüklemeyeceğimize,
3. Onlara bir düşman saldırırsa onların yanında savaşacağımıza,
4. Kendi aralarındaki meselelerde diledikleri gibi karar verebileceklerine,
5. Ancak Bizim kanunlarımıza tabi olmak isteyenler hakkında, Allah ve Resulü’nün emrettiği şekilde hüküm vereceğimize, istemezlerse zorlamayacağımıza dair ahit ve eman verdik” dedi.

O zaman Amr İbnül As, ona:

-“Doğru haklısın!” diye cevap verdi”

⁸ İbn Esir, İzzeddin b., *el-Kâmil fi’t-Târîh.*, Bsk. Ofset, Kahire 1301, s. 335.

⁹ Hamidullah, Muhammed *İslam Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993, c. I. s. 622.

Hız. Ömer zamanında, 635 yılında Humus şehri fethedilmişti. Bir sonraki yıl Bizanslıların yaklaşık iki yüz bin kişilik bir orduyla saldıracağı haberi gelince, Müslümanlar, Humus'u boşaltmak zorunda kalırlar. Şehirden ayrılırken, Müslüman olmayan halktan aldıkları cizyeyi iade ederek şöyle derler;

-“Biz bunu (vergiyi) alırken, sizin emniyetinizi garanti etmiştik. Şimdi ise sizi müdafaa edemeyeceğiz. Kendi başınızın çaresine bakın!”

Daha önce Bizans hâkimiyetinde kalan Humus halkı Bizanslıların hâkimiyet anlayışını iyi bildiklerinden Hristiyanıyla, Yahudisiyle bu duruma çok üzölür ve Hristiyan ahali şöyle der; “Sizin adaletli hâkimiyetiniz bize, sizden önce yaşadığımız zulüm ve keyfilikten daha sevimli gelmişti. Sizin valinizle işbirliği yapıp Herakliyas'un ordusuna karşı şehrimizi müdafaa edeceğiz”.

Yahudi olanlar ise şöyle konuşur;

-“Tevrat'a yemin olsun ki Herakliyas'un valisi, bizi mağlup edip ezmedikçe Humus şehrine giremeyecektir.”

Neticede yerli ahali, kapıları kapayıp şehri müdafaa ederler, Herakliyas'un orduları başarılı olamayarak geri çekilince Müslümanları tekrar sevinçle şehre davet ve kabul ederler. Olayı anlatan Belazuri bahsi şöyle devam ettirir; “Müslüman idaresini tercih eden diğer Hristiyan ve Yahudi şehirleri de aynı şekilde donandılar ve şöyle dediler;

- “Eğer Rumlar ve etbaları Müslümanlara galebe çalarlarsa, eski hale devam ederiz. Aksi halde Müslümanlardan bir kişi kalsa anlaşmamıza uyarız.”¹⁰

Yukarıda verdiğimiz örnekler İslam'ın sulh ve müsamaha boyutundan sadece bir kesittir. Görölmektedir ki barışı ve hoşgörüyü ön plana çıkararak birlikte yaşamak daha kolay olmuştur. Zaten İslam'ın huzurlu ve mutlu bir yaşam getirdiği terbiye metodolojisi de birbirine sabrederek birlikte yaşamayı ve birlikte yaşanan sulh, güven dolu bir hayatı vaat etmektedir. Hatta bu husus vaadden ötededir. Zira Hz. Peygamber'den bu yana geçen ondört asır boyunca İslam'ın yayıldığı veya yayılmaya başladığı yerlerde çoğu zaman sabır ve sekinde içinde sulh hâkim olmuş, farklı din, kültür, ırk ve milliyetten insanlar İslam'ın insana kattığı müsamaha sayesinde birbirlerine katlanarak ve kenetlenerek birlikte yaşamışlardır.

¹⁰ Belazuri, Ebul Abbas Ahmed İbn Yahya, *Fütuhu'l-Büldân*, Beyrut 1958, s. 187.

2.1.2. İslam'ın Hak-Hukuk ve Adalet Boyutu

“Hak” kelimesi muhteva olarak çok geniştir. Batılın zıddı olan hak, kuvvet karşısında haklı olmak manasındaki hak, ferdi hayatta herkesin nasibi, hissesi olarak hak, mevcut kamu idaresine tanınan menfaat, fayda ve ihtiyaçları giderme anlamında hak, Esmâ-ı Hüsnâ'dan bir isim olarak Hak. Kur'an'da da “hak” sözcüğü farklı anlamlarda kullanılmıştır. *“Şüphesiz, onların çoğunun üzerine o söz (azap) hak olmuştur.”*¹¹ Burada “hak oldu”; sabit ve vacip oldu, anlamındadır. *“O günahkârlar istemese de, Allah hakkı sabit ve üstün kılacaktır.”*¹², *“ De ki: Hak geldi, batıl yok oldu.”*¹³ Burada “hak” batılın zıddı olarak kullanılmıştır. *“Boşanan kadınların da maruf şekilde yararlanmaları hakları olup, bu, Allah'tan korkanlar için bir vaciptir.”*¹⁴ Burada “hak”, vacip anlamındadır. *“Allah hak ve adaletle hükmeder.”*¹⁵ Bazen, zulmün aksi olan “adalet” anlamı görülür. Şu ayette ise “hisse, pay” anlamındadır. *“Mallarında, hâlini arz eden ve edemeyen yoksullar için belli bir hak (pay) vardır.”*¹⁶

“Hak” genel anlamda şu şekilde tarif edilebilir: Dinin yetki veya yükümlülük olarak tespit ettiği şahsa ait haklardır. Bu tarif, hakkın, dinî, medenî, te'dib, genel, malî olan veya olmayan bütün çeşitlerini kapsamına alır. Namaz, oruç gibi Allah'ın kul üzerindeki hakları dinî; mülk edinme gibi haklar medenî; babanın çocuğunu, kocanın karısını terbiye etmesi gibi haklar te'dip; devlet başkanının tebaayı yönetmesi gibi haklar amme; eşin, küçük çocukların ve yoksul hısımların nafakası gibi haklar malî; şahıs üzerinde velâyet gibi haklar da malî yönü bulunmayan hak niteliğindedir.¹⁷ İslâm hukuku açısından hakların asıl kaynağı İslam'dır. Durum böyle olunca, hakkın doğması, kullanılması, korunması ve sona ermesi ile ilgili hükümleri de İslâm'ın belirlemesi tabîîdir.

İnsanın tabiatında adalet fikri vardır. Zira insan kendisiyle ilgili olsun veya olmasın bir çok konuda değerlendirme yaparak haklı- haksız, iyi- kötü diye çoğu kez bir yargıda bulunur. Günlük hayatta olduğu gibi hukuk hayatında da bu değerlendirme yapılagelmıştır. Nitekim kamu vicdanı da adaletin tecelli etmesini ister, adalete aykırı

¹¹ Yasin, 36/7.

¹² Enfal, 8/8.

¹³ İsra, 17/81.

¹⁴ Bakara, 2/241.

¹⁵ Mümin, 40/20.

¹⁶ Mearic, 70/24.

¹⁷ Zuhayli, Muhammed Vehbe, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, Çev. Komisyon, Risale Yayınları, İstanbul 1992, c. IV, s. 9.

kararlardan da rahatsızlık duyar. Çünkü “bir davanın özel muhtevası yalnızca tarafların menfaatlarını ilgilendirse bile, onun evrensel muhtevası yani sözkonusu hak ve bu hak üzerine verilen karar herkesi ilgilendirir” ki bu da “kamu vicdanı” kavramında ifadesini bulmaktadır. Kamu vicdanının, mahkemenin verdiği kararın adaletine inanması ve güvenmesi gerekir.¹⁸

"Ey iman edenler adaleti ayakta tutarak Allah için şahitlik edenler olun. Kendinizin, ana ve babanızın aleyhinde bile olsa (şahitlik ettiğiniz kimseler) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Adaleti yerine getirebilmek için hevâ ve hevesinize uymayın. Eğer eğri davranır veya yüz çevirirseniz, Allah yaptıklarınızdan haberdardır."¹⁹

"...Allah insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emreder"²⁰

"Ey iman edenler, Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin sizi adaletten saptırmasın. Adil davranın, takvaya yakışan budur. Allah'tan korkun, Allah yaptıklarınızdan haberdardır."²¹

"Ey Davut! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet. Hevâ ve hevesine uyma, yoksa bu seni, Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu, Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır."²² Allah'ın, Hz Peygamber'e hitabı da şöyledir:

"Emr olunduğun gibi dosdoğru ol; onların heveslerine uyma ve şöyle de: Allah'ın indirdiği Kitaba inandım ve aranızda adaletle hükmetmekle emrolundum."²³

"Allah, adaleti ve ihsanı emreder."²⁴ ***"Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emreder."***²⁵

"Hükmettiğin zaman onlar arasında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah adil davrananları sever."²⁶

¹⁸ Aslan, Nasi, *İslam Yargılama Hukukunda Şuhudü'l Hal Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999, s. 153.

¹⁹ Nisa, 4/135.

²⁰ Nisa, 4/58.

²¹ Maide, 5/8.

²² Sad, 38/28.

²³ Şura, 42/15.

²⁴ Nahl, 16/90.

²⁵ Nisa, 4/58.

²⁶ Maide, 5/42; Hucurat, 49/9.

Hız. Peygamber de adalet ve adaletle hükmedenler hakkında birçok hâdis buyurmuşlardır: **“Hükümünde, yönetimi ve velâyeti altındakiler hakkında âdil davrananlar, Allah katında nurdan minberler üzerinde olacaklardır.”**²⁷ **“Adil devlet başkanı ve idareciler mahşer yerinde Allah'ın yüce lûtfuna ve himayesine mazhar olacakların öncüleridir.”**²⁸ Bu ayet ve hâdislerde yer alan adalet kavramı geniş anlamıyla ele alınıp hukuki, sosyal ve ahlâkî adaleti kapsamaktadır.

Adaletin İslâm toplumunda, yönetimde, muhakemelerde ve insanlar arası ilişkilerde tam anlamıyla uygulanması önemli bir hedeftir. İslâm'ın ilk yıllarında Müminlerin kardeş ilân edildiği, yığılan kişisel servetlerde fakir ve muhtaçların hak sahibi olduklarına dair Kur'an ve Sünnetteki buyruklar, İslâm'daki adalet anlayışının göstergesidir.

Asr-ı saadetten örnek verecek olursak; Hız. Peygamber: **“Kıyamet gününde insanların Allah'a en sevgili olanı ve Allah'a en yakın bulunanı adil devlet başkanıdır”**²⁹ buyurmuşlardır. Hız. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ etmekle görevlendirildiği dönemin arifesinde cahiliye devri Arapları boğaz boğaza, bıçak bıçağa gelmiş durumdaydılar. Adaletsizliğin, zulmün kol gezdiği bir dönemde, İslâm'ın gelişiyile yepyeni bir toplum ortaya çıkmıştır. Zengin-fakir, efendi-köle ayrımının yapılmadığı, haktan asla ayrılmanın söz konusu olmadığı bir toplum oluşmuştur. Bir gün Mahzumoğulları kabilesine mensup eşraftan Fâtıma adında bir kadının hırsızlık yaptığı söylenmiş ve kadın, Hız. Peygamber'in huzuruna getirilmişti. Kadının elinin kesilmesine hükmedildi. Fakat daha önceki gelenek ve alışkanlıklara göre Kureyş'ten olan asil bir kadın hakkında suç işlemiş olsa dahi böyle bir hüküm verilemezdi. Hükümün infazının durdurulması için Kureyş'in ileri gelenleri Hız. Peygamber'in çok sevdiği Usame b. Zeyd'i araya koyarak bu kadının affedilmesini istediler. Usame'nin böyle bir şefaatte bulunması Hız. Peygamber'e çok ağır geldi. Hemen ashabını mescitte toplayıp bu konuda onlara şöyle hitap etti: **“Ey insanlar! Sizden evvel yaşamış toplumların neden dolayı yollarını şaşırp saptıklarını biliyor musunuz? Asilzadeleri bir hırsızlık yaptığı zaman onu affeder, zayıf ve kimsesizleri bir şey çalarsa onları cezalandırırlardı. Allah'a yemin ederim ki, böylesine kötü bir hırsızlığı Mahzumoğulları kabilesine mensup Fatıma**

²⁷ Müslim, *İmare*, 18.

²⁸ Buhari, *Edep*, 36.

²⁹ Tirmizi, *Ahkâm*, 4.

değil, kendi kızım Fatıma yapmış olsaydı, kesinlikle O'nun elini estirirdim.³⁰

Görülmektedir ki Hz. Peygamberin uygulamasında hukuk önünde herkes eşittir, hiç kimsenin bir ayrıcalığı ve imtiyazı yoktur.

İslâm'da adalet, hukuk önünde herkese eşit davranmak, kültür, bilgi ve mevki farklılıklarından dolayı insanlara başka başka davranmamak demektir. İslâm bu anlamda her ferdin ve her toplumun karşılıklı olarak işlerinde değişmez bir ölçü şeklinde yerini almış, istek ve heveslere yer vermemiş, sevgi ve nefretlere uymamış, akrabalık ve yakınlık bağlarına göre ayarlanmamış, zengin-fakir ayrımı gözetmemiş, kuvvetli ve zayıf farkını göz önüne almış bir adalet anlayışı getirmiştir. Bunun için İslâm, toplum içinde yaşayan bütün kesimlerin birliğini sağlayan prensipler koyarak kamu düzeninin korunmasını öncelemiştir. Zira toplumdaki huzur, barış ve asayiş adaletin hakim kılınmasıyla gerçekleşir. Toplumun barış ve kardeşliğini ilke edinen İslam, bu amaca matuf olarak yargı ve onu destekleyici kurumları geliştirmeye de önem vermiştir.³¹

İslâm'da adaleti gerçekleştirmek için çeşitli müesseseler kurulmuştur. Hz. Peygamber davalara bizzat kendisi bakmıştır. Bu durum ilk halife Hz.Ebu Bekir zamanında da böyle devam etmiş, Hz.Ömer zamanında ise İslâm toprakları oldukça genişlediğinden bazı sahabeler yargılama yani kaza işleriyle görevlendirilmiş kadı olarak vazife yapmışlardır. Hz.Ömer, Ebu Musa el-Eş'ari'ye gönderdiği mektupta, ona, yargı meclisinde insanları eşit tutmasını öğütlemiştir. Böylelikle, bulunduğu yerin ileri gelenlerinin, eşraftan olanların kendisinden çekinerek kayırma veya taraf tutması için bir beklenti içine girmelerini engelleyebileceğini, zayıf olanların da yaptığı yargılamalarda O'nun adaletinden ümit kesmeyeceğini beyan ederek hâkimin, hukukun üstünlüğüne riayetle, renk, ırk, zengin-fakir, güçlü-zayıf ayrımı yapmaksızın herkese eşit davranmasının gerekliliğine işaret etmiştir.³² Dolayısıyla adaletin gerçekleşmesi, tarafsız ve tesirlerden uzak bir yargı sisteminin var olabilmesi, halkın adalete olan güvenini sağlamak ve buna gölge düşürmemek için hakimlerin tarafsızlığını sağlayıcı önlemlerin alınması³³ günümüz hukuk sistemi açısından da çok önemlidir.

³⁰ Müslim, *Hudud*,2.

³¹ Aslan, Nasi, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Avrasya Yayıncılık, Ankara 2005, s. 17.

³² Aslan, Nasi, *a.g.e.*, s. 140.

³³ Aslan, Nasi, *a.g.e.*, s. 144-145.

2.1.3. İslam'ın Sevgi ve Emniyet Boyutu

İslam'ın bir diğer anlamı da emniyettir. Müslüman da emniyet ve güven sahibi kişidir. Zira güven kaynağı ve eman sahibi Allah'a inanan, O'na bağlanan mümin kendi iç dünyasında tutarlı, huzurlu, kendiyle barışıktır. Müslüman iç dünyasında kurduğu huzur, güven ve emniyet ortamını dış dünyaya aksettiren kimsedir. Bu yüzündendir ki Müslüman kimsenin varlığı toplum için hayırlıdır. Allah, Kur'an'da Müslümanlardan oluşan topluluklardan bahsederken **“Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah' a inanırsınız.”**³⁴ buyurmuştur.

Allah'ın isim ve sıfatları vardır. Allah'ın bu isimlerinden biri de “Vedud” dur. **“ Rabbinizden af ve mağfiret dileyin sonra günahlarınızdan tövbe edip Ona sığının. O sizi affeder ve korur. Çünkü O Rahimdir, Vedud'dur.”**³⁵ Bu ayette zikredilen Vedud ismi çok fazla seven sevilen anlamındadır. Allah sevgiyi yaratmıştır ve aynı zamanda yarattığı sevginin de kaynağıdır. Mühiddin İbnü'l Arabî “Biz sevgiden südür ettik ve südür üzerine yaratıldık, sevgiye doğru yöneldik ve sevgiye verdik gönlümüzü”³⁶ derken, adeta Allah'ın sevgiyi kendi ruhundan özümüze üflediğini beyan eder gibidir. Vedud olan Yaraticımız insan fitratına sevgiyi yerleştirmiş ve sevginin o fitratta daim kalması için sevgi yumağı peygamberler ile sevmeyi ve sevlmeyi sağlayan düsturlar bütünü kitaplar indirmiştir. Son Peygamber Hz. Muhammed'i göndererek yırtıcılıkta ve vahşette sırtlanları geçen İnsanlığa³⁷ birbirini sevmeyi, başkasını kendi nefesine tercih etmeyi vaz etmiştir.

Bu hususlarla ilgili Allah şöyle buyurmuştur; **“ Hepiniz toptan Allah'ın ipine (dinine) sımsıkı sarılın, bölünüp ayrılmayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın; Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birbirine ısındırmış ve onun lütfu ile kardeş oluvermiştiniz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oraya düşmekten de sizi O kurtarmıştı.”**³⁸

³⁴ Ali İmran, 3/110.

³⁵ Hud, 11/90.

³⁶ İbn Arabî, *İlahi Aşk*, Çev. Mahmut Yanık, İstanbul 1998, s. 38.

³⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Feza Yayıncılık, İstanbul 1995, c. I, s. 988.

³⁸ Ali İmran, 3/103.

Bir başka ayette Yüce Şari **“Bunlardan önce Medine’yi yurt edinip imana sarılanlar ise, kendi beldelerinde hicret edenlere sevgi besler, onlara verilen ganimetlerden ötürü içlerinde bir kıskanma veya istek duymazlar. Hatta kendileri ihtiyaç duysalar bile o kardeşlerine öncelik verir, onlara verilmesini tercih ederler. Her kim nefsinin hırsından ve mala düşkünlüğünden kendini kurtarırsa, işte ferah ve mutluluğa erenler onlar olacaklardır.”**³⁹

Sevgi ve güven abidesi Hz. Peygamber, Allah’ın peygamberler, sühuf ve kitaplar vesilesi ile insanlığa vaz ettiği İslam’ı yaşayarak, temsil ederek insanlığa tebliğ etmiştir. O henüz peygamber olmadan Mekke’de kırk yıllık örnek hayatında kendisini tanıyan herkesin takdirini, teveccühünü kazanmış ve Mekke Ahalisi Ona “Muhammed’ül Emin”(Güvenilir Muhammed) demiştir. Kişisel ilişkilerinde, ticari faaliyetlerinde ve içinde bulunduğu toplum ile ilgili tüm sosyal aktivitelerinde O hep bir emniyet ve güven insanı olmuştur. Henüz vahiy gelmeden önce altmış üç yıllık yaşamının ilk kırk yılında da O, her şeyiyle tertemiz ve bir emniyet abidesi olarak yaşamıştır. Hem de adına cahiliye devri denecek kadar devrin insanların pek çok erdemden yoksun olduğu bir dönemde O, Allah’ın **“Gerçekten sen çok üstün bir ahlak üzerindesin”**⁴⁰ iltifatına nail olmuştur. Hz. Ayşe de “O’nun ahlakı Kuran’dı”⁴¹ diyerek Hz.Peygamberi tarif ve taltif etmiştir. Hz. Peygamber müslümanı tarif ederken **“Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.”**⁴² buyurarak ümmetinin de kendisi gibi güven ve emniyet insanı olmasını salık veriyordu. Hz. Peygamber’in hayatının sevgi buudunu şöyle sıralayabiliriz:

1. Allah Sevgisi

Allah Resulü her şeyiyle Allah’a teslim olmuş bir kuldu. Ondaki kulluk bilinci Allah’a karşı görevlerini yapmasını sağlıyordu. O’nun hedefi şükreden bir kul⁴³ olmaktı. Hz. Peygamber Allah’ı en iyi bilendi. Ölüm, O’nun için Allah’a kavuşmaktı. Hz. Peygamber’in pek çok hadisinde Allah sevgisi ve Allah için sevmek temel nüanstır.

2. İnsan Sevgisi

³⁹ Haşr, 59/9.

⁴⁰ Kalem, 68/4.

⁴¹ İbn Hanbel, *Müsned*, 6.

⁴² Buhari, *İman*, 5.

⁴³ Buhari, *Münafıkun*, 79.

“İşte bunun içindir ki ey Resulüm, biz seni bütün âlemler (insanlar) için sırf bir rahmet vesilesi olarak gönderdik.”⁴⁴ ayetiyle Yüce Yaratıcı’nın övgüsünü alan Hz. Peygamber bir rahmet vesilesidir. Hal ve duruşlarına bakmaksızın herkesi davetine muhatap kabul eden Hz. Peygamber, insanları kurtarmak ve Allah’a yaklaştırmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Evleri, panayırları, şehirleri dolaşarak herkese ulaşmaya çalışmıştır. İnanç ayrımı yapmadan komşularına karşı görevlerini yapmıştır. İnsanların öldürülmesine, onlara eziyet ve işkence edilmesine, köleleştirilmesine, hakların zayi edilmesine tüm varlığıyla karşı çıkmıştır. Savaşta dahi işkence ederek insan öldürmeyi yasaklamış, savaşmayanlara ve Müslüman olduğunu beyan edene asla dokunulmamasını emretmiştir. Zira O’nun sevgi ve şefkati ilahi kaynaklıydı. **“İnsanlara yumuşak davranman da Allah’ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli kaba biri olsaydın insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi yalnız Allah’a tevekkül et. Allah Muhakkak ki mütevekkilleri sever.”**⁴⁵ Bu nedenledir ki Kur’an’ı ahlak edinmiş olan Hz. Peygamber’deki insan sevgisi de ilahi kaynaklıdır:

3. Çocuk Sevgisi

Hz. Peygamber çocukları çok sever, kucağına alır, öper, başını okşardı. On tane çocuğu olduğu halde hiç birisini kucağına alıp öpmediğini söyleyen birisine **“Merhamet etmeyene merhamet edilmez Allah kalbinden merhameti söküp almışsa ben ne yapabilirim.”**⁴⁶ demiştir.

4. Aile ve Akraba Sevgisi

Hz. Peygamber ailesine düşkün bir ev reisiydi. Aile bireylerinin Allah’a karşı görevlerini yerine getirmeleri hususlarında olduğu gibi ev işlerinde de onlara yardım ederdi. Çünkü O **“Ailene ve ümmetine namaz kılmalarını emret. Kendin de namaza devam et. Biz senden rızık istemiyoruz, bilakis senin rızkın bize aittir. Güzel akıbet takvadadır. Yani Allah’ı sayıp haramlardan korunmaktadır.”**⁴⁷ ayeti doğrultusunda davetine en önce aile ve akrabalarından başlamış, **“Önce en yakın akrabalarını uyar.”**⁴⁸

⁴⁴ Enbiya, 21/107.

⁴⁵ Ali İmran, 3/159.

⁴⁶ Buhari, Edep, 22.

⁴⁷ Taha, 20/132.

⁴⁸ Şuara, 26/214.

buyruğu ile hareket etmişti. Allah Resulü akrabaları ile ilişkilerini sürdürmüş ve bunu ümmetinden de istemiştir. O, anne baba sevgisi üzerinde çok durmuş ve hayatta iken de süt annesini, süt kardeşini ve baba dostlarını sevmiş, onlara gereken ilgiyi her zaman göstermiştir:

5. Arkadaş Sevgisi

Hız. Peygamber her türlü sıkıntı ve ızdıraba katlanarak cahiliye dönemi insanlarından “asrı-ı saadet” insanını, belki de insanlık tarihinin en talihli ve mutlu insan örneğini ortaya koymuştur. Bunu yaparken bir zamanlar kendisine eziyet ve işkence edenleri dahi affetmiş ve onlara iltifat etmekten de beri durmamıştır. Arkadaşlarına öyle şefkatli davranmıştır ki Allah Kur’an’da O’nu, **“Size kendi aranızdan öyle bir peygamber geldi ki zahmete uğramanız ona ağır gelir. Kalbi üstünüze titrer, müminlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir.”**⁴⁹ hitabıyla taltif etmiştir:

6. Diğer Canlılara ve Çevreye Olan Sevgisi

Hız. Peygamber sadece insanlara karşı alakadar değildi. O diğer canlılara da değer verir, hayvan ve bitkilerin sevilmesini de öğütler ve temiz bir çevre için elinden gelen her şeyi yapardı. **“Yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin”**⁵⁰ buyurarak çok sevdiği ümmetine yol göstermiştir. Hız. Peygamber, “hayvanlara yapılan iyilik için mükâfat var mı?” diye soranlara şu cevabı vermiştir **“Evet her canlıya yapılan iyilik için mükâfat vardır.”**⁵¹ Hız. Peygamber kurban edilen veya kesilen hayvanları keserken dahi onlara eziyet çektirilmeden kesilmelerini emretmiştir.⁵²

Hız. Peygamber **“ Bir Müslüman bir ağaç diker de bunun meyvesinden insan, evcil ya da vahşi hayvan veya bir kuş yiyecek olursa, yenen şey ağacı diken için sadaka hükmüne geçer”**⁵³ buyurarak ağaç dikmenin önemini vurgulamıştır. Yine ağaçların ve diğer bitkilerin fuzuli şekilde kesilmesini, yakılmasını, parçalanmasını men etmiştir.

Hız. Peygamber, tebliğ ve temsille görevlendirildiği İslam’ı bihakkın, en ince ayrıntısına kadar yaşayarak ümmetine öğretmiştir. Özü sevgi, emniyet, barış ve teslimiyet

⁴⁹ Tevbe, 9/128.

⁵⁰ Tirmizi, *Birr*, 16.

⁵¹ Buhari, *Şurb*, 9.

⁵² Müslim, *Sayd*, 57.

⁵³ Müslim, *Müsakat*, 10.

olan İslam, Allah'ın yardımı ve Hz. Muhammed'in bu rehberliği sayesinde yeryüzünde yaşayan her dört insandan birinin kalbine yerleşmiştir:

2.1.4. İslam'ın İbadet İtaat ve Teslimiyet Boyutu

İslam'ın bir diğer manası da Allah'ı görüyormuşçasına, ihsan şuuru içerisinde O'na ibadet, itaat etmek ve kalben teslim olmaktır. Zaten ibadetin kelime manası tapmak, kulluk yapmak, itaat etmek, boyun eğmektir. İbadet, niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan, Yüce Yaratıcı'ya yakınlık ifade eden ve özel bir şekilde yapılan taat ve fiillerden ibarettir. Bu, bizi yoktan var eden, bize sayısız nimetler bahşeden yüce Allah'ı ta'zim amacı güden bir kulluk görevidir.”⁵⁴ Bu duruma göre ibadet, Cenabı-ı Allah'a karşı gösterilen saygı ve hürmetin, en yüksek derecesini ifade eder. En geniş anlamda ibadet, Allah'ın hoşnut ve razı olduğu bütün fiil ve davranışları kapsamına alır. İslam'da ibadet, yalnız Allah için yapılır. Peygamber veya diğer insanlar için ibadet asla söz konusu olmaz. Kur'an-ı Kerim'de, yeryüzündeki tüm insanlar için şu çağrıda bulunulur: **“Ey iman edenler! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin. Umulur ki, sakınırsınız”**⁵⁵ İslâm inancında, Allah'tan başkasına tapma, tevhîd inancı ile bağdaşmayıp kişiyi niyetine göre dinden çıkarabilir. Putlara tapan müşriklere, cevap olmak üzere inen el-Kâfirûn Suresi konuyu şu esasa bağlar: **“Ey Muhammed! De ki; Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz. Ben de sizin taptığınıza ibadet edecek değilim. Siz de, benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size; benim dinim banadır.”**⁵⁶

Topluluk halinde yaşayan insanların ilişkilerinin sağlıklı yürüyebilmesi, huzur ve güven içinde yaşayabilmeleri, bir takım düzenlemelerin varlığına bağlıdır. Söz konusu düzenlemeler olmadan, ne fertlerin ne de toplumların huzur ve güven içinde mutlu bir hayat sürmeleri kabil değildir. Ancak, mevcut otoriteye itaat edilmediği sürece, ister yazılı kanunlar şeklinde olsun, ister yaşayan örf ve âdetler tarzında olsun, bu düzenlemelerin hiçbir yararı olmaz. O halde itaat mutlaka gereklidir. Kur'an'da şöyle buyrulur: **“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden olan ulû'lemre (buyruk sahiplerine) itaat ediniz. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resulüne götürün. Bu, hem daha hayırlı**

⁵⁴ Yazır, Elmalılı Hamdi, *a.g.e.*, c.I., s. 95.

⁵⁵ Bakara, 2/21.

⁵⁶ Kafirun, 109/1-6.

hem de neticede daha iyidir.”⁵⁷ Başka bir ayette, mirasla ilgili hükümler sayıldıktan sonra:”...**Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve O'nun Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır; orada devamlı kalıcıdırlar. İşte büyük kurtuluş budur.”⁵⁸**buyrulur.

İslam'ın teslimiyet boyutuna gelince; teslimiyet üç türlü olur: Ya kalben olur ki; bu katî inanç demektir. Veya dil ile olur ki; bu da ikrardır. Ya da organlarla olur. Bunlar da ibadetlerdir. Bu üç şeklin en üstünü kalb ile olanıdır. İşte İslâm'ın üç şeklinden biri olan kalbin teslimiyet ve bağlılığına iman denilir. Matürîdîler bu anlayıştan hareketle, imanla İslâm'ı bir telakki etmişlerdir.⁵⁹ İslâm inançları açısından da iman ile İslâm bir kabul edilmiştir. Zira İslâm, şer'i hükümleri kabul etmek manasında boyun eğmektir. Bu da tasdik hakikatidir. Aynı şekilde İslâm'ın bir zahirî, bir de batini yönü vardır. Batini yönden inkıyat ve boyun eğmek tasdik kendisidir. Zahirî yönden boyun eğmekse ikrar etmektir. Şu halde bir kimse hakkında "mümindir, fakat Müslüman değildir"; yahut "müslümandır, fakat mümin değildir" şeklinde bir hüküm doğru olmaz. Çünkü insanlar Hz. Peygamber zamanında üç fırka üzerinde toplanmaktaydı: "Mümin, münafık, kâfir. Bunlar arasında bir dördüncüsü yoktur"⁶⁰ Bu durumda Müslüman, her haliyle Allah'a teslim olmuş, O'na olan imanını diliyle ikrar, kalbiyle tasdik eden kimsedir. Bu teslimiyet tıpkı Hz. İbrahim ve İsmail'in teslimiyeti gibi olmalıdır. Kâbe-i Muazzama'nın temelini yükseltirken Onlar şöyle dua etmişlerdi: **“Rabbimiz! İkimizi de Sana teslim olan (müslimeyn) kıl. Soyumuzdan da, Sana teslim olan bir ümmet meydana getir.”⁶¹** Allah da Onlar'ın duasına icabet etmiş ve Hz. Peygamber'i Onlar'ın soyundan göndermiştir.

2.1.5. Müslüman Olmayanların İslama Bakışı

Gayri Müslimlerin rivayetleri arasında ve kaynaklarında İslam'ın müsamaha boyutu ve Müslümanların bu hal üzere davranışları hakkında oldukça fazla kayıt vardır. Hicri 647–657 Miladi 1249–1259 yılları arasında Patriklik makamında bulunan İyşuyaba şöyle yazar; “Allah'ın bütün âleme hâkim kıldığı Müslümanlar, bize bildiğimiz gibi

⁵⁷ Nisa, 4/59.

⁵⁸ Nisa, 4/13.

⁵⁹ Bkz. Maturidi, *Kitabüt-Tevhid*, terc. Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, İstanbul 2002, s. 398.

⁶⁰ Ebu Hanife, Numan b. Sabit, *Fıkh-ı Ekber*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1971, s. 361–362.

⁶¹ Bakara, 2/128.

davranıyorlar. Onlar Hristiyan düşmanı değiller, bizim milletimizi övüyorlar, kilise ve manastırlarımıza yardım ediyorlar.”⁶²

Antakya Yakubi Patriği Mihail, Heraklius’un yaptığı zulüm ve tazyik hareketlerini anlattıktan sonra şöyle devam eder; “Bu, intikam ilahının kuvvet ve ceberut ile tek olması ve bunu dilediği beşer devletine devretmesinin sebebidir. Allah onu dilediğine verir ve düşmüşleri yükseltir. Allah, kuvvetlerine dayanarak, kiliselerimizi yağma eden, manastırlarımızı soyan, bizi acımadan ve merhametsizce cezalandırmalarını görünce, güney bölgelerden Hz. İsmail evlatlarını göndererek, bizi onların elinden kurtardı. Hakikaten Katolik kiliselerinin bizimle ilgisini kesip Kalkedon’dakilere bağlanması bizim zararımıza oldu. Fakat Müslümanlar fethettikleri memleketlerde bu kiliseleri çevresinde bulunan kilise gruplarına tahsis ettiler. O zaman Humus’taki büyük kilise ve Hama kilisesi zaten elimizden çıkmıştı. Bununla beraber Rumların zulmünden ve bize karşı davranışlarından kurtulmamız ve kendimizi sulh ve selamete çıkarmamız pek kolay olmadı.”⁶³

Müslümanların daha ilk yıllardan itibaren diğer din müntesiplerine olan müsamahasına dair bir diğer kayıt şu şekildedir. “Müslümanlar, Hristiyanları Hicri 1. Asırda mağlup ettikten sonra gösterdikleri müsamaha zikredilmeye değer misallerdendir. Bu müsamaha, müteakip nesillerde de devam etti. Gerçek olarak söyleyebiliriz ki, bu Hristiyan kabileleri, daha sonra İslam’a girerken hür irade ve ihtiyarları ile girdiler. Bugün Hristiyan kabilelerin varlığı da bu müsamahaya delalet etmektedir.” Nitekim S.Amol’d’un bahsettiği hususla ilgili olarak bugün sadece Anadolu’nun değişik illerinde Bizans’tan kalma Hristiyanlar yaşamlarını Müslümanlarla birlikte sürdürmektedirler. Nitekim bugün Hatay’ın Altınözü İlçesinin merkez Sarılar mahallesindeki Hristiyanlar, Tokaçlı köyündeki Hristiyanlar Bizans döneminden bu yana aynı coğrafyada Müslümanlarla birlikte barış içinde yaşamaktadırlar. S.Amol’d “İslam’a Davet” adlı eserinde şöyle devam eder. “Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki sevgi bağlarının konu olmasından anlaşılıyor ki her iki taraf da kuvveti İslam’a giriş için kesin bir sebep saymıyordu. Bizzat Hz. Muhammed’de bazı Hristiyan kabilelerle ahitler yapmış, onların

⁶² Tabbara *a.g.e.* s. 306.

⁶³ Tabbara *a.g.e.* s. 307.

himayesini üzerine almış, dini hürriyet ve vazifelerin serbestçe yayılması için teminat vermiş, kilise adamlarının nüfuz ve haklarından faydalanmalarına müsaade etmiştir.”⁶⁴

İslam’ın müsamahasının bir diğer belgesi ise Adam Metz’in şu sözleridir. “Ortaçağda Müslüman memleketlerle Hristiyan Avrupa’yı birbirinden ayıran şey, birincisinde İslam dinine mensup olmayan birçok kimsenin bulunmasıdır. Hâlbuki ikincisi böyle değildir. Kiliseler ve Havralar, İslam memleketinde sanki hükümet kontrolünden uzak memleketlermiş gibi tabii bir halde yaşamlarına devam ediyordu. Yahudi ve Hristiyanların Müslümanlarla beraber yaşamaları bir zaruretin neticesiydi. Bu beraberlik ortaçağda Avrupa’nın katiyen bilmediği bir müsamaha ortamının meydana gelmesine yardım etti. Yahudi ve Hristiyanlar dinlerinde tamamen serbesttiler. Fakat onlardan biri Müslüman olur da sonra irtidad ederse cezası ölümdü.”⁶⁵

Şükri Kardahi, Fransızca yazdığı “İslam Memleketlerinde Devletler Hususi Hukukunun İcadı ve Geliştirilmesi” adlı eserinde tarihi devirleri gözden geçirdikten sonra önce Arapların hükümran olduğu Müslüman devletleri, sonra da Türklerin hükümran olduğu Müslüman-Türk devletleri dönemlerinde Müslümanların yabancılara gösterdiği hoşgörü ve müsamananın Avrupa’da katiyen mevcut olmadığını ortaya koymuştur.⁶⁶

Diğer yabancıların yorumları şöyledir;

“İslam karşı tarafı yok etmeye yönelik veya saldırgan bir savaşı onaylamamaktadır. Tevrat’ın ilk beş kitabındaki yaklaşımın aksine Hristiyanlıktan daha gerçekçi bir din olarak İslam, savaşın kaçınılmaz olduğunu kabul etmekte ve bazı durumlarda zulüm ve acıyı durdurmak için olumlu bir görev olarak görmektedir. Ama Kur’an, savaşın sınırlı olması gerektiğini ve olabildiğince insancıl bir şekilde yürütülmesini öğretir. Hz. Muhammed sadece Mekkelilerle değil, aynı zamanda bölgedeki Yahudi kabilelerle de işbirliği yaparak kendisine karşı bir saldırı planlayan Suriye’deki Hristiyan kabileleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ama bu yine de O’nun Kitap Ehlini lanetlemesi gibi bir sonuç doğurmamıştır. Müslümanlar kendilerini savunmak durumunda kalmışlar, ama düşmanlarının dinine karşı kutsal bir savaşa girişmemişlerdir. Hz. Muhammed azad ettiği kölesinin oğlu Üsame bin Zeyd’i bir Müslüman ordusunun kumandanı olarak Hristiyanlara karşı savaşa gönderdiğinde,

⁶⁴ Tabbara, *a.g.e.* s. 307.

⁶⁵ Tabbara, *a.g.e.* s. 307.

⁶⁶ Tabbara, *a.g.e.* s. 308.

onlara Tanrı yolunda cesurca ama insancıl şekilde savaşmalarını rahipleri, keşişleri veya rahibeleri taciz etmemelerini, savaşmayan güçsüz insanları hedef almamalarını sivillere yönelik hiç bir katliam gerçekleştirmemelerini, tek bir ağaç bile kesmemelerini, hiç bir şeyi yakıp yıkmamalarını emretmiştir.”⁶⁷

Osmanlı Devleti döneminde Hristiyan halklar, Bizans ve Latin devletleri zamanında bulamadıkları çok iyi yönetilen bir idare altındaydılar. Asla sistemli bir zulüm görmediler. Tam aksine Osmanlı Devleti, İstanbul başta olmak üzere, işkence gören İspanyol Yahudilerine bir sığınak olmuştu. Hiç bir yerde zorla İslamlaştırma olmamıştır.⁶⁸

Bizans ve Pers topraklarında yaşayan ve zaten yabancı idareciler tarafından yönetilen pek çok Müslüman olmayan toplum için, İslam idaresi bir yönetim değişikliği anlamına geliyordu. Ama bu yeni yöneticileri çoğu zaman daha esnek ve toleranslıydı. Bu toplumların çoğu artık daha fazla otonomiye sahipti ve çoğunlukla daha az vergi ödüyorlardı. Din olarak İslam'ın, Yahudilere ve yerel Hristiyanlara daha fazla dini özgürlük tanıyan, daha toleranslı bir din olduğu ortaya çıktı.⁶⁹

Bu yorumlardan da anlaşıldığı gibi, Müslümanlar tarihte hiç bir zaman “bozguncu” olmamış, aksine gittikleri her yerde, her millet ve inançtan insana güvenlik ve huzur götürmüşlerdir. Müslümanlar, Hz. Peygamberden günümüze kadar en güçlü oldukları zamanlarda dahi barış, hoşgörü, müsamaha içinde gayr-ı müslimlerle birlikte yaşayarak diyalog kültürünün temelini oluşturmuşlardır.

2.2. Şiddet Kavramının Tanımı, Tarihçesi, Sebepleri ve Türleri

Şiddet kavramı, ana özellikleri ne olursa olsun, zamana ve topluma göre değişmektedir. Osmanlı dönemindeki şiddet ile günümüz Türkiye’sindeki şiddet aynı kefeye konulmamalıdır. Zira zamanla toplumlar değiştiği gibi, normları da doğal olarak değişmektedir.⁷⁰ Zaten, insanın olduğu her yerde şiddet de var olmuştur. Baskı, eziyet, sindirme, korkutma, öldürme, cezalandırma ve bunların yanı sıra başkaldırı, her toplumda derece derece ama sürekli bir biçimde günlük yaşamın bir parçası olma

⁶⁷ Armstrong Karen, *Holy War, The Crusades and Their Impact on Today's World*, Anchor Books, New York 2001, s. 11.

⁶⁸ Emecen, F- Beydilli , K- İpşirli, M- Aydın, M.A- Ortaylı, İ- Özcan, A-Yediyıldız, B-Kütükoğlu, M. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Sanıt ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1994, s. 467.

⁶⁹ Esposito L. John, *The IslamicThreat, Myth or Reality*, Oxford Up., Londra 1999, s. 39.

⁷⁰ Ünsal, Artun, *Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi*, Cogito Dergisi, Sayı 6, 1996, s. 31.

özelliğini korumaktadır.⁷¹ Şiddet, yaralama; zarar verme ya da bireyi ve toplumu etkilemeye yönelik bir harekettir. Şiddet genellikle gayri meşru güç kullanma olarak da düşünülmektedir. Gayri meşru güç kullanımı, siyasi düşünürlere, ordu ve polise göre farklı anlamlar ifade eder. Bu sebeple, şiddetin tanımını yapmak güçtür.⁷² Yine de şiddet, pek çok düşünür ve yazar tarafından farklı şekillerde, farklı özellikleri ön plana çıkarılarak izah edilmeye çalışılmıştır.

2.2.1. Şiddet Nedir?

Din, sanat, ticaret, kitle iletişim araçları, turizm gibi yeryüzündeki tüm insanları doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren kültürel olgu ve ürünler bugünkü kadar gelişmeden önce “şiddet” sözcüğü her ülkede hatta her insan topluluğunda çok farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Bugün de aynı ya da benzer kültürel değerleri paylaşan insan topluluklarında “şiddet” sözcüğünün gerek tanımı, gerekse çağrıştırdığı duygu ve olgular açısından çok önemli farklılıklar gözlemlenmektedir.⁷³ Doğu ya da Batı kültürlerinde şiddetin kullanılma maksadından, yöntem ve çeşidine kadar pek çok farklılık görülebilmektedir. Örneğin, İslam dinindeki kurban kesimi, batı kültürlerinde yetişenler için hayvanlara uygulanan bir şiddet olarak algılanmaktadır.

Şiddet, Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Bir isimdir. Arapçada “şed’den” şeklinde okunmakta olup, Türkçede “şiddet” olarak okunur. Şiddet, Develioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde şu manalarda kullanılmaktadır. Sertlik, katılık, sıkılık, fazlalık, inandırma, sözle yola getirme yerine kaba kuvvete başvurma.⁷⁴

Kamus-ı Türkî’ye bakıldığında, “şiddet; sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma olarak geçmektedir. “Şedid” ise sert, katı ve şiddetli demektir. “Şeddat” da sertlik ve kızgınlığı ile tanınan ünlü eski Yemen hükümdarının adıdır. Ali Püsküllüoğlu’nun Türkçe Sözlüğünde şiddetin karşıt tutum ve görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, sert davranma, sertlik gibi günümüzde kazandığı yeni anlamlarına da yer verilmektedir: “Şiddet olayları” ise, insanları sindirmek, korkutmak için yaratılan olay ya da girişimler” olarak tanımlanmıştır.

⁷¹ Keleş, Ruşen-Ünsal, Artun: *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara Üniv. SBF Yayınları, Ankara 1982, s. 1.

⁷² Goswami, B.B. *Cultural Adaptability of Violence*, Edited by; S.Venigopal Roa, Vikas Publishing House, Indian 1975, s.71.

⁷³ Büker, Seçil, Kıran, Ayşe, *Reklâmlarda Kadına Yönelik Şiddet*, Alan Yayınları, İstanbul 1999, s. 15–16.

⁷⁴ Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca ve Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1993, s. 997.

Şiddet geçmişten günümüze kadar, araştırmacılar ve bilim adamlarınca hep bir “sosyal problem” olarak algılanmıştır. Michaud’a göre geniş anlamda şiddet, karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı, doğrudan, dolaylı veya dağınık olarak diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne ya da ahlaki ve manevi bütünlüğüne, mallarına, simgesel ve sembolik kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa, orada şiddet var demektir.”⁷⁵ Berger ise şiddeti, bir tür kendini beğenme ve saldırgan bir tutum sergileme olayı ve tıpkı birçok saldırı olayında olduğu gibi belli bir gerilimle ilintili olarak açıklamaktadır. Batılı bazı bilim adamları, şiddete büyük ölçüde, cinsel gerilimin ve cinsellikle ilintili diğer olayların neden olduğunu ileri sürmektedirler. Dolayısıyla, cinsel baskı, toplumumuzda ve televizyonlarımızda görülen şiddet olaylarının çoğunun bilinçaltından dışa vurulmasıyla meydana gelmektedir. Şiddetin son derece yaygın olması, onun toplumsal yapımızla yakından ilişkili ve bazı önemli, köklü toplumsal hastalıklarımızın bir göstergesi olduğunu kendiliğinden ortaya koymaktadır.⁷⁶

Psikiyatriler göre şiddet, “derin bir mahrumiyet duygusuna, mutlak gerekli olan şeye sahip olunmadığı duygusuna tepki olarak doğan bir davranıştır. Psikiyatrlar, “engellenme” dolayısıyla “doyumsuzluğun” şiddet ve saldırganlık yarattığını kabul etmektedirler.”⁷⁷ Fenomenolojik açıdan bakıldığında şiddet, kuvvete yakındır. Çünkü, bütün başka alet-edevat gibi şiddetin araçları da doğal kuvveti çoğaltmak amacıyla tasarlanır ve kullanılır; ta ki gelişimlerinin son safhasında doğal kuvvetin yerine geçer hale gelinceye değin sürer.”⁷⁸ Aslında, şiddetin ölümcül sonuçlarının pek çoğu, bu şekilde ortaya çıkmaktadır.

Şiddet bir grubun veya bireylerin başkalarının bedenlerine karşı yönelttiği fiziksel güç kullanımı olarak da ele alınmıştır. Burada, karşı tarafa yönelen bir şiddet eylemi söz konusudur. Diğer taraftan şiddet, bireyin kendi kendine yöneltmiş olduğu bir biçime de bürünebilmektedir. İntihar ya da gönüllü ötenazi de olduğu gibi. Ayrıca, bütün bir gurubun ya da bazı bireylerin ciddi yaralanmalarla sonuçlanan bilinçli ya da yarı bilinçli cesaret gösterileri, birey ya da grupların kurumsal kaynaklı ihlalleri gibi aşırı uç örneklerle

⁷⁵ Yves, Michaud, *Şiddet*, Çev. Cem Muhtaroglu, İletişim Yayınları, İstanbul t.y., s. 8.

⁷⁶ Berger, Arthur Asa, *Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon: Kuramsal Bir Yaklaşım Denemesi*, Çev. Yusuf Kaplan, Rey Yayınları, İstanbul 1991, s. 54.

⁷⁷ Kışlalı, Ahmet Taner, *Öğrenci Ayaklanmaları*, Bilge Yayınları, İstanbul 1974, s. 19–20.

⁷⁸ Arendt, Hannah, *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 52.

de rastlanabilir. Ancak her durumda şiddet, şiddete maruz kalanın “ötekiliği” kabul edilen, saygı gören bir özne olmaktan çıkarılıp sadece potansiyel olarak bedenine zarar verebilecek, hatta ortadan kaldıracabilecek bir nesne olarak ele alındığı ilişkisel bir eylemdir.⁷⁹ Bazı spor faaliyetlerinin ve hatta müzik türlerinin de, bireyleri kendi kendilerine ya da başkalarına karşı şiddet kullanmaya ittiği, hatta açıkça bireyleri teşvik ettiği bilinmektedir.

Şiddet, Batı literatürüne Latince “*Violentia*”dan kelimesinden girmiştir. *Violentia*; şiddet, sert ya da acımasız kişilik, güç demektir. “*Violence*” fiili ise, şiddet kullanarak davranmak, değer bilmemek, kurallara karşı gelmek anlamını taşır.⁸⁰ Şiddet kavramının, Latince kullanıldığı şekliyle günümüzdeki kullanımı arasında bazı farklılıklar vardır.

Oxford English Dictionary, ‘şiddet’ sözcüğünün yalnızca kullanım alanının bile çok geniş olduğunu belirtmektedir. Bu kullanımlar arasında, ‘bedene zor uygulama’, ‘bedensel zedelemeye neden olma, kişisel özgürlüğü zor yoluyla kısıtlama, bozma ya da uymama, rahatça gelişmesini ya da tamamlanmasını engellemek üzere bazı doğal süreçlere, alışkanlıklara v.b. yersiz kısıtlamalar getirme, anlamın çarpıtılması, büyük güç, sertlik ya da haşinlik, kişisel duygularda sertlik ve tutkulu davranışlara ya da dile başvurma bulunmaktadır. Bunlar şiddetin yalnızca olumlu yönleridir. Şiddetin en etkili biçimleri belki de, göstergelerin ya da temsil edici yanların bulunmasıyla ortaya çıkar. İşsizler, öğrenciler ya da kadınlar gibi niteliksiz damgası yiyenlerin, belli etkinliklere ve söylemlere katılmalarına getirilen kısıtlamalar gibi.”⁸¹ Kısacası “şiddet” sözcüğünün anlamının çekirdeğine doğru gidildikçe, ifade ettiği değer yargıları kaybolmakta, bunların yerini vasıfsız, kaba, fiziksel “güç” almaktadır.⁸² Bugünkü anlamıyla şiddet, toplumsal düzenin ve huzurun karşıtı olarak algılanmaktadır.

Şiddetin tipolojisi konunun anlaşılması açısından önemlidir. Chesnais, şiddeti, “özel” ve “kolektif” şiddet olmak üzere iki şekilde ele almıştır. “Özel” başlığı altında suç, intihar ve kazalar sayılmaktadır. Kolektif şiddet başlığı altında ise, devlet terörizmi ve Batılı devletlere karşı girişilen terörist eylemler sayılmaktadır. Williams, kolektif şiddeti

⁷⁹ Keane, John, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, çev. Bülent Peker, Dost Kitabevi, Ankara 1998, s. 68–69.

⁸⁰ Yves, Michaud, *a.g.e.* s. 5.

⁸¹ Hobart, Mark, *Şiddet ve Susku; Bir Eylem Siyasetine Doğru*, çev. Yurdanur Salman, Cogito Dergisi, Sayı 6, 1996, s. 52.

⁸² Büker, Seçil, Kıran, Ayşe, *a.g.e.* s. 13.

bireysel şiddetten ayırt etmektedir. “İç savaşlar, devrimler, gerilla savaşları, ayaklanmalar, isyanlar, siyasal tasfiyeler, soykırım, şiddet içeren grevler, düzenin korunması için keyfi zor kullanılması, planlı katliamlar, başkaldırmalar, siyasi idamlar ve suikastlar”, kolektif şiddet içinde yer alırlar. Cinayet, yaralama, tecavüz, saldırı, yıkıcılık ile bireylere ve mülkiyete karşı yapılan saldırılar da bireysel şiddet içerisinde değerlendirilmektedir.

Doğu Ergil, şiddetin suça yönelik olup olmamasına göre bir sınıflandırma yapmıştır. Ona göre cinayetler, hırsızlık, silahlı saldırı veya soygun, tecavüz, soykırım, etnik temizlik ve sömürgeleştirme, suç sayılan şiddet örnekleridir. Ama birçok ülkede toplumun kültürel değerlerinden ve toplumsal geleneklerden kaynaklanan, suç sayılmayan dolaylı şiddet biçimleri bulunmaktadır. Devamlı enflasyon, kronik yoksulluk, eğitimsizlik, yönetimde kayırma, yolsuzluk yaygın trafik kazaları, çevre kırım, ekonomik gücü planlamamak veya siyasal nedenlerle köy kökenli yüz binlerce insanı göçe zorlamak ve onları kültür şoklarının kucağına atmak dolaylı şiddet örneklerinden bazılarıdır.⁸³ Ergil’in dolaylı şiddete örnek olarak vermiş olduğu olguların birçoğunu dolaylı da olsa, şiddet olup olmadığı veya suç kapsamı içinde olup olmadığı tartışılabilir.

2.2.2. Şiddet Türleri

I. Özel Şiddet:

1. Cürümsel Şiddet:

- a. Ölümcül: Cinayetler, suikastlar, zehirlemeler, idam v.b.
- b. Bedensel: İsteyerek darp ve yaralama
- c. Cinsel: Irza geçme, hem bedensel hem de psikolojik yıkımı olan şiddet türüdür.

2. Cürümsel Olmayan Şiddet:

- a. İntihar: İntihar ve intihar teşebbüsü
- b. Kaza: Trafik kazası dahil, ama kişiden kaynaklanan, bir kasıt yok

II. Kolektif Şiddet:

1. Grup Şiddeti

- a. Grubun bireylere karşı şiddeti: Terör, medya terörü

⁸³ Doğu, Ergil, *Şiddetin Kültürel Kökenleri*, Bilim ve Teknik Dergisi, Şubat 2001, s. 40.

- b. Grubun kendi içinde şiddet: Aşiret kavgası, toplu intihar, örgüt kavgası
- c. Grubun karşı gruba şiddeti: Kan davası, aşiretler arası savaş, stadyum ya da taraftar kavgası, mafyalar arası hesaplaşma, karşıt gruplar arasında terör, grev, ırk ayrımı
- d. Grubun iktidara karşı şiddeti: Terör, siyasal ya da mafya terörü, başkaldırı, sokak çatışması, iç savaş, genel grev, gerilla savaşı, ihtilal.

2. Devlet Şiddeti:

- a. Devlet Terörü: İnsan hakları ihlalleri, baskı, tek yanlı propaganda, soykırım, ırk ayrımı.
- b. Endüstriyel Şiddet: İş kazalarının sıklığı, çalışma koşullarının sağlıksızlığı, yetersiz sağlık ve güvenlik koşulları, aşırı gürültü, tehlikeli iş yeri örneğin atom santrali
- c. Uluslararası Şiddet: En son kertede şiddet (savaş), ve daha etkili olan uluslararası terör.

Ancak bazı eylem, uygulama ve idari düzenlemeler birey ve toplum için tehdit oluşturmakla birlikte şiddet sayılmamaktadır.

- 1. Trafik Korsanlığı: Sarhoşluk, kasıtlı kural ihlali
- 2. Mala Zarar: Sindirmek ve korkutmak amacıyla
- 3. Kronik Enflasyon: Pahalılık, işsizlik.
- 4. Uluslararası Gücün Diğerleri Üzerinde Şiddete Dönüşmesi: Zorla peyk devlet konumuna sokma, eski Sovyetler Birliği ve komşu sosyalist ülkeler örneği, ham madde kaynaklarının denetimi, dış ticaret hadlerinde aşırı dengesizlik, askeri müdahale ve geçici işgal, ABD'nin Granada, Vietnam, Irak, Afganistan işgalleri v.b. Ayrıca, ABD'nin IMF ve Dünya Bankası vasıtasıyla, gelişmekte olan ülkeler üzerinde ekonomik baskı oluşturmaları ve bu yolla onları kendilerinin birer "peyk devleti" haline getirme çabaları sayılabilir.

2.2.3. Sosyolojik Açıdan Şiddet

Şiddetin farklı toplumlarda, farklı şekillerde ve farklı sebeplerden ortaya çıkması, o toplumun kültürü ve sosyal yapısıyla yakından ilgilidir. Günlük yaşantıda karşılaşılan bireysel ve toplumsal şiddet olaylarının arkasında, insanlık tarihi boyunca süregelen birikimlerin bulunduğu çoğu zaman gözden kaçır. Oysa günlük hayatta yer alan,

haberlere yansıyan saldırgan davranışlar ve şiddet eylemlerinin geçmişten kaynaklanan nedenleri vardır. Ayrıca günümüz koşullarının yarattığı saldırganlık ve şiddet doğuran, kışkırtan, besleyen ortamlar ve etkenler de söz konusudur.⁸⁴ Toplumlarda sosyal bağların zayıflaması ve bireylerin topluma karşı sorumluluk duygusunun zayıflamasıyla birlikte, ortaya çıkan güvensizlik, sosyal çözülme ve kaosun da ilk habercisidir.

Şiddete yönelen birey, amacına engel saydığı, yolunda engel veya tuzak gibi gördüğü her şeyi, niteliğine, anlamına, geçerliliğine, değerine bakmadan gidermeye çalışır. Şiddetin mantığı Machiavell’ci bir çerçevede, bir engeli toptan giderme mantığıdır; bir tartışma mantığı değil, ya hep ya hiç mantığıdır. Onda insan değerleri ancak amaca giden yolları açtığı ölçüde önemli olup, en yüce değerler bile amaç olmaktan çıkartılıp araç edinilebilir. Her şiddet kesin bir sonuca göre düzenlenmiştir. En kısa yoldan ve her türlü tepkiyi hiçe indirgeyecek biçimde bir sonuca ulaşma istemidir. Ancak bu kesin ve kolay sona ulaşmak umudu hiçbir zaman gerçekleşmeyen bir umuttur. Şiddet, ülküsellikten uzak, kendi doğasından bir başka şiddeti yaratarak son bulur.⁸⁵

Diğer taraftan şiddetin her toplumda ve her dönemde var olduğu ve var olacağı kabul edilen olgusal bir gerçektir. Şiddetin niteliğinin ve niceliğinin toplumun yapısına göre farklılık göstermesinin yanında, aynı toplum yapısında zaman içinde değişiklik gösterebilir. Şiddetin nitelik ve niceliklerinde meydana gelen değişimler genel olarak, sosyal değişme süreci ile ilişkilidir.⁸⁶

İnsanlar her çağda ve yaşta toplumsal öğrenmeyle yeni davranış kalıpları kazanmışlardır. Özellikle çocukların ve gençlerin davranışları, tutumları, eylemleri örnek alarak ya da toplumsal öğrenme sonucu oluşmaktadır. Kuramsal olarak, çocuk ve genç kişiliğini anneden, babadan, yakın ve uzak çevreden, toplumdan gelen örneklerle kazanır ve geliştirir. Bu örneklerin saldırgan davranışlar ve şiddet eylemleri içermesi, benzer davranış kalıplarını kullanan kuşakların yetişmesine yol açmaktadır.⁸⁷ Yani, şiddet davranışını çocuk ve genç, sosyalleşme sürecinde çeşitli sosyal kaynaklardan öğrenmektedir. Kısacası, bireylerin şiddete yönelmesinin sebepleri önem sırasına göre

⁸⁴ Köknal, Özcan, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul 1996, s. 12.

⁸⁵ Afşar, Timuçin, *Şiddet Karşı Felsefe*, Felsefe Dünyası Dergisi, Türk Felsefe Dergisi Yayınları, Sayı8, Ankara 1993, s. 33.

⁸⁶ Balcıoğlu, İbrahim, *Şiddet ve Toplum*, Bilge Yayınları, İstanbul 2001, s. 18.

⁸⁷ Köknal, Özcan, *a.g.e.* s. 45.

şöyle sıralanabilir:⁸⁸

1. Çocuğun içinde yaşadığı sosyal çevre
2. Anne-baba ilgisizliği
3. Eğitimsizlik
4. Çocuğun psikolojik durumu
5. Ekonomik koşullar
6. Şiddet içerikli yayınlar, programlar ve oyunlar
7. Başkalarını taklit

2.2.4. Hukuki Açıdan Şiddet

“Ubi Societas Ibi Jus” nerede bir toplum varsa orada hukuk vardır. Bu Latince cümle yüzyıllardan beri söylenmektedir. Hukuk toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası, toplumsal ilişkileri düzenleyici ve çeşitli yaptırımlarla donatılmış kurallar kümesidir.⁸⁹ Hukukun oluşumu, toplumdan topluma farklılık gösterir. Zaten, bu farklılık sebebiyle “şiddet” olgusu üzerinde çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Medeni hukukta şiddet eylemi, bir insanın istemi üzerinde onu geri adım atmaya zorlayacak baskı uygulaması olarak geçer. Hukukçular bu tür eylemler için “insanın, benzerlerine karşı girdiği, onlarda önemli ya da önemsiz hasarlar ya da yaralar oluşturan saldırganlık ve hoyratlık ifade eden hareketlerdir” açıklamasında bulunmaktadır. Şiddet eylemi her şeyden önce bedensel bir saldırıdır. Fakat normlara bağlıdır ve görecelidir. Norm değişince, eylem, şiddet eylemi niteliğini yitirebilir. Spor alanında, cerrahi alanda ve görevi sırasında başvuru yasal şiddet eylemleri gibi⁹⁰ örnekler verilebilir.

Şiddetin ceza hukukundaki yerine gelince; ağır suç kapsamına giren şiddet (cinayet, yaralama, ırza tecavüz, silahlı saldırı, gasp v.b.) olaylarının yanı sıra, daha hafif kabul edilen şiddet olayları da (trafik suçu, tehdit), Ceza Yasası’nın kapsamında

⁸⁸ Öztürk, Bahri, *Şiddet ve Çocuk*, İstanbul 2003, ([Http://www.kriminoloji.com](http://www.kriminoloji.com), Update: 12.10. 2003)

⁸⁹ Ünsal, Artun, *Hukuk ve Toplumsal Yaşam*, Ankara Üniv. SBF Dergisi, Sayı 3, s. 144.

⁹⁰ Yves, Michaud, *a.g.e.*, s. 7.

değerlendirilir.⁹¹ Dönmezer'e göre, şiddet gücün, kuvvetin hukuka aykırı olarak kullanılmasıdır. O halde, şiddet kuralla zıtlaşan insana özgü eylemdir. Şiddete başvurmada, toplumsal normlara, hukuk kurallarına saldırı niyeti, kastı vardır. Bu sebeple, örneğin, dikkatsizce trafik kurallarını ihlal ederek yaralanmalara, ölümlere sebebiyet veren kimsenin taksirli eylemi, şiddet sayılmaz. Yine aynı sebeple, cebir ve kuvvetin savaş kuralları çerçevesinde kullanılması şiddet değildir. Kolluğun (güvenlik kuvvetlerinin), kanunların tanıdığı sınırlar içinde kalarak görevi gereği kullandığı kuvvet, şiddet oluşturmaz. Kanunların tanıdığı sınırın güvenlik güçlerince aşılması durumundan sonra yapılan uygulamalar, şiddettir.⁹²

Modern devlet altındaki toplumsal yaşamda şiddetin kaynaklarından biri, şiddeti tekelleştiren kurumların çöküşü veya yozlaşması; diğeri ve çok daha yıkıcı olanı bu kurumların bizatihi kendisidir. Hukuk devletinin bu noktada sunabileceği katkı ise, bireylerin devlete karşı korunması ve devletin şiddet tekeli kullanma biçim, kural ve usullerinin açık ve kesin bir şekilde belirlenmesi ve sıkı bir denetime tabi tutulmasıdır. Hukuk devleti kavramı altında özetlenen kurum ve kurallar bu tür bir işlev beklentisini de somutlaştırır. Hatta güç kullanımını kişilikten çıkarıp denetlemek suretiyle gücü ehliileştirmek, hukuk devletini meşrulaştıran en önemli ahlaki gerekçe olarak görülebilir.⁹³ Hukuk devletinde, yasaların sınırları dâhilinde davranan her birey, hukukun koruması altındadır.

Çağımızda, şiddete dayalı suçluluk bakımından en önemli olgu, örgütlü suçluluktur. Örgütlü suçluluk kökeninde sosyolojik, kriminolojik nitelik taşıyan bir kavram belirtir. Örgütlü suçlar kategorisi içinde bugün, başta uyuşturucu madde cürümleri, kara parayı aklama fiilleri girmekte ve mafya tipi örgütler tarafından söz konusu fiiller icra edilmektedir. Örgüt, amaçları doğrultusunda adam öldürme, gasp, insan kaçırma, rehin alma gibi suçları da çoğunlukla işlemekte ve işletmektedir.⁹⁴ Örgütlü ve bireysel alanda şiddet suçlarını işleyenler genellikle hukukun boşluklarından faydalanırlar. Bu sebeple, hukuk da kendini çağdaş toplumun ihtiyaçlarına göre yenilemek ve geliştirmek zorundadır.

Çağdaş hukuk, kendi içinde çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Yakupoğlu'na göre,

⁹¹ Ünsal, Artun, *a.g.e.*, s. 30.

⁹² Dönmezer, Sulhi, *Çağdaş Toplumda Şiddet ve Mafya Suçları*, Cogito Dergisi, Sayı 6, 1996, s. 215.

⁹³ Sancar, Mithat, *Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti*, Doğu- Batı Dergisi, Sayı 13, s. 38.

⁹⁴ Dönmezer, Sulhi, *a.g.e.*, s. 217.

yaşama alanını üçe ayırmak mümkündür. Bunlar ahlak alanı, hukuk alanı ve şiddet alanıdır. Özgürlük, hukuk alanının içinde ekonomik, politik ve sosyal olarak düzenlenmiş bir özgürlüktür. Felsefi özgürlük, dışsal yaşama alanında yoktur ve yalnızca içsel var oluşsal bir özgürlük biçimi ile somutlaşır. En güçlü toplumlar, ahlak alanları en geniş toplumlardır. Hukuk alanının genişliği o toplumun, şiddetin eşiğinde olduğunu gösterir. Şiddetin panzehiri hukuk değil ahlaktır. Ahlak kuralları izlenerek uyumsuzluğu çözmek, toplumda daha kolay kabul görür. Hukuk kuralları izlenerek verilen kararlar her zaman hoşnutsuzluk yaratır. Modern toplumlarda, ahlak alanı azaldıkça, hukuk alanı genişlemektedir ve herkes her zaman haksızlığa uğradığı duygusu ile yaşamaktadır. Bu da modern toplumları potansiyel bir şiddet ortamı içine sürüklemektedir. Hukuk soyut ve anlaşılabilir biçimiyle insanların şiddet eğilimlerini arttırır.⁹⁵ Hukukun oluşturulmasında, mevcut toplumun yapısal özellikleri de göz önüne alınmalıdır. Yoksa oluşturulacak olan hukuk kendi toplumundan ayrı, toplumun yapısal özelliklerini dikkate almamış, tamamen yabancı hukuk kural ve kaidelerinden oluşturulmuşsa, bu hukukun bireylerde, “haksızlığa uğradığı” yönünde oluşan duyguyu silmesi mümkün değildir. Bu nedenle sadece hukuk ve somut olarak yasalarla şiddeti engelleyebilmek günümüz toplumlarında başarılması çok güç bir olaydır.

2.2.5. Sosyolojik ve Hukuki Açıdan Suç-Şiddet İlişkisi

Sosyal bilimciler, suç teşkil eden insan tavır ve hareketlerini, toplumda yürürlükte olan sosyal normlardan bir nevi “sapma” olarak tanımlamaktadırlar. Suç teşkil eden eylem ile genel olarak sapıcı eylem arasında bir ayrım yapmak gerekir. Zira sapma, kişilik yapısına bağlı olduğu halde, objektif olarak ceza normuna göre suç teşkil eden davranış ve tutumların, tarihsel güçlerin, kuvvetlerin eseridir ve kendisini kanunlarda gösterir.⁹⁶ Fakat sapma davranışının hepsi suç teşkil etmez. Örf ve adetlere, ahlak kurallarına uymayan davranışlar hukuki anlamda suç değildir. Bununla beraber töre cinayetlerinin örf adetlerle desteklendiği ve teşvik edildiği durumlarda, örf ve adetlerle hukukun çatıştığı görülür ve hukuki boşlukları da çok iyi kullanarak bireyler, “namus” ve “tecavüze uğrama” gibi kavramların da arkasına sığınarak cinayetten çok az bir cezayla kurtulurlar. Ya da bu cinayetleri onsekiz yaşından küçük çocuklara

⁹⁵ Yakupoğlu, M. Mukadder, *Erotizmde Şiddet ve Ahlak İlişkisi*, Cogito Dergisi, Sayı 7, 1996, s. 318.

⁹⁶ Dönmezer, Sulhi, *Kriminoloji*, Sulhi Gören Matbaası, İstanbul 1975, s. 43.

işleterek cezai müeyyidelerin yaptırımından kurtulma yoluna giderler.

Sosyolojik açıdan suç, toplumdaki fonksiyonel bütünleşmeyi engelleyen bir problem olarak ele almak gerekir. Hunt'a göre suç, modern toplumlardaki en ciddi problemlerden biridir. En geniş manada suç, grubun ya da toplumun güvenliğini, bir grubun ya da onun üyelerinin refahına zarar veren, bir grubun veya bireyin sert bir şekilde cezalandırıldığı harekettir. Fakat yapılan bir hareketin suç teşkil edip etmediği belirli bir grubun ya da toplumun sosyal değerlerine ve kültür yapısına bağlıdır. Ayrıca, her hangi bir toplumda suç olarak kabul edilen bir hareket, başka bir toplumda suç olarak kabul edilmeyebilir. Çünkü grup standartları oldukça geniş ölçüde farklılık gösterir.⁹⁷ Sosyoloji ve Hukukun sosyal yanı bir yana ceza hukukunun bazı temel ilkeleri vardır. Bu ilkelerden ilki, kanunilik ve belirlilik ilkesidir. Bu ilkeye göre suç, açıkça yasalarda tarif edilmelidir. Bir eylemi cezalandırmak için kanunun tarif ettiği suç tipine kesinlikle uyması yani “suçun kanuni” olması şarttır. İkinci ilke, kıyas yasağıdır. Ceza hukukunda kıyas yapılamaz, bir suça kıyasla, başka bir eylem suç sayılamaz, bir suça “benziyor” diye bir eyleme ceza verilemez. Üçüncüsü, aleyhte kanunlar geçmişe yürütülemez ilkesidir. Ancak yargılananın lehinde olan yargı ve hükümler önceden yapılmış eylemlere uygulanabilir. Dördüncüsü, “berat-ı zimmet esastır” ilkesidir. “Berat-i zimmet” ilkesi ile savunma hakkı teminat altına alınmaktadır. Çünkü bu hakkın temelinde masumiyet yatmaktadır. Suçsuzluk karinesi gereği herhangi bir suçtan dolayı takip edilen kişinin suçluluğu kesin bir yargı hükmü ile sabit olmadıkça suçlu sayılamaz. Dolayısıyla ona kendini savunması için imkân verilmesi gerekir. Böylece sanık baştan suçsuz kabul edildiğinden aslında savunma hakkı güvenceye bağlanmış ve anlam kazanmıştır.⁹⁸

Suç en dar manasıyla ele alan ceza hukuku; “kanun koyucu tarafından cezalandırılmış bir fiil” olarak, suçun tanımını yapmaktadır. Ancak, bir takım cezalandırma şekillerinin yanında, belli bir hukuk düzeninin mevcut olmadığı ilkel kavimlerden, günümüz gelişmiş toplumlarına kadar uzanan bir sosyal olay olarak suç, hukuki tanımda olduğu gibi sadece bir sonucun yaptırımından ibaret değildir. Suç ve suçluluk hakkında yapılan araştırmalar göstermektedir ki, suç olan fiil, kanunen belirlenmeden önce bir takım sebepler dizisinden geçmekte ve mevcut sebeplerin

⁹⁷ Hunt, Elgin F. *Social Science, 4 th Edition*, The Mac Millan Company, New York 1972, s. 378.

⁹⁸ Aslan, Nasi, a.g.e., s. 153.

karşılıklı tesirleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Böyle bir sebep sonuç ilişkisi, suçluluğun bizzat kendisinin, bireyi ve diğer bireyleri ilgilendiren yönü ile de suçun, incelenmesini gerekli kılmaktadır.⁹⁹ Suçun oluşumunda öne çıkan pek çok kriter vardır ve bunların hepsi bireyin suçlu davranışı üzerinde etkili olur. Örneğin, bireyin yaşı, cinsiyeti, kalıtım özellikleri, ekonomik durumu, yaşadığı toplumun tipi, anti sosyal olan gruplarla ilişkisi, aile ilişkileri, psikolojik davranışları gibi kriterler suçun oluşumunda etkilidirler.

21. yüzyılın başlarında şiddetin yaygınlaşması ve bireylerin gündelik hayatlarının bir parçası haline gelmesini Dönmezer, demokratikleşmeye bağlamaktadır. Hürriyetlerin, insan haklarının gelişmesi ve genişlemesi zorunlu olarak devlet otoritesinin evvelce kullandığı gücü azaltmakta ve ülkede asayiş sağlamaya yeteneğini kısıtlamaktadır. Bunu elde edilen büyük değer masrafı olarak telakki etmek mümkündür. Diğer taraftan, suçla mücadelenin zorlaşması, suçlu bakımından suç işlemenin masrafını azaltır. Suç işleyene yaptırımın uygulanmasında kesinliği ve hızı, dürüst yargılama esaslarına tam uymak suretiyle sağlamak güçleşmekte ve bu gelişme toplumda şiddeti arttırıcı etki yaratmaktadır.¹⁰⁰

Aslında, şiddet içeren suç kategorilerine ve güdülerine dair anlayışların bir kültürden diğerine farklılık göstermesi yanında, suçların haber yapılması, uygulamanın sıklığı, suçluların yakalanmasında gösterilen başarı, yargı uygulamaları da zaman içinde hatta tek bir toplum içinde değişebilir. Böyle zorluklar, şiddete dair karşılaştırmalı tartışmalar yürütülmesini imkânsızlaştırmaz ama daima sorunlu olmaya devam etmesine sebep olur. Ayrıca, çağdaş toplumlarda eskiye nazaran farklı, yeni şiddet biçimleri ortaya çıkmıştır. Bunlar, geleneksel şiddet şekillerinden çok farklıdır. Devlet eskiye nazaran, farklı olarak bunlarla demokrasi ilkelerinin sınırları içinde mücadele etmek mecburiyetindedir. Oysa bu yeni şiddet biçimlerine karşı mücadele için henüz yeterli derecede hazırlık yapılmamıştır.¹⁰¹ Bu yeni şiddet biçimleriyle hukuki platformda mücadele edebilmek için, yeni yasaların çıkarılması ya da eskilerin zamana cevap verebilecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir.

Diğer bir problem ise, şiddetin meşru oluşu ya da olmayışı üzerine ortaya çıkan

⁹⁹ Sözen, Edibe, *Sosyolojik Açıdan Çocuk Suçluluğu ve Paşa Kapısı Cezaevinde Bir Deneme*, Sosyoloji Konferansları İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Yayınları, 21. Kitap, İstanbul 1986, s. 261.

¹⁰⁰ Dönmezer, Sulhi, *a.g.e.*, s. 216.

¹⁰¹ Dönmezer, Sulhi, *a.g.e.* s. 216.

tartışmalardır. Her şiddet olgusunun polisiye bir vaka kabul edilmeyişi, hatta zaman zaman hoş karşılanması, onu yasalastırmasa bile meşru kılar. Bu nedenle kimi zaman son derece görünür olan şiddete karşı yaptırım uygulanamadığı takdirde şiddet giderek güç kazanır.¹⁰² Bu durum hukuk kurallarının toplumsal hayattaki değişmelerin gerisinde kaldığını gösterir. Zaten, hukuk, toplumsal hayattaki değişmeleri yakalayabildiği ölçüde, çeşitli suç ve şiddet eylemlerini topluma veya bireye en az zarar verecek hale dönüştürülebilir.

2.3. Terörün Tanımı, Tarihçesi, Sebepleri ve Türleri

Bireysel ve kitlesel iletişim araçları geliştikçe savaş stratejileri ve taktikleri de o ölçüde gelişmiş, karmaşık düzeyde bir bilim ve sanat dalı haline gelmiştir. Bu yönden, içinde bulunduğumuz yüzyılda iletişim önemli bir savaş strajesi olarak kullanılır olmuştur.

İletişimin gelişmesiyle öğrenme ve bilgi transferi çok kolay yapılır hale gelmiştir. Bu hal çok hızlı yaşanan değişim sürecini tetiklemiştir. Bunun neticesinde değişen dünya dengeleri ve uluslararası ilişkilerde farklılaşmalar oluşmuş, sıcak savaşlar, yerini soğuk savaş metotlarına bırakmıştır. Soğuk savaşın gereği olarak ortaya çıkan psikolojik savaş türleri ve bu savaşın vazgeçilmez unsuru düşük yoğunluktaki çatışmalar, terör kavramını da beraberinde getirmiştir. Psikolojik savaşın bir unsuru olan terörizm, genel olarak, zaten var olan ya da suni olarak oluşması sağlanan değişim fikri ve hareketlerinin, belirli bir amaç için tetiklenmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Terörizm gelişen ve değişen dünya koşulları ile birlikte, değişiklik göstermekte, gelişen teknolojiye bağlı olarak elde ettiği yeni imkân ve kabiliyetleri ile etkisini ve gücünü her geçen gün arttırmaktadır. Dünya genelinde demokratikleşme alanında atılan adımlar terörü nicelik olarak azaltmakla birlikte, demokratik ortamlarda terör eylemlerinin etkinliği özellikle kitle iletişim araçlarının etkisiyle daha da artmaktadır. Toplumun sosyal-ekonomik şartlarından ve mevcut yapının eksikliğinden kaynaklanan terör faaliyetleri, bir süre sonra bazı güçlerin kontrolüne girmekte veya birtakım çevrelerce suni bir şekilde, istismara açık sorunlar üzerine bina edilmektedir. Ayrıca toplumlarda, hoşnutsuzlukların oluşturduğu küçük grupların varlığı kaçınılmazdır.

¹⁰² Bükler, Seçil- Kıran, Ayşe, *a.g.e.* s. 19.

Ancak, siyasal sistem dengesini ve gücünü koruduğu sürece, bu durum çok fazla korku verici bir olgu haline gelmez.

2.3.1. Terör Nedir?

Terör veya terörizm konusunda karşılaşılan en önemli sorun terörizmin tanımının yapılamamasıdır. Aynı kişinin aynı fiilden dolayı bir devlette özgürlük savaşçısı diğer bir devlette ise en affedilemez suçları işleyen bir hain olarak nitelendiriliyor olması terörizmin ortadan kaldırılmasının önündeki en büyük engeldir. Terörizmin bütün dünya devletleri tarafından ya da en azından etkili olduğu kabul edilebilecek çoğunluk tarafından onaylanmış bir tanımı yoktur. Yapılan öznel tanımlar da konuyu spesifik hale getirmektedir. Terörün, gerek kavramsal yönden, gerekse içerik açısından akademik araştırma konusu olarak incelenmesi çok eskilere dayanmaz. Yakın zamanlara kadar daha çok bir güvenlik sorunu olarak incelenmeye çalışılmıştır¹⁰³

Terör kelimesi Latince'den gelmektedir. Kelime anlamı “korkudan titreme” veya “titremeye sebep olma”dır. Fransızca Petit Robert sözlüğünün kelimeye “bir toplumda bir grubun halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku” anlamını verdiği belirtilmektedir.¹⁰⁴

Terör kelimesinin bugünkü anlamında, ilk defa Fransa’da, Fransız Devriminden sonra kullanıldığı hususunda herkes hem fikirdir. Devrimden sonra 1793 Martından 1794 Temmuz’una kadar süren dönem “terör rejimi” veya “terör dönemi” (reign of terror-regime de le terreur) olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁵ Literatürde terör kelimesi bazen şiddet (violence), siyasal şiddet (political violence), hatta anarşi (anarchy) kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.¹⁰⁶

Buradan hareketle terörizm, savaş ve diplomasi ile kazanılamayan sonuçları elde etmek, korkutmak ve itaat ettirmek için bir teoriye, felsefeye ve ideolojiye dayanılarak siyasi maksatlarla, iradi olarak, şiddetin sistemli ve hesaplı bir şekilde kullanılması şeklinde tanımlanabilir.

Terör, kavram olarak Türkçemizde ise “korkutma, yıldırma ve tedhiş” anlamına gelmektedir. Ancak bu korkutma, yıldırma ve tedhiş, yoğunluk olarak oldukça büyük

¹⁰³ Cömertoğlu Yeşim, *Terörün Psikolojik Temelleri*, Strateji Dergisi, 1995, s. 133.

¹⁰⁴ Keleş Ruşen- Ünsal Artun, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁰⁵ Lagueur Walter. *Terrorism*, Foreign Affairs, y.y. 1986, s.6.

¹⁰⁶ Alparslan Şükrü, *Hukuk ve Kriminoloji Açısından Tedhişçilik*, Teknik Yayınları, İstanbul 1983, s. 4.

çaplı, birey ya da bireylerin ruhsal yapılarını birdenbire kaplayan korku durumunu ve şiddet halini ifade etmektedir. Terör eylemlerini yapan “terörist” olarak adlandırılır. Siyasi bir amaca ulaşmak için terör hareketlerini düzenli bir biçimde kullanma, tedhişçilik de terörizmdir.¹⁰⁷

Terör kelimesinin Arapça karşılığı ise "irhâb"dır. Bu da korkutmak, yıldırım, caydırmak manasına gelir. Kur'an-ı Kerim'de "caydırmak, yıldırım, korkutmak" manasında "irhâb" kelimesinin kullanıldığı şu ayet konuyla da ilgilidir: **“Onlara (düşmanlara) karşı elinizden geldiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın; bununla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği düşmanları korkutup caydırırsınız.”**¹⁰⁸ Bu ayette müminlere iki vazife veriliyor:

1. Düşmanları korkutup yıldırarak -bu amacı gerçekleştirecek- ölçüde savaş gücüne sahip olmak.
2. Bu gücü bulundurarak ve gerektiğinde kullanarak düşmanı korkutmak, yıldırım, zarar vermesini engellemek.

Hayrettin Karaman, terörü, "amaca ulaşmak için, doğrudan düşman veya suçlu olup olmadıklarına bakmaksızın, insanların can, mal ve başkaca değerlerine, şiddet kullanarak ve nizami savaş yöntemlerine uymayarak zarar vermektir"¹⁰⁹ şeklinde tanımlamıştır.

Terörizm ile ilgili akademik olarak yapılan tanımlardan bazıları da şu şekildedir. Terör, şiddetin, sosyal, ulusal, ırki, dinsel, fesat çıkarıcı ve benzer diğer maksatlarla ve sosyal sınıflar arasında çatışma, savaş tahrik etmek üzere planlı ve hukuk dışı olarak kullanılmasıdır.”¹¹⁰ Terör kavramını hemen tüm unsurları ile ele alan bu tanımda şiddetin araç olduğu ortaya konulmaktadır. Bir başka tanımda ise, “Terör, başlıca amacı siyasal iktidarı ele geçirmek isteyen güçlerin onu yıpratmak ve bu arada, sindirdikleri yığınları da sahipsiz kaldıkları inancına yöneltmek için, şiddet eylemlerinden yararlanmaktır”¹¹¹ Tanımlardan da anlaşıldığı gibi terör kavramının içinde şiddet ve dehşet halleri söz konusu olmaktadır. Terörizm karmaşık bir olgudur, kapsayıcı bir tanımını yapmak zordur. Bu yüzden her tanım farklı değer yargıları içermektedir.

¹⁰⁷ www.tdk.org.tr/tdksozluk.

¹⁰⁸ Enfal,8/60.

¹⁰⁹ Karaman, Hayrettin, www.hayrettinkaraman.net.

¹¹⁰ Donmezer, Sulhi. *Her Yönüyle Tedhiş*, Son Havadis, İstanbul 1997, s. 11

¹¹¹ Keleş, R, Ünsal, A. *a.g.e.* s. 3.

Terör bir hoşnutsuzluk ve psikolojik tatminsizlik ürünüdür. Öyle ki terör, ne istediğini bilmeyen bir takım uyumsuzun toplumla bağdaşmayan eylemleri değil, belli bir hoşnutsuzluğun eylem sahiplerine göre mantıklı gerekçelerle organize hareket ederek hesaplanan amaca ulaşmaya yarayan bir araçtır.

Ortada var olan kitlesel uyumsuzluğun bir tezahürü olan terör, var olma gerekçeleri olarak, tarihi kökenli ulusal düşmanlıkları, sağ ve sol ideolojilerdeki gösterileri, dine dayalı ayrılık ve çatışmaları ve ekonomik çöküntüleri¹¹² kullanır ve meşrulaştırma mekanizmasını bu gerekçelere dayandırır.¹¹³ Bu konudaki başka bir görüş şöyledir: “Terörizm ne bir konvansiyonel savaş şekli, ne de kitle iletişim araçlarına yarayan gelişigüzel bir deliliktir. Terörizmi farklı kılan en önemli özelliği, onun belirli politik amaçlara erişmek için kullandığı kendine mahsus stratejisidir.”¹¹⁴ Terörizm bir ideoloji, bir doktrin, hatta sistematik bir fikir değildir. Terörizm bir yöntem, taktik, strateji, bir bakıma da nizami olmayan savaş biçimidir. Terörizmin anlamsız ve mantıksız değilse mutlaka bir amacı vardır. Toplumun direncini kırmak, korku ve panik ortamı oluşturmak, dikkatleri terör olayına çekerek başka siyasi, idari, ekonomik hesaplar ve dengeler oluşturmak gibi birçok hedef, terörün amacı olabilir.

Terör eylemleriyle amaçlanan temel korkular şu şekilde sıralanabilir;

1. Toplumun, terörist eylemle belirtilen dava veya anlaşmazlık karşısında taraf olmasını sağlamak.
2. Teröristin veya terör örgütünün tanıtım ve reklâmı aynı zamanda olduğundan daha güçlü ve etkili olduğu izlenimini yaymak.
3. Fidyeye almak, örgüt mensubu mahkûmların serbest bırakılmasını sağlamak, televizyon ve radyolar kanalıyla kamuya mesaj iletmek ve dramatik rehin alma girişimleriyle hükümetleri, etkili resmi ve özel kuruluşları belirli ödünler veya dramatik kararlar vermeye zorlamak.
4. Kargaşa yaratarak toplumun direnme ve dayanma gücünü kırmak; yerleşik sosyal ve siyasal düzenin zaafılarını belirginleştirerek, ardındaki sosyal desteği zayıflatmak.
5. Terörist eylemin bir başka amacı da intikam alma hissidir.

¹¹² Atay, Mehmet, *Örtülü Faaliyetler Konsepti*, Strateji Dergisi, y.y. 1995, s. 9.

¹¹³ Latter, Richard, *Demokrasilerde Terörle Mücadele*, Stin 1995, s. 180.

¹¹⁴ Karacan, İsmet, *Terörizm: Kavram ve Yapısı, Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara 1984, s. 55.

6. Son olarak, terörizmin bir amacı da baş eğdirmek, itaate zorlamaktır.¹¹⁵

2.3.2. Terörün Tarihçesi

Siyasal hedeflere ulaşmak için araç olarak kullanma anlamında ele alındığında terörün tarihçesi çok eskilere dayanır. Tarihteki ilk terörist grupların, M.Ö. 73–66 yılları arasında yaşamış "Sicarii"lere kadar uzandığını bilinmektedir. Romalılara karşı savaşan Sicariiler, düşmanlarını işlek yerlerde öldürdükten sonra kalabalığa karışıp kayboluyorlardı. Manastırları ve Kudüs'ün su kanallarını yıkıp, buğday ambarlarını yakmışlardı. Tefeci senetlerini ve devlet arşivlerini ortadan kaldırmışlardı.¹¹⁶

Çağdaş anlamı ile terörizmin kurucusunun Hasan Sabbah olduğu söylenebilir. Büyük Selçuklu Devleti döneminde, terörü, "sistemli bir araç" haline getiren Hasan Sabbah (1094–1134), Batini tarikatının kurucusu olarak kabul edilir. Korkunun düşünce ve mantık süreçlerini bozarak, insanları sürüleştireceğine inanan Hasan Sabah öldürmeyi bir iş ve zanaat gören bir anlayışa sahipti. Sabbah'ın, örgütünün üyelerini, dokuz aşamalı deneyim ve eğitim süzgecinden geçirerek seçtiği ileri sürülür. Katı disiplin içinde, verilen buyruğa uyarak düşünmeden ölüme atılmak temel ilkesidir. Hasan Sabbah, disipline uymadı diye, kendi oğlunu bile acımasızca öldürmüştür. "Kurtarılmış bölgeler" deyimini ve "vur-kaç" taktiğini terörizme katan da odur. Amacına ulaşmak için, Haçlı Ordusuna bile yardım etmiştir.¹¹⁷ Kendi başlattığı terörü sürdürebilmek ve ona taban kazandırabilmek için, devleti de halka karşı benzer yöntemler kullanmak zorunda bırakmaya çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı, devleti halkın gözünde "zalim" konumuna iterek, kendi yaptıklarını yasallaştırmaktır. En değerli vezirleri öldürerek devletin kendi kendisini bile koruyamadığını halka göstermeye çalışırdı. Günümüzden yaklaşık 9 yy. önceki terör yöntem ve amaçlarıyla çağdaş terör arasındaki benzerlikler çarpıcıdır.

2.3.3. Terörün Özellikleri ve Sınıflandırılması

Terörizmin özellikleri, dünyada faaliyet yürüten terör örgütleri ve onların eylem şekilleri çerçevesinde aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Terörizm bir ideoloji, bir doktrin, hatta sistematik bir fikir değil, stratejidir.
2. Terörizm, terör eylemlerini meşrulaştıracak bir senaryo hazırlar.

¹¹⁵ Doğu, Ergil, *Terörizmin Mantığı ve Hedefi*, Ankara Üniv. SBF Dergisi Sayı 46, Ankara 1983, s. 174

¹¹⁶ Yayla, Atilla, *Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve*, Ankara Üniv. SBF Dergisi, Ankara 1990, s. 343.

¹¹⁷ Özeydin, Abdülkerim, *Hasan Sabbah*, TDVA, İstanbul 1997, c.XVI. s. 348

3. Terörizm, yeni bir düzen ve gelecekte zafer vaat eder.
4. Terörizm, uluslararası siyasetin bir parçasıdır, dolayısıyla dış destek olmadan yaşatılamaz.
5. Terörizm, propaganda ile doğar, gelişir ve propaganda ile yaşar. Bizatihi kendisi bir propaganda aracıdır.
6. Terörizm, Devlet otoritesine alternatif getiren örgütlü bir harekettir.
7. Mali destek terörün vazgeçilmez gereksinmesidir. Bu nedenle; teröristler soygun, silâh ve uyuşturucu kaçakçılığı yapar.
8. Terör, bir hak arayışı, düzen önerisi ve bağımsız devlet kurma isteklerinden biri veya derece farklılığıyla her üçünün bir arada bulunduğu gerekçelerle ortaya çıkabilir.
9. Terör, bilinçli ve amaçlı eylemler olarak belirir.
10. Terör, şiddet uygulamayı giderek amaç konumuna taşır. Dehşet ve korku salarak yılgınlık yaratır. Zorba, acımasız, istismarcı ve kuralsızdır.
11. Terör, bazen başka güç veya güçlerin taşeronudur.
12. Terör kendi dilini yaratır ve kullanır.
13. Terörün genellikle siyasi bir amacı vardır.
14. Terör eylemleri, örgütlü bir çabayı gerektirir. Bütün bu eylemler, bireysel olmaktan çok, bir grubun katılımıyla gerçekleşmektedir.¹¹⁸

2.3.4. Terörün Unsurları

1. İdeolojik Unsur

Terörün öncelikle bir ideolojik alt yapısının olması gerekmektedir. İdeolojik unsur, terör örgütünün veya teröristin hareket noktasını oluşturmaktadır. Terörist, benimsediği ideoloji doğrultusunda hareket etmekte, stratejisini buna göre belirlemektedir. Terör örgütlerinin siyasi eğitim adını verdikleri faaliyetlerin amacı, örgütün dayandığı temel ideolojiyi örgüt mensuplarına benimsetmek ve örgütün hedefleri doğrultusunda bilinçlendirmektir. İdeolojik eğitim de diyebileceğimiz bu süreçle örgüt mensuplarının örgüte bağlılıkları sağlanır. Günümüzde terör örgütlerinin dayandığı başlıca ideolojiler arasında, Marksist-Leninist-Maoist ideoloji (Komünizm), Milliyet (etnik) kaynaklı ideoloji (Faşizm, Kürtçülük, Ermeni Milliyetçiliği gibi), dini kaynaklı

¹¹⁸ Alkan Necati, *Gençlik ve Terörizm*, Temüh Yayınları, Ankara 2002, s. 17–18.

ideoloji gibi farklı kaynakları temel alan, ancak hedef olarak rejim değişikliğini veya bölünen topraklar üzerinde yeni bir devlet kurmayı amaçlayan ideolojiler yer almaktadır.

2. Örgüt Unsuru

Terörün bir diğer unsuru ise örgütlü yapıdır. Örgüt; organize bir yapı içerisinde, aynı ideolojiyi benimseyen ve aynı hedefe yönelmiş kişilerden oluşur. Günümüzde terör örgütleri, çoğunlukla örgüt lideri ile ona bağlı üst düzey sorumlular ve daha alt düzeydeki bölge, il ve birim sorumlularından oluşmaktadır. Örgütsel yapılanmada illegal teşkilatlanma ve gizlilik esastır. Bu aynı zamanda örgütün temel güvenlik ihtiyaçlarına yönelik bir yapılanmadır. İlegal faaliyet, legal alanda öne çıkan sempatizanların illegal alana kaydırılmaları ile beslenir. Böylece, operasyonlarla ortaya çıkan kadro kayıpları, yeni ve deşifre olmamış örgüt mensuplarının illegal kadrolara aktarılmasıyla giderilmeye çalışılır.

3. Şiddet Unsuru

Terörün en önemli unsuru, şiddet unsurudur. Terör örgütleri şiddeti, ideolojileri doğrultusunda belirledikleri hedeflere ulaşmada önemli bir araç olarak görmekte, "silahlı propaganda" adı da verilen terör eylemlerini, mevcut legal düzeni değiştirmek için kaçınılmaz bir yöntem olarak benimsemektedirler. Terör örgütleri, gerçekleştirdikleri şiddet eylemleri ile topluma korku salarak, halkta bıkkınlık ve yılgınlık duygusu oluşturup, vatandaşın devlete olan güvenini sarsmayı ve kaos ortamı oluşturmayı hedeflemektedirler.¹¹⁹

2.3.5. Terörün Amacı

Terörizmin temel amacı, bir davaya veya siyasal anlaşmazlığa dikkat çekilmesidir. Bu dikkat çekme şiddet eylemleri neticesinde toplumda oluşturulan korku ve dehşet havası ile sağlanmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının sağladığı imkânlardan da yararlanan terörizm, yarattığı korku ve dehşet ile bir bakıma topluma; “Benden yana mısın, değil misin?”, “benden değilsen düşmanımsın”, “düşmanımsan hedefimsin”, “senin yaşama hakkın yoktur.”

¹¹⁹ www.egm.gov.tr/temuh.

¹²⁰ www.egm.gov.tr/temuh.

şeklinde belirtilebilecek “taraf olma” çağrısında bulunmaktadır. Terörizm, bu dramatik çağrılar ile insanlara tarafsız olma hakkını yasaklamakta, onların zihinsel ve duygusal masumiyetini yok etmekte, şiddet ortamına çekmekte ve toplumun şiddet yoluyla siyasallaşmasına, kutuplaşmasına yol açmaktadır. Toplumdaki kutuplaşmalar da zihinsel ve duygusal yönden bölünmüş “çatışan tarafları” ortaya çıkarmaktadır. Çatışan tarafların ise toplumun birlik ve bütünlüğünü bozacağı, dolayısıyla terörün amacına hizmet edeceği açıktır.¹²⁰ Terörizmin benimsediği bir diğer amaç, kargaşa yaratarak toplumun direnme gücünü kırmak, yerleşik sosyal ve siyasal düzenin arkasındaki halk desteğini şiddet yoluyla zayıflatmaktır.

Terörizmin bazı güçler tarafından birtakım siyasi ve ekonomik çıkarlar sağlamanın da aracı olarak kullanıldığı dikkate alındığında amaç oldukça farklılaşmaktadır. Bu gibi durumlarda terörizmin amacı, bir kazanım elde etmek maksadıyla hedef alınan ülke ve toplumda belirli ortamların oluşmasına aracılık etmektir.

Mesela Türkiye gibi stratejik öneme sahip ülkelerin terör ortamında tutulmasında, ülkeyi hedef olarak seçmiş devletler ve birtakım güçlerin çıkarları açısından zaruret bulunduğu, terörün amacının da sadece bu ortamın devamını sağlamak olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle terörizm, bir siyasi mücadele aracı olmaktan çıkıp, bir ülkenin bir başka ülkeyi zayıflatmak ve istikrarsızlaştırmak için kullandığı bir araç haline gelmektedir.

Öte yandan terörizm kitlelere yönelik hedef gözetmeyen şiddet eylemleriyle, toplumun güven duygusunu ortadan kaldırarak, halkın can derdine düşmesini ve olaylara tepkisiz kalmasını amaçlar. Böylece kitleler terörizme karşı duyarlılıklarını yitirir, terörü kanıksar ve devletle toplum arasında güven açısından büyük bir uçurum oluşur.¹²¹

Terörizmin bir başka amacı da; baş eğdirmek, itaat ettirmektir. Terörizmin bu türü, terörist örgütlerce hem kendi üyelerine hem de etkilemek istedikleri halk kesitlerine uygulanabilmektedir. Terörist gruplarca amaçlanan; yandaşlar kadar “seyircilerin” de itirazsız baş eğmeleri, “hedef kitlenin” emredileni yapmasıdır.¹²² Teröristlere göre etkilenmesi amaçlanan bireylere ikinci defa düşünecek zaman ve aksine

¹²¹ www.egm.gov.tr/temuh.

¹²² www.egm.gov.tr/temuh.

davranabilecekleri alan bırakılmaz. Amaç, “hedef kitleyi” yıldırarak, yönlendirmek ve yönetmektir.

2.3.6. Uluslararası Terörizm ve Devletler Nezdinde Terör

Güçlü devletlerin etkin politikaları karşısında kendisi için bir çıkış noktası bulamayan bazı devletler, terörü, engelleri aşmada bir araç olarak görmüşlerdir. Güçlü bazı devletlerin de uluslararası alanda kendi politikalarının işlerliğini kolaylaştırmak ve rakiplerini etkisiz kılabilme için terörü bir araç olarak kullandıkları görülmektedir.

Geçtiğimiz yüzyılda; özellikle İkinci Dünya savaşından sonra nükleer bir dengenin kurulması ile sıcak savaştan kaçınılmış, buna mukabil terörizm gün geçtikçe yaygınlaşmıştır.

Günümüzde terörün en önemli özelliği, uluslararası bir nitelik kazanması ve bu ilişkilerini oldukça geliştirmiş olmasıdır. Artık, teröristler eskiden olduğu gibi sadece içinde bulundukları ülke ile sınırlı kalmayıp, başka ülkelerdeki farklı gruplar ile bağlantılar kurarak karşılıklı destek sağlamaktadırlar. Dolayısıyla teröristler, uluslararası bağlantılarını ve modern teknolojiyi de kullanmak suretiyle milletlerarası etki yapan eylemler düzenleyebilmektedirler.

Terör örgütlerinin başka ülke ve gruplardan destek almadan başarıya ulaşması, varlığını sürdürmesi hemen hemen imkânsız gibidir. Özellikle eğitim, teşkilatlanma, finans ve silahlı eğitim için dış desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu özelliği ile terörizm uluslararası bir nitelik kazanmaktadır. “Terörizm, Dünü, Bugünü, Yarını” adlı kitabında Yılmaz Altuğ tarafından yapılan tespite göre terörizm;

1. Yabancılar veya yabancılar ait hedeflere yöneltilirse,
2. Hükümetler veya birden fazla devlet tarafından beslenen unsurlarca yapılırsa,
3. Bir yabancı hükümetin veya uluslararası örgütlerin siyasi mekanizmalarını etkilemek için yapılırsa uluslararası nitelik kazanmaktadır¹²³

Günümüzde bazı devletlerin ekonomik veya politik çıkarları gereği, bazı devletlerin ise, uluslar arası alanda kendi milli politikaları ile çatışan diğer devletlere karşı, dolaylı yıpratma ve dayatma yöntemi olarak terörizmi bir maşa olarak kullanmaları ve desteklemeleri sonucu, terörizmin boyutları genişlemiş ve uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Savaş, diplomasinin devamıdır. “Terörizm, savaş ve diplomasi ile elde

¹²³ Altuğ, Yılmaz, *Terörün Anatomisi*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul 1995, s.23.

edilemeyen sonuçları elde etmek için yapılan eylem veya eylemlerdir” ifadesi uluslararası terörün anlaşılmasına ışık tutmaktadır.¹²⁴

Terörizmin uluslararası bir nitelik kazanmasının ve artmasının başlıca nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Uluslararası haberleşme ve ulaşım araçlarının son yıllardaki çok hızlı gelişimi,
2. Yeni silah ve teçhizatlar ile teknolojik imkânların artması,
3. Bazı ülkelerin ideolojilerini ve devrimlerini yaymada terörizmi yöntem olarak seçmeleri,
4. Uluslararası terör örgütleri arasındaki istihbarat, eğitim, lojistik, teknik, finans temini, eylem yöntemleri konusunda organik bağların ve işbirliğinin artması.

Bu açıklamalardan sonra uluslararası terörizmi, bir veya birden çok ülke vatandaşlarınca oluşturulmuş, desteğini içeriden ve dışarıdan bir veya birden çok kaynaktan sağlayan organizasyon, kişi veya guruplarca, herhangi bir toplum, devlet veya devletler üzerinde baskı yaratmak suretiyle bazı kazanımlar sağlamak, etnik ve bölgesel sorunları tahrik ederek ülkelerin ulusal menfaatlerine zarar vermek amacıyla şiddet eylemlerine başvurulması şeklinde tanımlamak mümkün olabilir.

Yasalarımızda da özgün bir terör ve terörist tanımı yapılmıştır. 7215 sayılı Terörle Mücadele Kanununda yasa koyucu terör ve teröristi şu şekilde tanımlamıştır. “Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.”¹²⁵

“Birinci maddede belirlenen amaçlara ulaşmak için meydana getirilmiş örgütlerin mensubu olup da, bu amaçlar doğrultusunda diğerleri ile beraber veya tek başına suç işleyen veya amaçlanan suçu işlemese dahi örgütlerin mensubu olan kişi terör

¹²⁴ Suat, İlhan, *Terör Neden Türkiye*, NU-DO Yayıncılık, Ankara 1998, s.5.

¹²⁵ www.basbakanlik.mevzuat.gov.tr, 7215 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, Madde 1.

suçlusudur. Terör örgütüne mensup olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusu sayılır ve örgüt mensupları gibi cezalandırılırlar.”¹²⁶

Her devlet, terörizmin uluslararası tanımını, kendi siyasi değerlendirilmesine göre, terörizm eylemleri sayılacak olan ve kendisini hedef alan eylemleri kapsayacak biçimde yapmak için, varolan ya da olabilecek iç ve dış düşmanlarının olası eylemlerini uluslararası hukuka göre hukuk dışı saymakta ve bu eylemleri uluslararası terörizm eylemleri olarak tanımlamak istemektedirler. Devletlerin büyük çoğunluğu ise, herhangi bir biçimde egemenliklerini olumsuz yönde etkiyebilecek tanımlardan dikkatle kaçınmaktadır.

Nihayetinde bir devletin terörist dediğine diğer bir devlet özgürlük savaşçısı diyebilmekte ve ortak bir uluslararası terörizm tanımı yerine, her biri değişik eylemleri içeren birbirine zıt tanımlar oluşmaktadır.

2.3.7. Uluslararası Kuruluş ve Belgelere Göre Terör

Daha önce de ifade edildiği gibi, terörün başarısı büyük ölçüde dış desteğe bağlıdır. Dış desteği olmayan terörün başarı şansı çok düşüktür.¹²⁷ Ülkeler iç hukuk kurallarıyla terörü önlemeye çalışırken, sorunun uluslararası boyutu nedeniyle uluslararası alanda terörü önlemek amacıyla yapılan çalışmalara destek veya onay vermek zorundadırlar. Buna rağmen uluslararası topluluğun beklenen hedefe ulaştığını söylemek mümkün değildir.¹²⁸ Çünkü kimi ülkelerce terör olarak görülen bir olgu başka ülkeler tarafından şiddet, isyan veya gerilla savaşı, bir etnik grubun kurtuluş mücadelesi, düşük yoğunlukta savaş olarak algılanmaktadır.¹²⁹

Ayrıca, “terör” ile “siyasi suç” kavramları da iç içe girmiş kavramlar olduğundan, ülkeler farklı teşhis koymaktadırlar. Bu teşhiste ülkelerin, ekonomik, siyasi ve askeri çıkarları önemli rol oynamaktadır. Bir terörist, suç işledikten sonra yurtdışına kaçmakta, gidilen ülke, suç kendi ülkesinde işlenmediği için, suçu, “siyasi suç” olarak kabul ederek, herhangi bir yargılama yapmamakta ve suçluyu iade etmemektedir. Çünkü uluslararası hukuka göre “siyasi suçlar”da iade yoktur.¹³⁰ Teröristler bu hususu ustaca

¹²⁶ www.basbakanlik.mevzuat.gov.tr, 7215 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, Madde 2.

¹²⁷ Fendioğlu, Tahsin H, *Uluslararası Belgelerde Terörizm; Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildirileri*, Fırat Üniv. Yayınları, Eylül 2000, s. 760.

¹²⁸ Pulat Y.Tacar, *Terör ve Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999, s. 30.

¹²⁹ Fendioğlu, *a.g.e.*, s. 760.

¹³⁰ Fendioğlu, *a.g.e.* s. 765.

kullanmaktadır. Milletlerarası teşkilatlar bu hususlarda günümüze kadar yeterli tedbir alamamıştır. Şimdi milletlerarası teşkilat kararlarında terör ile ilgili yaklaşımlara değineceğiz.

1. Milletler Cemiyeti Kararlarında Terör

Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam), 1935 yılında Kopenhag konferansında “Terörün Önlenmesi ve Cezalandırılması “ ve “Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulması” konularında iki sözleşme hazırlamış ve bunlar 16 Kasım 1937 de Cenevre’de imzalanmıştır.

“Terörün Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’nin 8. Maddesine göre, “teröristi ya iade et veya cezalandır” ilkesi benimsenmiştir. Böylece terör ile siyasal suç kavramında anlaşamama durumunda suçluların cezasız kalmaları önlenmiş olmaktadır. Sözleşme, terör ile ilgili bilgilerin tek merkezde toplanmasına da olanak sağlamaktadır. Ancak, bu iki sözleşme bazı ülkeler tarafından imzalanmışsa da, 2. Dünya Savaşının yaklaşması, Cemiyetin etkinliğini giderek kaybetmesi gibi nedenlerle yürürlüğe girememiştir. Buna rağmen terör olaylarının Cemiyette bu denli ciddiyetle ele alınması önem taşımış ve daha sonra BM tarafından da ele alınmasının öncüsü olmuştur .¹³¹

2. Birleşmiş Milletler Kararlarında Terör

BM, terörle mücadele konusunda ilk defa 1937 tarihli Cenevre Sözleşmesine atıfta bulunarak “Devletler arasında Birleşmiş Milletlerin Şartlarına Uygun Bir Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapılmasına Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri” ile kimsenin teröre destek olmamasını istemiştir. Birleşmiş Milletler kurulduğu günden bugüne kadar, terör eylemlerine karşı uluslararası sözleşmeler ya da bildiriler hazırlayarak, üye ülkelerin imza ve onayına sunmaktadır. Terörle mücadelede demokratik ülkelerin normlarını oluşturan bu sözleşmelerde terörizmin tanımı net olarak yapılamamıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 18 Aralık 1972 tarih ve 3034 sayılı kararı¹³² doğrudan doğruya uluslararası terörizm ile ilgilidir. Bu kararda uluslararası terörizm konusu yer almıştır. Kararın 1. paragrafında, temel özgürlükleri ve masum insanların

¹³¹ Gündüz, Aslan, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Belgeler*, Beta Yayınları, İstanbul 1994, s. 52.

¹³² Yearbook of the UN, Vol XXVI 1972 s. 639–640.

hayatlarını tehlikeye sokan ya da yok eden şiddet hareketlerinden söz edilmiştir. Bunda dikkati çeken konu daha önceki uluslararası belgelerde uluslararası terörizm sözcüğünün kullanılmış olmasıdır. Bir başka deyişle, “terörizm” ve “şiddet eylemleri” sözcükleri, birebirleriyle eş değerli kabul edilmiş olmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu daha sonra uluslararası terörizm ile ilgili olarak değişik kararlar almışsa da 18 Aralık 1985 tarih ve 579 sayılı kararı, terörizmle en yakından ilgili olandır. Söz konusu kararda, her çeşit kaçırma, rehin alma ve diplomatların öldürülmesi eylemleri kınanmış, ancak terörizmin tanımına yer verilmemiştir.¹³³

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri’nin NewYork şehrindeki kulelere yapılan terörist saldırıdan sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 28 Eylül 2001 günü 4385 inci oturumunda kabul edilen 2001/1373 sayılı karar terör hakkındaki en önemli ve etkili uluslararası metindir. Bu metne göre Birleşmiş Milletler Şartı’nın VII. bölümü gereğince;

1. Bütün Devletlerin:

- a. Terörist eylemlerin finansmanını önlemesine ve cezalandırmasına,
- b. Hangi şekilde olursa olsun, doğrudan ya da dolaylı olarak uyrukları tarafından toprakları üzerinde terörist eylemleri işlemek için veya bunların terörist eylemleri işlemek için kullanılacağı bilinerek kasten malî kaynak temini ve toplanmasının suç haline getirilmesine,
- c. Terörist eylemlerde bulunmak suçunu işleyenlerin ya da işlemeye kalkışanların, bu nev’i eylemleri kolaylaştıran ya da onlara katılanların, bu şahıslara ait veya bu şahıslar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak denetlenen kuruluşların ve anılan şahıs ya da kuruluşlar adına veya bu şahıs ya da kuruluşların talimatları doğrultusunda hareket eden şahıs ya da kuruluşların ve bu şahıslar ve kuruluşlarla ortak olan veya onlar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol edilen bu şahıslara ait mal varlıklarından doğan anapara da dâhil olmak üzere, anaparalarının ve diğer malî varlıklarının ve ekonomik kaynaklarının vakit geçirmeksizin dondurulmasına,
- d. Toprakları üzerinde bulunan kendi uyrukları veya bütün kişi ve kuruluşlardan, doğrudan veya dolaylı olarak, terörist eylemlerde bulunmak suçunu işleyenlerin ya da işlemeye kalkışanların, bu nev’i eylemleri kolaylaştıran ya da onlara katılanların, bu

¹³³ Yayla, Atilla, *İnternational Regal Materials* 1986 vol XXV No.1 s. 243–244.

şahıslara ait ya da doğrudan veya dolaylı olarak bunlar tarafından kontrol edilen kuruluşların ve bu şahısların adına ya da talimatları doğrultusunda hareket eden şahıs ya da kuruluşlara anapara katmalarını, malî katıda veya ekonomik kaynak veya malî ya da buna bağlı diğer hizmette bulunma ve sağlamalarının yasaklamasına karar verir.

2. Aynı şekilde bütün devletlerin:

- a. Aktif ya da pasif, hangi şekilde olursa olsun, özellikle terörist gruplara üye toplanmasını ve teröristlere mühimmat sağlanmasını cezalandırarak, terörist eylemlere katılmış şahıs ya da kuruluşlara destek sağlanmasından imtina etmelerine,
- b. Terörist eylemlerin işlenmemesi için istenen bütün önlemleri, özellikle bilgi değişimi suretiyle diğer Devletlerle acil uyarıyı sağlayarak almalarına,
- c. Terörist eylemlere malî kaynak sağlayanlara, örgütleyenlere, destekleyenlere ya da bu eylemleri işleyenlere ya da faillerine yataklık edenlere sığınma hakkını vermeyi reddetmelerine,
- d. Terörist eylemlere malî kaynak sağlayanların, örgütleyenlerin, destekleyenlerin ya da bu eylemleri işleyenlerin, bu nev'i eylemleri diğer devletlere veya diğer devletlerin vatandaşlarına karşı işlemek amacıyla karşılıklı olarak topraklarını kullanmalarını engellemelerine,
- e. Terörist eylemlere malî kaynak sağlayan, örgütleyen veya terörist eylemleri işleyen, iştirak eden ya da onlara destek veren her şahsın adalet önüne çıkartılmasına ve bu şahıslara karşı alınabilecek önlemler haricinde, bu terörist eylemlerin ulusal mevzuatta vahim suç haline getirilmesine ve öngörülen cezaların bu eylemlerin vahameti ölçüsünde olmalarına dikkat etmelerine,
- f. Terörist eylemlere malî kaynak sağlanmasına ya da, uhdelerinde bulunan ve usulî işlemlerde gerekli olacak ispat vasıtalarının elde edilmesine yönelik yardım da dâhil olmak üzere, bu eylemlerin ihtiyaç duyduğu desteğin sağlanması ve suç soruşturmaları ve diğer usulî muameleler sırasında en geniş şekilde karşılıklı yardımlaşmaya katılmalarına,
- g. Sınırlarda etkili denetimler icra ederek teröristlerin ve terörist grupların hareketlerini ve kimlik cüzdanları ve seyahat belgeleri verilirken denetlemelerine ve kimlik cüzdanlarının ve seyahat belgelerinin taklit edilmesini ya da hileli kullanımını engellemelerine karar verir.

3. Bütün devletlerden:

- a. Bilhassa teröristlerin ya da terörist şebekelerinin hareketlerine, taklit edilmiş seyahat belgelerine, silah, patlayıcı veya hassas maddelerin kaçakçılığına, teröristlerin iletişim teknolojilerinin kullanımına ve terörist grupların sahip olduğu kitlesel imha silahlarının tehdidine ilişkin işlemsel bilgilerin değişiminin yoğunlaştırılması ve hızlandırılması imkânlarını bulmalarını.
 - b. Uluslararası ve ulusal hukuka uygun olarak bilgilerin değişimini ve idarî ve adlî temelde terörist eylemlerin önlenmesi amacıyla işbirliğine gidilmesini,
 - c. Özellikle, ikili ve çok taraflı sözleşmeler çerçevesinde, terörist eylemleri önlemek ve cezalandırmak ve bu nev'i eylemlerin faillerine ilişkin önlemler almak amacıyla işbirliğine gitmelerini,
 - d. En kısa sürede, 9 Aralık 1999 tarihli Terörizmin Finansmanın Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşmeler de dâhil olmak üzere, terörizme ilişkin uluslararası sözleşme ve protokollere taraf olunmasını,
 - e. Güvenlik Konseyi'nin 2001/1368 sayılı Kararı ile birlikte terörizme ilişkin uluslararası sözleşme ve protokollere göre daha fazla işbirliğinde bulunulmasını ve bunların eksiksiz olarak uygulanmasını,
 - f. Mülteci statüsü vermeden önce, sığınma talebinde bulunanların terörist eylemleri örgütlediği ya da bunları işlemediğine ve bunlara katılmadığına kesin olarak kanaat getirilmesi amacıyla, insan haklarına ilişkin uluslararası normlar da dâhil olmak üzere, ulusal mevzuatlarındaki geçerli düzenlemeler ve uluslararası hukuka uygun olarak gereken önlemlerin alınmasını,
 - g. Uluslararası hukuka uygun olarak, terörist eylemlerin faillerinin veya örgütleyicilerinin veya bu nev'i eylemleri kolaylaştıranların mülteci statüsünü kendi çıkarlarına uygun olarak saptırmamalarını ve terörist olarak varsayılanların iade taleplerinin reddinin siyasî mülahazaları doğrulayacak şekilde reddedilmemesine dikkat edilmesini talep eder.
4. Uluslararası terörizm ve uluslararası örgütlü suçlar, yasadışı uyuşturucu, karapara aklama, silah kaçakçılığı ve nükleer, kimyasal, biyolojik ve ölümcül tehlike teşkil eden diğer maddelerin yasadışı aktarımı arasındaki yakın ilişkileri kaygıyla not eder ve bu itibarla bölgesel ve uluslararası ölçekte bu vahim soruna karşı harekâtın güçlendirilmesi ve uluslararası güvenliğe getirdiği ağır tehdidin önlenmesi amacıyla sarf olunan güçlerin işbirliğinin kuvvetlendirilmesi gereğinin altını çizer;

5. Terörizm eylemlerinin metotlarının ve uygulamalarının Birleşmiş Milletler Örgütü'nün amaç ve ilkelerine ters olduğunu ve terörist eylemlere malî kaynak sağlanması ve örgütlenmesinin ya da bu nev'i eylemlere azmettirmenin de aynı şekilde Birleşmiş Milletler Örgütü'nün amaç ve ilkelerine ters olduğunu ilân eder.

6. İç Yönetmeliğinin 28. maddesinin uygulanması doğrultusunda, Güvenlik Konseyi'nde, Konseyin bütün üyelerinden oluşan ve bu Kararın uygulanmasını, istenen uzmanlar vasıtasıyla, takip ile görevli bir Komitenin kurulmasına karar verir ve bütün Devletlerden Komiteye en geç bu Kararın kabulünden itibaren geçen 90 gün içinde ve Komiteye teklif olunacak takvime göre, Kararın hayata geçirilmesi ile ilgili aldıkları önlemleri rapor etmelerini talep eder.

7. Genel Sekreter ile danışmalarda bulunarak, Komiteye görevlerini belirlemesi, en geç bu Kararın kabulünden itibaren geçen 30 günlük süre içinde bir çalışma programını sunması ve ihtiyaç duyduğu destek konusunda düşünmesi talimatlarını verir.

8. Şart gereğince kendisine tevdi edilen sorumluluklara uygun olarak, bu Karara tam olarak uyulmasının sağlanması için gerekli tüm önlemlerin alınmasının kararlaştırıldığını ilân eder.

9. Sorunun (her yönüyle ele) alındığına karar verir.”

Birleşmiş Milletlerin bu kararı dünyada teröre karşı alınmış en ciddi uluslararası karardır. Karar, Birleşmiş Milletler anayasasının barışın ve güvenliğin tesis edilmesi amacıyla gerekli görüldüğü takdirde zor kullanma yetkisi veren 7. Bölümü çerçevesinde alınmış olup tüm üye devletler için bağlayıcı niteliktedir. Bu karar, terör örgütlerinin diğer ülkelerde barınmasına, örgütlenmesine ve faaliyette bulunmasına imkan vermemekte, hatta her türlü mal varlıkları ve ekonomik kaynaklarına el koymayı mümkün kılmaktadır.

3. Avrupa Konseyi Kararlarında Terör

Avrupa Konseyi, kararları ile teröre karşı uluslararası önlemler alan etkin bir bölgesel kuruluştur. Avrupa Konseyi Danışma Meclisi, 1973'de aldığı 703 sayılı kararıyla uluslararası terörün bir suç olduğunu belirtmiş ve “teröriste ya ceza ver, ya da iade et” kuralı desteklenmiştir. Konseyin 1974 tarih ve 3 sayılı tavsiye kararı, uluslararası terörizm konusunda önem taşımaktadır.

27.01.1977’de, “Terörün Önlenmesi Hakkında Avrupa Sözleşmesi”de kapsamlı ve tek bir metin oluşturularak imzalanmış ve 1978’de yürürlüğe girmiştir. Strasbourg’da Türkiye dâhil 17 ülke tarafından onaylanmış bulunan bu belgeyi, sadece Malta ve İrlanda tasdik etmemiştir. Sözleşme, 15 Temmuz 2003 tarihinde imzalanan ve 13.01.2005 tarihinde TBMM’nce onaylanan tadil protokolü ile son halini almıştır. Sözleşmenin amacı ise terör eylemlerini işleyenlerin temelde iade edilmeleri aksi takdirde ise yakalandıkları ülkede yargılanmalarını sağlamaya yöneliktir. Ayrıca, Bakanlar Komitesi’nin 15.01.1982 tarih ve 1 sayılı tavsiye kararı ile terör fiillerinin kovuşturulması ve cezalandırılması ile ilgili tavsiye kararı, 28.04.1982 tarih ve 941 sayılı tavsiye kararı, Avrupa Konseyi İstişare Asamblesi’nin 1984’de benimsediği “Avrupa’da Terörizme Karşı Demokrasinin Savunulması” konusundaki 1982 sayılı kararı, 1984’de Madrid’de toplanan Adalet Bakanları 14. Konferansında ele alınan “Terörizm ve Uluslararası Organize Suçlara Karşı Mücadele İşbirliği”ne ilişkin 4 nolu karar önem taşımaktadır.

4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’na (AGİT) Göre Terör

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın düzenlemiş olduğu toplantılarda ortaya konan belgelerde de terörle ilgili bazı kararların alındığı görülmektedir.

1.1975 Helsinki Nihai Senedinde, devletlerin terörist eylemlere doğrudan ya da dolaylı şekilde yardım etmekten kaçınacakları vurgulanmaktadır.

2.1983 Madrid Belgesinde, toplantıya katılan devletler, uluslararası ilişkilerde şiddet kullanılması dâhil terörizmi kınamakta, terörizmin masum insanların canına kastettiğini, insan haklarını ve temel özgürlükleri yok ettiğini belirtmekte; terörizmle mücadele için ikili ve çok taraflı işbirliği özendirilmekte, ülkeler kendi topraklarının terör eylemlerinin hazırlanması, düzenlenmesi konusunda kullanılmasına, bunları yapanların orada barındırılmasına izin vermeyeceklerini belirtmekte; bu eylemlerin finanse edilmeyeceği, teşvik olunmayacağı ya da hoş görülmeceği vurgulanmaktadır.

3. 1989 Viyana İzleme Belgesi terörizmi kınamakta, teröristlerin taleplerine karşı direnme gösterilmesi politikası izlenmesini tavsiye etmekte, terörizm konusunda bilgi değiş tokuşu dâhil ikili ve çok taraflı iş birliği yapılmasını, diplomatik ve konsolosluk misyonlarının ve bunların personelinin güvenliğinin sağlanmasını ve terörist eylemlerin önlenmesi için gereken önlemlerin alınmasını istemekte, terör eylemlerine karışanların sınır dışı edilmesi ve yargı önüne çıkarılması, birden fazla ülkenin hükümrancılığının söz

konusu olduğu durumlarda uluslararası sözleşmelere uygun hareket edilmesinin gereğini vurgulamaktadır.

4. 1990 İnsan Boyutu Konulu Kopenhag Toplantısı Belgesinde, kendi ülkesinin ya da bir başka ülkenin düzenini yıkmaya çalışan veya yıkmaktan vazgeçmeyi reddeden şiddet ya da terörizm kınanmakta ve ülkenin bununla mücadeledeki sorumlulukları vurgulanmaktadır.

5. 1990 Paris Senedi (Charter) terörizmin her türlüünü kınamakta ve terörle mücadelede işbirliğini öngörmektedir.

6.1992 Helsinki Belgesi de her türlü terör eylemini kınamakta, Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde terör konusunda alınan kararları yinelemektedir.

7.1994 Budapeşte Belgesi, terörizmin hiçbir şekilde haklı görülemeyeceğini, terörizmin desteklenmeyeceğini, onunla mücadele için iş birliği yapılacağını vurgulamakta, teröristlerin yargılanması ve sınır dışı edilmesi konusundaki uluslararası sözleşmelere uyulacağı yinelenmektedir.

8. 1996 Lizbon Belgesi, terörizm, örgütlü suç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, kontrolsüz göç ve çevre kirliliğinin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı üyelerinin ortak sorunu olduğunu belirtmektedir. Vesikanın “silahların denetimi” bölümünde terörizmin her çeşidi ile mücadele edileceği vurgulanmakta, “Güvenlik ve İş Birliği” bölümünde de terörizmle mücadele konusunda uluslararası camianın aldığı önlemleri tamamlayıcı tedbirler alınacağı belirtilmektedir.

9. NATO’nun 5. Madde Kararı

11 Eylül 2001 günü Dünya Ticaret Merkezine ve Pentagon’a yönelik terörist uçaklı saldırılardan sonra NATO 5. Maddeyi yürürlüğü koymuştur. Bu maddeye göre:

“Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa Birleşmiş Milletler Yasası’nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Bu madde ile; terörist eylemlere karşı önleyici tedbirler almak için kuvvet kullanma yönteminin kullanılmasının hukuksal

meşruiyeti oluşturulmuştur. Bu husus uluslararası hukuk açısından ezber bozacak mahiyette bir değişikliğin başlangıcıdır.

2.3.8. Teröre Karşı Alınabilecek Önlemler ve İşbirliğinin Önemi

Terörizm, tarihin en eski zamanlarından beri toplumları ve ülkeleri tehdit etmiş ve etmeye devam etmektedir. Değişen dengeler ve uluslararası ilişkilerdeki farklılaşmalar neticesinde, geçen yüzyılda “sıcak savaşların” yerini “soğuk savaş” yöntemleri almış ve bu durum terörizmi daha da yaygınlaştırmıştır.

Güçlü devletlerin etkin politikaları karşısında kendi politikalarını uygulama imkânı bulamayan bir takım ülkeler amaçlarını gerçekleştirmede terörü bir araç olarak görmektedirler. Güçlü devletlerin ise kendi politikalarını gerçekleştirmek ve rakiplerini etkisiz kılabilmek için terörü bir araç olarak kullandıkları değerlendirilmektedir.

Terörizm, günümüzde bir tehdit olma boyutunu aşmış, tüm dünyayı derinden etkileyen bir tehlike haline gelmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezine yapılan terörist saldırı bunun en büyük göstergelerinden birisidir.

Günümüzde uluslararası bir nitelik kazanan terörizmin, özellikle demokratik dünya ülkelerinde yarattığı tahribat, her geçen gün artmaktadır. Bundan dolayı tüm dünyanın birinci gündem maddesi terörizm ve terörizmle mücadele haline gelmiştir. Ülkemiz de yaklaşık 30 yıldan beri, terörün her türlü ile mücadele etmiş ve etmekte olan bir ülke olarak tecrübeleri göstermiştir ki terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğinin artırılması önem taşımaktadır. Bu nedenle, Terörle mücadele ve güvenlik konularında işbirliği amacıyla her türlü uluslararası organizasyona iştirak edilmeye çalışılmaktadır.¹³⁴

Siyasette değişkenliğin egemen olduğu devletlerarası ilişkilerde hemen hemen bütün devletler terör eylemlerine kendi politik faydalarına göre bakmaktadırlar. Bu durum ise terörizme karşı uluslararası alanda ortak hareket etme ve önlemler almayı etkisiz hale getirmektedir. Oysa İngiltere’deki IRA direnişi, Ortadoğu’daki İsrail ve Filistin Meselesi, Rusya Federasyonu’daki Çeçen direnişi, ülkemizdeki PKK terörü, Amerika Birleşik Devletleri’deki 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terör olayı, halen devam eden Irak’taki işgal ve bunun karşısında oluşan direniş, günümüzde örgütlü

¹³⁴ www.egm.gov.tr/temuh.

suçların sınır tanımadığının ve bütün ülkeler için bir tehdit unsuru olduğunun çok açık bir kanıtıdır.

Terörizm genelde tüm ülkelere ve insanlığa yönelik bir tehdittir. Terörizme karşı ortak bir önlem alınması konusunda her şeyden önce fikri işbirliğine varıldığı takdirde, terörist eylemlere karşı kararlı şekilde mücadele edilebilir. Ülkeler yönünden yurtiçinde verilen mücadele, yurtdışındaki mücadeleyle bütünleştğinde daha hızlı ve somut bir sonuç almak mümkün olabilecektir.

2.3.9. Terör ve Şiddet Eylemlerinin Ötekine Yüklmesi

Yukarıda şiddeti ve terörü ayrı ayrı tanımlamış; terörün ve şiddetin tanımlanmasında güçlükler bulunduğunu da belirtmiştik. Bununla beraber, her nevi şiddet eylemini terörizm kapsamında değerlendiren görüşler olduğu gibi, şiddet içerse dahi eylemi, ideolojik veya siyasal söylemlerdeki benzeşme dolayısıyla terörizm kavramı dışında tutan yaklaşımlar da mevcuttur. Farklı endişelerle farklı anlamlar yüklenmiş olan bir terör ve terörizm kavramıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu durumu belki de 'bir milletin özgürlük savaşçısı, ötekinin yani karşı tarafın teröristidir' şeklindeki klişeleşmiş tanım daha iyi ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, daha güçlü olanların “terörist damgasını vurdukları daha az güçlüler, bu etiketi taşımak ve sonuçlarına katlanmak zorunda kalmaktadırlar”. Ortadoğu’da yaşanan şiddet olaylarının terörizm kavramında karşılaşılan anlam kargaşasına yol açan en bariz örneği oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu hareketler genelde terör eylemi olarak görülürken, bölge halkı başta olmak üzere bir kısım uzmanlar, yaşananların milli karakterde bir hareket olduğunu ve bağımsızlık mücadelesinden ibaret olduğunu dile getirirler. Ama başkası ne olarak tanımlarsa tanımlasın, güçlü olanın tanımının siyasi anlamda kabul gördüğüne şahit oluyoruz. Yalnız burada şiddet eylemine katılanların Müslüman olmalarından ve İslamî söylemler geliştirmelerinden dolayı terörün başına konan “İslam” ibaresinin yarattığı paradoksal durum,¹³⁵ tezatlık ve anlam kargaşası müslümünları rencide edici bir hal almaya başlamıştır.

“İslami terörizm” kavramının özellikle Amerikalı ve Avrupalı akademisyenler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Zira son otuz yıldan bu yana Ortadoğu

¹³⁵ Seydi, Süleyman, *Batı'nın 'İslami Teröre' Yaklaşımı*, (<http://www.stradigma.com>, Update: 21.11.2003)

bölgesinde Müslümanlar tarafından Amerikan, İngiliz ve İsrail hedeflerine yönelik saldırıların düzenlendiği gözlenmektedir. Düzenlenen bu saldırıların nedenlerini ortaya koymak amacıyla Amerikalı ve Avrupalı araştırmacılar tarafından bugüne kadar “Islamic Terrorism” başlığını taşıyan yüzlerce makale ve kitap yazılmıştır. Buna karşılık Müslüman ülkelerdeki akademisyen, gazeteci ve yazarlar tarafından kaleme alınan eser sayısının ise yok denecek kadar az olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla “İslam ve terör” kavramlarını dünyadaki pek çok akademisyen, gazeteci ve yazar, Amerikalı ve Avrupalı araştırmacıların üretmiş olduğu kavramlarla düşünmektedir. Yorumlarını bu kavramlarla yapmakta ve yazılarını da bu kavramlarla kaleme almaktadırlar. Bu nedenle tüm dünyada Müslüman kimliğine sahip örgütlerin yapmış olduğu terör eylemleri “İslami” kavramıyla nitelendirilmektedir.¹³⁶

Bilindiği gibi tarihten günümüze Hristiyan, Musevi ve Müslüman kimliğine sahip kişi, grup ve örgütler zaman zaman din adına terör faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Dinler tarihi incelendiğinde ise bütün ilahi dinlerin her türlü zulme, terör, şiddet ve haksızlığa karşı olduğu ve bu eylemleri yapanların lanetlendiği ve insanlık katili olarak nitelendirildikleri görülecektir. Bu çerçevede, Hristiyan, Musevi ve Müslüman kimliğine sahip kişi, grup ve örgütlerin terörizm faaliyetlerinde bulunması, bu dinlerin terörizmi onayladığı anlamına gelmez ve gelmemelidir.¹³⁷ Özellikle müslümanlar yönünden "İslam" ve "terörizm" kavramlarının yan yana kullanılması büyük bir kaosun başlangıcını oluşturmaktadır. Oysa çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi İslam, kelime olarak "barış, huzur, güven, mutluluk, teslimiyet ve esenlik" demektir. İslam, insanları haksız yere öldürmenin yanında onlara eza ve cefa etmeyi de yasaklamış, hatta hayvanlara bile şefkat ve merhametle muamele edilmesini emretmiştir. Diğer taraftan, Batı'nın ya da Hristiyan ve Musevi dünyanın İslam dünyasını terörist damgası ile damgalayarak işlenen suçların “günah keçisi” olduğunu sık sık vurguladığı, “terörist ya da terör” ve “İslam” kavramlarını sürekli ve kasıtlı olarak beraber kullanarak bir karalama kampanyası ya da propagandası yaptıkları ve “terör kavramı” üzerindeki kavram kargaşasını da büyük ölçüde kullandıkları ve yanlış bilgilendirme yaptıkları bilinmektedir. Diğer taraftan, neden II. Dünya Savaşından sonra Hristiyan coğrafyasında herhangi bir savaşın olmadığını ve savaşların hep İslam Coğrafyası ve doğu ülkelerinde olduğunun

¹³⁶ Seydi, Süleyman, *a.g.m.*, s. 1-2

¹³⁷ Alkan, Necati, *a.g.e.*, s.17-18

cevaplandırılması gerekmektedir. Bu sebeple de, Amerika'nın terörle mücadele ettiğine dair beyanları inandırıcılığını kaybetmektedir. Bu mücadelenin arka planında “gizli gayelerin” olduğu şüphesi, komuyuna hâkim olan bir düşüncedir.

Batı'nın bu yaklaşımlarına batılı aydınlardan da eleştiriler gelmektedir. Birçok batılı aydın, “İslamî terör” olarak adlandırılan eylemlerin ortaya çıkmasının ve tırmanmasının temelinde Amerika'nın Ortadoğu'da onurlu davranmaması, İsrail saldırılarını desteklemesi, İran – Irak savaşında taraflara silah temin etmesi, uzun süre Irak'a ambargo uygulayıp Iraklı çocukların ölmesine göz yumması, Afganistan ve Irak'ı işgali ve bu coğrafyada terör ve şiddet yanlısı grupları ve örgütleri desteklemesinin yattığını söylemektedirler. Dikkat çekici bir nokta da Batı'nın tehdit altında olduğunun sürekli vurgulanmasına rağmen, Ortadoğu insanının maruz kaldığı terörün hiç gündeme gelmemesidir. Örneğin İsrail'in müttefiki Falanjist milislerinin, Filistin Mülteci kampları Sabra ve Şatilla'da üç gün süren ve 1.800 kişinin hayatına mal olan cinayetler serisini gerçekleştirdiği 16 Eylül 1982 tarihi, modern Ortadoğu'nun o zamana kadar şahit olduğu en büyük terörizm eylemidir. Bunu FKÖ'nün Lübnan'dan çıkarılması için tasarlanan ve ABD'nin onayı ile Lübnan'ın İsrail tarafından işgali izlemiş ve bu işgal hepsi sivil olan yaklaşık 17.500 kişinin ölümüne mal olmuştur. Bu, 11 Eylül 2001 tarihindeki İkiz Kulelere olan saldırıda kaybedilen insan sayısının 5 katıdır. Ayrıca Türkiye'nin Batılılarca başına bela edilen PKK terörü 30000 insanın ölümüne neden olmuş ve bu terör hala devam etmektedir. Bu terör örgütünün bazı batılı devletlerce desteklendiği malumdur.¹³⁸

Bu perspektiften bakıldığında Ortadoğu'daki terörün tırmanmasında büyük güçlerin bölgeye yönelik politikalarının önemli etkisinin olduğu görülür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küresel güç olan ABD, soğuk savaş boyunca küresel egemenliğini daha çok SSCB'nin kapitalist ülkeler üzerinde oluşturduğu askeri tehdide dayandırmıştır. Aslında Amerikan dış politikasının temelinde kendisine düşman yaratma hep olagelmıştır. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği düşman olarak algılanmıştır. Soğuk savaş sonrası tek süper güç olan ABD'nin bu kabiliyetini devam ettirebilmesi için işaret ettiği tehdit İslamî terörizmdir. ABD'nin, 21. yüzyılda tek süper güç olma yetisine meydan okuyabilecek potansiyel meydan okuyucuların hepsi, Avrupa-Asya kıta bloğunda konumlanmışlardır. 11 Eylül saldırısı sonrasında ABD, terörü ve terörün arkasındaki

¹³⁸ Seydi, Süleyman, *a.g.m.*, s. 2.

güçleri sebep göstererek istediği bölgelere saldırma yetkisini kendinde görmektedir. Hedef alınan terörün arkasındaki devletler, dünya enerji kaynaklarının üzerinde veya yakınında olup jeopolitik önem arz eden ve hem bölgesel planda, hem de küresel planda ABD'ye meydan okuyabilecek güçler ile ittifak içine girebilecek devletlerdir.

11 Eylül olayından sonra ABD'nin Avrasya enerji kaynakları üzerindeki stratejik noktalara terörü bahane ederek yerleşmesi kafaların karışmasına sebep olmuştur. Ulusal güvenliğini temin etme adına giriştiği Afganistan ve Irak saldırısının arkasında yatan neden, terör endişesinden ziyade yeni milenyuma ABD'yi tek süper güç olarak taşıma endişesinden hareketle teröre prim verilerek bu müdahale için zemin hazırlandığına dair bir inanç uyandırmıştır. Bütün bunlar ABD'nin bölge politikaları, özellikle Müslüman Araplar arasında güvensizliğe sebep olmaktadır. Bölgenin siyasi yapılanmasında İngiliz emperyalizminin rolünü bilen Arap aydınları arasında bu güvensizlik daha da fazla hissedilmektedir. Özellikle söylemlerdeki benzerlikler kuşkuların artmasına neden olmaktadır. Zira 1917'de İngiliz ordusu Irak'ı işgal ettiği zaman General Sir Stanley Maude Bağdat'ta yayınladığı bildiride “biz burayı işgal etmeye gelmedik, biz sizi tiranlardan kurtarmaya, özgürleştirmeye geldik” sözlerinin son Irak saldırısında da aynı cümlelerle dile getirilmesi Ortadoğu'yu nelerin beklediğine dair verilen ipuçları gibidir.¹³⁹ Neticede Irak'ın ve Iraklıların içine düşürüldüğü durumu tüm dünya seyretmektedir.

Özetle, terörizmin nitelik kazanması ve terör eylemlerinin artmasının temel nedeni terörün ötekine yüklenmesidir. Bu bağlamda bu ana nedenle beraber aşağıdaki faktörleri de sıralayabiliriz:¹⁴⁰

- 1.Uluslararası haberleşme ve ulaşım araçlarının son yıllardaki çok hızlı gelişimi,
- 2.Yeni silah ve teçhizatlar ile teknolojik imkânların artmış olması ve bu imkânlardan terör örgütlerinin de en iyi şekilde faydalanmaları,
3. Güçlü devletlerin etkin politikaları karşısında kendileri için bir çıkış noktası bulamayan ve uluslararası arenada hakkını elde edemeyen bazı devletlerin, terörizmi engelleri aşmada bir araç olarak görmeleri,

¹³⁹ Seydi, Süleyman, *a.g.m.*,s. 2-3.

¹⁴⁰ Alkan, Necati, *11 Eylül Terör Saldırılarından İstanbul Terör Saldırılarına Küresel Terörizm*, (<http://www.stradigma.com>, Update: 14.01.2004)

4. Güçlü devletlerin kendi politikalarının işlerliğini kolaylaştırmak ve rakiplerini etkisiz kılabilmek için terörü bir araç olarak kullanmaları,
5. Bazı ülkelerin ideolojilerini ve devrimlerini yaymada terörizmi yöntem olarak seçmiş olmaları,
6. Uluslararası terör örgütleri arasındaki istihbarat, eğitim, lojistik, teknik, finans temini ve eylem yöntemleri konusunda organik bağlar ve işbirliğinin artması.

Günümüzde bir terör örgütü, uluslararası örgütler ya da devletlerce desteklendiği sürece, o örgütün faaliyetlerini sona erdirmek mümkün görülmemektedir. Bu çerçevede, terörle mücadelede uluslararası ortak bir mücadele anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun için;

1. Terörizmin tüm dünyaca kabul gören bir tanımı yapılmalıdır.
2. Uluslararası terörle mücadele birimleri kurularak faaliyete geçirilebilir.
3. Terörizm tüm dünya ülkelerince kınanmalıdır.
4. Terör örgütlerinin uluslararası finansman kaynakları kurutulabilir.
5. Büyük-küçük, güçlü- güçsüz, ayrımı yapılmadan terörizme destek veren ülkelere ekonomik, siyasi ve askeri yaptırımlar uygulanabilir.
6. Dinlerin terörizmi reddettiğine dair din adamları tarafından ortak bir deklarasyon yayınlanabilir ve bu çerçevede uluslararası sempozyumlar düzenlenebilir.
7. Küresel terörizmin arka planını oluşturan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi sorunlar en kısa sürede çözümlenmelidir. Askeri operasyonların sorunu çözemeyeceği ABD'nin ve İsrail'in uygulamalarından anlaşılmaktadır.
8. Çatışma Kültürünün değil de Diyalog Kültürünün ön plana çıkartılarak Medeniyetler arası, çatışma noktalarından ziyade, farklılıkların korunarak birleşme noktaları ön plana çıkartılarak, medeniyetler arası diyalog kuramının somut hale getirilmesinin sosyal, siyasal ve hukuki zemini oluşturulabilir.¹⁴¹

¹⁴¹ Alkan, Necati, *a.g.m.*, s. 2-3.

2.4. Çatışma Kültürü

İnsanlık, başlangıçtan bu yana hemen hemen hep aynı kavramları açıklamaya çalışmıştır. Bunların başlıcası bizzat insan veya insanlıktır. Ancak, insan kendisini açıklarken daha çok eserlerini dikkate almış ve çoğu kez kendisi yerine eserlerini açıklamıştır. Bu açıklamalar da zaman içinde değişerek bugüne kadar gelinmiştir. Yeni açıklamalar eski açıklamalardan kaynaklandığı halde, yeniler çoğu zaman eskileri inkâr etmiştir. Değişim ve gelişimin her aşamasında insan kendisini ve eserlerini yeniden tanımlamış ve yorumlamıştır. Bu da farklı kültür ve medeniyet anlayışlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kültür ve medeniyetler ilk bakışta birbirlerinden ne kadar farklı görünseler de, yine de hepsi insan için geliştirilmiş yaşam biçimleridir. Üstelik her kültür ve medeniyet, bir başkasından aldığı unsurlarla beslenmiş ve gelişmiştir. Bu gelişme bir süreç olduğundan, çatışma daha çok, toplumların kendi içinde olmuştur. Toplumlar arası çatışma, medeniyet farkından daha çok, menfaat çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Toplumlar ve gruplar arasındaki menfaat çatışmasının doğal sonucu olarak da çatışma kültürü ortaya çıkmıştır.

2.4.1. Çatışma Kültürünün Temeli: Menfaat Kavgası

Menfaat çatışması, hem toplumlar arasında hem de toplumların kendi içinde ortaya çıkabilir. Çatışmanın toplum dışına taşınması yine sınıflar aracılığıyla olmaktadır. Başka toplumlardaki benzeri ve farklı sınıflar, yayılmak isteyen toplumun egemen sınıflarıyla ya karşı karşıya gelmektedirler ya da menfaatlerini özdeşleştirerek işbirliği yapmaktadırlar. Burada ortaya çıkan çatışma bir medeniyetler çatışması değil, menfaatler çatışmasıdır. Bu iç içe geçen oluşum, sınıf menfaatleriyle ulus menfaatlerini birleştirerek emperyalizme ve onun karşı görüşü alan anti-emperyalizme, yani ulusalcılığa yol açmaktadır. J. J. Rousseau'nun zihinsel bir tasarım olarak geliştirmiş olduğu ulusalcılık kavramı, toplumların kuşaklar boyu var olma ve başkalarına boyun eğmeden yaşama, yani kendine egemen olma hakkını açıklamaktadır.

Amerikalı araştırmacı Samuel Huntington 1993 yılında “Foreign Affairs” adlı dergide “Medeniyetler Çatışması mı?” başlıklı bir makale yayımlayarak sınıf çatışması tezine karşı alternatif bir görüş ileri sürmüştür.¹⁴² Makalenin gördüğü ilgi üzerine, yazar

¹⁴² Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations*, Foreign Affairs, New York 1993, passim 4.

1996 yılında “The Crash of Civilizations and the Remarking of Word Order”¹⁴³ başlıklı kapsamlı bir kitap yayımlayarak tezini genişletmiştir. Aslında Habil ve Kabil arasındaki çatışmadan bu yana mevcut olan çatışma kültürünün 20. yüzyıldaki en gür seslerinden biri olan Samuel Huntington bir makale veya kitap yazmamış, adeta uygulanacak bir senaryo ortaya koymuştur. Zaten sonrasında, dünya, onun bahsettiği, bizim de çatışma kültürü adını verdiğimiz çatışma, kavga, terör ve kaos ortamına sürüklenmiştir.

Çatışma kültürünün oluşumundaki menfaat çatışmasının zemini, ahlaki eksiklik, erdemsizlik ve taklitçiliktir. Başka kültürleri özümsemeden taklit etmek, evrensellik olmadığı gibi, taklitçiler kendilerini inkâr etmiş olmakla kalırlar. Özendikleri başkaları da onları küçümser, bir kişilik olarak saymaz ve “ötekiler” olarak görürler. Sömürgeleştirilmiş olan doğu ülkelerinde gözlemlenen vakıa budur. Huntington’ın bir tehdit diye algılayarak hedef gösterdiği İslam ülkelerinin durumu da böyledir. Bu ülkelerde çeşitli gruplar ya emperyalizme tepki adına topluma bir şey vaat edemeyen, toplumu yaşatacak olan yeni sentezde yeri kalmamış olan eski elemanları korumaya çalışıyor ya da gelişme adına Batı’nın davranış kalıplarını ve özellikle politik normlarını tartışmadan benimseyerek kendi toplumuna yabancılaşıyorlar. İşgal altındaki veya sinsi bir sömürünün ipoteği altındaki İslam ülkelerinde ne entelektüel bir karşı koyuş, ne 1920’de Ankara’da ortaya çıkan TBMM örneğindeki gibi, ulusal iradeyi temsil eden bir meclis, ne de asker onuru ve disipliniyle savaştacak bir ordu kurulabilmiştir. Bunların yerine, dağınık direniş grupları, canlı bomba fedailer, aşiret meclisleri, çete örgütleri vardır. Bunlar, toplumun geleceğini temsil eden veya geleceği var edecek olan oluşumlar ve eylemler olmadıkları gibi, Batı emperyalizmi için uygun bahaneler bile olmaktadır. Batıdaki emperyalist çatışma kültürünün temsilcilerinin görmek istediği İslam kültürü budur. Dolayısıyla görmek istedikleri bu İslam kültürünü heyecanla teşvik etmekte ve hatta seve seve de reklâmını yapmaktadırlar. Zira bu sayede çatışma ve kaosa zemin oluşturulup emperyal duyguları tatmin edilmiş ve menfaatleri korunmuş olacaktır.

Doğudaki ikinci grupta mevcut olan kültür katmanı ise, zaten açıkça teslimiyetçi, yozlaşmış, kendi kimliğinden utanan, ülkesini olabildiğince sömürerek rantlarla hızla zenginleşip bir an önce ülkesini terk etmek isteyenlerin yozlaşmışlığının zirvesidir. Bu gruptakiler, dış sömürünün işbirlikçileridirler. Çünkü emperyalistlere aktarılan kaynaklar

¹⁴³ Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, Foreign Affairs, New York 1993, passim 4.

sayesinde hızla zenginleşebilirler. Doğal olarak, bu kültür katmanı da kendi beyniyle düşünemez; yalnızca dış âlemin reklâm ve propagandasıyla tanıttığı ve moda yaptığı fikir ve eylem kalıplarını düşünmeden benimseyerek kendilerini yenilikçi gösterirler ve üstünlük taslarlar. Bu katman da önceki kadar kullanılmaya açıktır.

Bugünkü batı medeniyeti, Avrupa’da 13. yüzyıldan itibaren doğup gelişen “Hümanizma” felsefesi ve onun uygulaması olan “Rönesans” olayı ile ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴ Bu nedenle, çağdaş uygarlığı “Batı” kültürü ya da toplumu tanımlamaktadır. Bilim anlayışı sanat gibi felsefi bir anlayıştan kaynaklandığı için, sanatta, felsefede, hatta dinde bile batının tanımları genel kabul görmektedir. Doğu dinlerinin incelenmesi, Batı’nın yöntemleriyle yapılmakla kalmıyor, dinin inanç ve törenleri bile yeni bir anlayışa göre yorumlanmak isteniyor. Mesela, Rönesans’tan önce bütün dinlerin ortak özelliği doğayla uyumlu yaşamaktı. Oysa bugün bütün kültürler Rönesans sonrası batı kültürünün bilim anlayışını benimsemek durumunda kalmıştır.

Doğu-Batı çatışması daha önce de vardı ve bir menfaat çatışmasından başka bir şey değildi. Buna örnek olarak Yunanlıların Troya’ya saldırması, İskender’in Asya seferi, Roma’nın Kartaca ile çatışması ve yine Roma’nın Asya’da yayılması ve Ortaçağ’daki Haçlı Seferleri gösterilebilir. Ancak, bir kültür, eski bilim ve sanat anlayışını terk eden bir felsefe geliştirirken, medeniyetler çatışması eski ile yeni anlayışın çatışması şeklinde toplumun kendi içinde ortaya çıkar. Bu çatışmayı, çağdaş Batı Uygarlığı’nın doğuşunda hümanizmanın rolünü gözden geçirerek açıklayabiliriz.

“Hümanizma” Avrupa’da 15. yüzyıldan itibaren kendini göstermeye başlamış yeni bir dünya görüşüdür. Türkiye’de sanıldığı gibi; “insanı sevmek”, “insancıl olmak” gibi anlamlara gelmez. Hümanizma, Kilise’nin “ilâhî” denen tartışılmaz değerleri yerine, insanın tartışılabilir “aklî” değerlerinin konulması demektir. Hümanizmaya göre; her şey insan için insan tarafından yapılır. Hümanistler, insandan hareket ederler ve yine insana ulaşırlar.¹⁴⁵ Ancak, bu insanî değer, sevgi değil, akıldır. Hümanistler, varlık veya oluşu, Kilise’nin dogmalarıyla değil, evrensel akılla açıklarlar. Bu bakımdan, Hümanizma akıldan hareketle evrensel değerler yaratmaktır. Bu yüzden, insan sevgisine dayalı filozoflar Batı’da değil, daha çok Doğu’da gelişmiştir. Ancak Doğu insanı Batı filozoflarına da kendi kültüründeki kavramlara göre anlamlar yükleyerek akılcılık yerine,

¹⁴⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/humanizm>

¹⁴⁵ <http://tr.wikipedia.org/wiki/humanizm>

duygusalcılığa devam etmektedir. Bu da onu, akli, emperyalist amaçlarla kullanan Batı için daha kolay bir hedef hâline getirmektedir.

Medeniyetler çatışması, Batı toplumlarının kendi içinde eski anlayışı temsil edenlerle, yeni anlayışı temsil edenler arasında olmuş ve asırlarca sürmüş olan çatışma kültürünün neticesidir. Kökeni çatışmaya dayalı olan Batı Medeniyeti kendi içinde çatışma alanı bulamayınca ötekiyle yani Doğu Medeniyeti ile –biz buna şimdilik İslam Medeniyeti diyelim- çatışır olmuştur. Samuel Huntington ve onun gibi düşünenler bu çatışma kültürünün son yüzyıldaki fikir banileridir. Bu arada şunu önemle belirtmek gerekir ki bu çatışmada Doğu'nun yeri ve rolü yoktur. Günümüzde de Doğu, Batı Medeniyetince teslim alınmaya çalışılmakta, onu anlamaya ve özümsemeye bugün de zorlanmaktadır.

2.4.2. Çatışma Kültüründe Kim Kim İçin Tehdit Unsuru

Bugün, Doğuda, Batı medeniyetinin yerine geçecek yeni bir medeniyet anlayışının geliştirilmesi için kayda değer bir çalışma gözlemlenmemektedir. Doğulu toplumların aydınları, çalışmalarını Batı medeniyetinin koyduğu tanım ve değerlere göre yapmak zorunda kalmışlardır. Onlar bilim ve sanat çalışmalarında ne kadar ilerlerse ilerlesinler, bu çalışmalar, Batı medeniyetini besleyecektir. Yeni bilgilerin bütünleşeceği temel bilgi yine batıdadır. Bu bakımdan, Doğulu bir bilim adamının bilime katkısı ancak Batı'da mevcut bilgilerle birlikte yeniden düzenlenerek üretime yönlendirilebilir ki teknolojik gelişme denen olgu da budur.

Kendi ülkelerinde pek başarılı olmayan Doğulu bilim adamlarının Batı ülkelerinde harikalar yaratabilmesi bu yüzdendir. Öyleyse, Doğuluların bilim ve sanat alanındaki başarıları kısmîdir ve Batı'yı tehdit edecek nitelikte değildir. Hatta Batı medeniyetinin gelişmesi için yeni bir kaynaktır. Doğulular, Batı medeniyetini anladıkları ölçüde Batı ile birlikte belki daha fazla güç kazanacaktır. Halihazırda çağdaş Çin, Hint ve İslam kültürleri, çağdaş Batı yani Avro-Amerikan Kültürüne ayak uyduramamaktadır. Bu ülkelerdeki gelişmeler ne hızda olursa olsun, Batı'nın gerisinde kalacaktır. Zira paradigmayı ve kıstasları belirleyen batının kendisidir. Ancak Doğulular kendi öz kıstasları ve değerleri ile batının işlevsellik kazanmış pratiklerini birleştirebilirlerse oransal olarak Batıdan daha hızlı bir gelişim süreci yaşayabilirler. Ama tüm bu hızlı

gelişme Doğu kültürlerinin yakın gelecekte Batı kültürü için bir tehdit unsuru olacağı anlamına gelmemektedir.

2.5. Diyalog Kültürü

Diyalog sözlükte, iki insan arasındaki konuşma, anlaşma, uyum sağlama ya da anlaşma niyetiyle kişi veya grupların fikir alışverişinde bulunmaları anlamına gelir. İstilahî anlamda, iki veya daha fazla kişinin karşılıklı konuşması, değişik ırk ve kültürlerden, farklı inanç ve kanaatlerden, farklı siyasi anlayıştan insanların bir araya gelerek, medeni ölçüler içerisinde birbirleriyle iletişim kurması yoludur.¹⁴⁶ Dini alanda diyalog; hem bir dine mensup farklı grupların, hem de farklı dinlere mensup insanların, inanç ve düşüncelerini birbirlerine zorla ve etik olmayan yollarla kabul ettirme girişimlerinde bulunmaksızın, ortak meseleler etrafında hoşgörü ortamı içinde konuşabilmesi, tartışabilmesi ve işbirliği yapabilmesi demektir.¹⁴⁷

Medeniyetler arası diyalog; farklı kültürlere ve dinlere mensup insanların bir araya gelip, birbirlerine kendi görüşlerini empoze etmeden, birbirlerini kandırmadan çeşitli konularda bilgi alış verişinde bulunmaları, yaşanan sorunlara birlikte çözüm aramaya çalışmalarıdır. Böyle bir diyalog, insanî ve ahlakî olup insana yaraşır bir davranış biçimidir. Diyalog kültürü bu tarz davranışlar neticesi var olabilir.

Globalleşen dünyada gerek kültürlerarası gerekse farklı din mensupları arasındaki diyalog, her geçen gün büyük önem kazanmaktadır. Günümüzde insanlığı tehdit eden açlık, savaş, terör, hoşgörüsüzlük, sömürü, ahlaki yozlaşma ve çevre kirliliği gibi tehlikeler karşısında inananların birlikte hareket etmesi ortak bir temenninin ötesinde, bir zorunluluk halini almıştır. Dinlerin hem çatışmaların, hem de barış ve hoşgörünün kaynağı olduğu şeklindeki itham ve görüşler göz önüne alındığında, dindarlar arasında kurulacak diyalogun, insanlar arsında tesis edilecek barışın ilk adımlarından biri olacağı açıkça görülür.¹⁴⁸

Farklı dine, kültüre ve dünya görüşüne sahip insanların birbirleriyle münasebet kurmaları ilk defa günümüzde gerçekleşmiş değildir. Tarihte Müslümanlarla Yahudiler ve Hristiyanlar arasında zaman zaman olumlu münasebetler kurulmuştur. Çeşitli

¹⁴⁶ Kurucan, Ahmet, *Niçin Diyalog, Diyalogun Temelleri*, Işık Yayınları, İstanbul 2006, s. 16.

¹⁴⁷ Kurucan, Ahmet, *a.g.e.* s. 16.

¹⁴⁸ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *Polemik Değil Diyalog*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2006, s. 56- 57.

zamanlarda ve mekânlarda üç dinin mensupları aynı coğrafyada uzun yıllar bir arada yaşamış, din adamları bir araya gelmiş ve birbirlerini kırmadan dinî tartışmalarda bulunmuşlardır. Tarih kitaplarında bunların örnekleri anlatılmaktadır. Tarih boyunca diyalog faaliyetleri günümüzde olduğu gibi sistemli bir şekilde yürütülmemiş olsa da üç semavi dinde asıl olan diyalog kültürüdür.

Diyalog kültürünü, kişinin içinde yaşadığı coğrafyada farklı din, ırk, kültür ve milletten insanlara kendini kabullendirme gayreti olmadan birlikte yaşama sanatıdır şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanımdan yola çıktığımızda her kültür ve medeniyette çatışma kültürünü veya diyalog kültürünü benimseyen kişiler, gruplar, oluşumlar, örgütler ve hatta devletler olabilir. Batı medeniyetinin tarihsel sürecinde çatışma kültürü hep bir adım önde olmuştur. Ancak aynı kültürde her zaman diyalogu benimseyen, kendinden olmayanları da hazmedebilen diyalog kültürünün temsilcileri de var olagelmıştır.

2.5.1. Diyalog Kültürünün Temeli: Sulh ve Müsamaha

Müsamaha, kusurlara göz yummak, farklı düşüncelere saygı göstermek, affedebileceğimiz her şeyi affetmek; hatta kendi söz götürmez haklarımızın ihlâli karşısında bile, üstün insanî değerlere saygılı kalarak “ihkâk-ı hak” etmeye çalışmamak; iştirak edilmesi mümkün olmayan en kaba fikirler, en kabul edilemez düşünceler karşısında dahi, temkini elden bırakmayıp feverana kapılmadan, yumuşaklıkla mukabelede bulunmaktır, hoş görmektir. Zaman zaman saygı, merhamet, âlicenaplık ve bazen de müsamaha yerine kullandığımız hoşgörü, ahlakiliğin en önemli esaslarından. Bu tarz bir müsamahanın yerleştiği kültürlerde sadece sulh ve barış olur, terörden, şiddetten, savaştan, katliamdan bahsetmek ise gayrimümkündür.

İslam’ın fetih dediği Hudeybiye Anlaşması öncesinde Hz. Peygamber, İslamın anlaşılmasında, sulh ve barış ortamının gereğine inanmaktaydı. O’na göre, sulh ve müsamaha dini olan İslam’ın anlaşılması halinde, sağduyu sahibi herkesin, itiraz etmeden onu benimseyeceği muhakkaktı. Öyleyse ne pahasına olursa olsun bir sulh sağlanmalı, Mekkeli müşriklerle dostluk, arkadaşlık, ticaret münasebetlerine girerek İslam’ı ve Müslümanları daha yakından görüp anlamalarına zemin hazırlanmalı idi. Bu açıdan umre yapmak maksadıyla gelinen Hudeybiye seferi iyi bir fırsattı. Mekkeli müşrikler umre yapmaya izin vermek istemediler. Uzun süren müzakereler, münakaşalar, karşılıklı

elçi teatileri sonunda bir sulh yapılmaya karar verildi. Ancak Mekkeliler, Hz. Peygamber'in düşüncesini sezmiş gibi bin bir müşkilat çıkarıyorlar, anlaşma metnine, benimsenmesi imkansız şartlar ileri sürüyorlardı. Hz. Peygamber, kendi şartlarında ısrar etmeksizin onların şartlarını kabul ediyordu, O'nun amacı sulhu sağlamaktı.¹⁴⁹

Hz. Peygamber sulhün sağlanması için Mekkelilerin tüm şartlarını kabul etmişti. Anlaşmanın şartlarından biri "Mekkeli biri Müslüman olup Medine'ye sığınmak istediğinde kabul edilmeyecekti." Böyle bir şartı kabullenmenin hemen akabinde, el ve ayaklarındaki zincirleriyle Müslümanlara iltica eden Ebu Cendel'in kâfirlere teslim edilmesi, Müslümanları iyice tedirgin etmişti. Müşrikler ona işkence yapacaklar, belki de onu öldüreceklerdi. Hz. Peygamber bunları sineye çekti. O, insanlığın geleceği için muazzam bir davanın inkişafına büyük katkıda bulunacak sulhün peşinde idi. Buna ulaşmak için başka tavizler de vermişti. Anlaşma metnine Mekkelilerin, İslami besmele yerine cahiliye besmelesi olan bismikallahümme formülünde ısrar etmeleri, Muhammed Resulullah yerine Muhammed İbnu Abdillah ibaresinde direnmelerini de kabul etmişti. Bütün bu tavizler, sulhe kavuşmak için Müslümanların itirazlarına rağmen Mekkelilere verilmişti. Hz. Ebu Bekir hariç bütün Ashab böylesi alçaltıcı bir sulhtan fevkalade rahatsız olmuştu ve memnuniyetsizliklerini de tavırlarıyla ortaya koymaktaydılar. Hz. Ömer, hepsine bedel itirazını kendine has üslubuyla dile getirdi:

-Ey Allah'ın Resulü! Biz Hak üzere, onlar da batıl üzere değiller mi?

-Elbette! Şüphesiz öyle!

-Bizim ölülerimiz cennetlik, onlarınki cehennemlik değil mi?

-Elbette! Şüphesiz öyle.

-Öyleyse niye dinimizde bu zilleti kabul ediyoruz? Allah bizimle onlar arasında hükmünü vermezden önce geri mi döneceğiz?

-Ey Hattab'ın oğlu, ben Allah'ın elçisiyim ve O'nun emrine muhalif de değilim ve Allah da ebediyen bizi terketmeyecektir!"

Medine'ye dönmek üzere yola çıkılır. Sefer sırasında Fetih suresi iner ve sulhü bir zafer olarak müjdeler: **"Biz sana apaçık bir zafer ve fetih ihsan ettik!"** Hz. Peygamber sureyi Hz. Ömer'e baştan sona kadar okur. Hz. Ömer:

-Yani bu, zafer, bu bir fetih mi? Diyerek hala devam eden üzüntü ve öfkesini dile getirir.

¹⁴⁹ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e*, s. 133- 134.

Bu ısrardaki hatasını bilahare anlayarak, keffaret için ömür boyu oruç tutacak olan Hz. Ömer başta olmak üzere, Hz Ebu Bekir ve diğer pek çok sahabe ittifakla, Hudeybiye sulhünün İslam'ın en büyük zaferi olduğunu ifade edeceklerdir. Böylesine itiraz ve hayal kırıklarıyla karşılanan bu sulh, öylesine güzel gelişmelere zemin hazırlamıştır ki, bu sulhun gerçek bir fetih olduğu ve hatta “İslam'da Hudeybiye fethinden daha büyük bir fetih olmadığı” ittifakla kabul edilecektir.¹⁵⁰

Vakidi bu sulhün İslami inkişaftaki tesirini şöyle açıklar “Harp, insanlar arasında bir perde olmuş, karşılıklı konuşmalara mani olmuştu. Karşılaşılan her yerde kavga yapıyordu. Hudeybiye sulhü gerçekleşince, savaş bitti ve insanlar birbirlerine güvenmeye başladılar. Birazcık anlayışı olan bir kimseye İslam anlatılınca hemen Müslüman oluyordu. Öyle ki bu sulh sırasında savaşın ve şirkin devam ettiricileri durumunda olan müşrik liderler İslam'a girdiler.” Vakidi'nin örnek olarak ismen kaydettiği iki kişiden biri Amr İbnu'l- As'tır ve istikbalin Mısır fatihi'dir. Diğer, “Allah'ın Kılıcı” ünvanını alacak olan Halid bin Velid'dir, O da Suriye ve İran'ın fatihi olacaktır.¹⁵¹

Ne var ki Batı medeniyeti dünyanın her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğu bu sulh ve müsamaha ufkunu tam manasıyla 2. Dünya Savaşından sonra yakalama gayreti içine girmiştir. Günümüzde dünyayı idare eden Batı medeniyeti, gücünü, çatışma kültürünü yayma, kaos ortamı oluşturma ve diğer kültürleri ötekileştirme hususlarında değil de, müsamaha eksenli diyalog kültürünü yayma ve özümseme yönünde kullanabilse, insanlık, barış ve huzurun egemen olduğu bir dünyada yaşama bahtiyarlığına ererdi.

Yakın tarihte Hristiyan Batı kültüründe Hz İsa'nın öğretileri ekseninde bir diyalog arayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu diyalog arayışı yakın geçmişte meydana gelen terör ve şiddet eylemlerinin oluşturduğu infial yüzünden aynı zamanda Protestan ve Katolik Hristiyanların misyonerlik faaliyetlerinde yeni ve farklı metot arayışına girmeleri nedeniyle daha bir gür sesle telaffuz edilmeye başlanmıştır.

¹⁵⁰ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e*, s. 134- 135.

¹⁵¹ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e*, s. 134- 135.

2.5.2.Müslümanlar Açısından Yahudiler ve Hristiyanlarla Diyalogun İmkânı

Kuran'da, Hristiyanların sevecen, Yahudilerin tehlikeli olduğunun bildirilmesi, Müslümanların Ehl-i Kitaba bakışının temelini oluşturmuştur. Hz. Peygamber zamanındaki Yahudilerin tutumu, 19. yüzyılın sonlarında başlayan Filistin'deki Yahudi yerleşiminin sebep olduğu olaylar yüzünden İslâm dünyasında Yahudilik ve Yahudilerle ilgili olumlu bir fikre rastlamak pek mümkün değildir.

Hâlbuki tarihte meydana gelen olaylara baktığımızda Müslümanlara dost ve düşman olanların yer değiştirdiğini görürüz. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde İslâm'a ve Müslümanlara karşı Yahudiler düşmanlık göstermişlerdir. Fakat daha sonra Medine ve civarındaki Yahudiler kontrol altına alınmış, büyüyen İslam Devleti içinde küçük bir azınlık durumuna gelmişlerdir. Bundan sonra İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlık gösterenler Hristiyanlar olmuştur. Binlerce Müslüman kanının döküldüğü Haçlı Seferleri'ni Hristiyanlar düzenlemiştir. Tarihte, Hristiyanların Müslümanlara karşı yürüttükleri sistemli yok etme faaliyetlerine dair daha birçok örnek olay vardır. O halde, ***“İnananlara en şiddetli düşmanlar olarak Yahudileri ve müşrikleri bulursun. Sevgi bakımından en yakın olanların da Hristiyanlar olduğunu görürsün...”***¹⁵² ayetini, Yahudilerin her zaman düşman, Hristiyanların da dost olacağı şeklinde yorumlamamak gerekir.

Yahudilere ilişkin önyargıları yenebilmek için Yahudilik ve Yahudiler, gerçek yönleriyle iyi bilinmelidir. Kur'an'daki, Yahudilerle ilgili ayetler, Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğü içinde tarihe uygun olarak doğru yorumlanmalıdır. Yahudilerle yaşanan sorunların niteliği, dinî, siyasî, sosyal ve ekonomik açılardan değerlendirilmeli ve onlarla diyaloga girmekten kaçınılmamalıdır. Zira Hz.Peygamber ve daha sonraki Müslüman idareciler Yahudilerle ve diğer dinlerin mensuplarıyla diyaloga girmekten kaçınmamışlardır. Hz.Peygamber Medine'ye göç ettiği zaman başta Yahudiler olmak üzere diğer gayr-i Müslim gruplarla görüşüp onları bir şehir devleti halinde teşkilatlanmaya ikna etmiş ve bu teşkilatın esaslarını yazılı bir metin halinde yürürlüğe sokmuştur. Medine Şehir Devleti'nin anayasası olarak bilinen bu metin, Müslümanların farklı dinî veya felsefî düşünce sahibi insanlarla bir takım siyasî, ekonomik, kültürel anlaşmalar yapıp ilişkilere girebileceğini göstermektedir.

¹⁵² Maide,5/ 82.

Daha sonraki Müslüman idareciler de Yahudiler ve Hristiyanlarla ilişkilere girmişlerdir. İspanya’da Endülüs Emevilerinin idaresi altında Yahudilerle ve Hristiyanlarla güzel bir diyalog kurulmuştur. Müslüman idareciler toplumun menfaatini göz önünde bulundurarak Yahudileri ebedi düşman olarak görmemişlerdir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’u fethettiği zaman Anadolu’daki Yahudi cemaatlerine gönderdiği davet mektubunda şunları yazmıştı: “Osmanlı Padişahı Mehmet der ki: Tanrı bana birçok ülke bahşetti ve hizmetkârı Hz. İbrahim ile Yakub’un sülalesine sahip çıkmamı, kendilerine yiyecek vermemi ve onları himayeme almamı bana emretti. Aranızdan kim, Tanrının yardımı ile İstanbul’a, başkente gelip yerleşmeyi, incirin ve bağın gölgesinde huzur içinde yaşamayı, serbest ticaret yapıp mal mülk sahibi olmayı arzularsa buyursun gelsin.” Osmanlı Türk tarihinde daha bunun gibi birçok örnek vardır. 1492’de İspanya’dan kovulan Yahudileri Osmanlı topraklarına kabul eden II. Beyazıt’ın davranışı bunun en güzel örneklerindendir. Müslümanlar geçmişte, hem Yahudiler hem de Hristiyanlarla diyalog kurmuşlardır.

Günümüzde Hristiyanların gündeme getirdiği kültürlerarası veya dinler arası diyaloga Müslümanların katılmasında İslâm açısından bir sakınca var mıdır? Özü itibarıyla sulh ve müsamaha dini olan İslâm’ın yapısı diyaloga Hristiyanlıktan daha uygundur. Zira İslâm, diğer dinlerde de bir takım manevi doğruların ve zenginliklerin bulunduğunu tasdik eder ve bu dinlerin mensuplarının doğru inançlarını ve güzel davranışlarını över. Bu yüzden onları en azından asgari müştereklerde buluşmaya çağırır. Kur’an ayetlerinde bunun örnekleri çoktur. Bu bakımdan, İslâm’ın diğer dinlerle karşılaşması ve bu dinlerle karşılaştırılması İslâm’a zarar vermez. Önemli olan, diyaloga katılacak Müslümanların durumudur. Diyaloga katılacak olan Müslümanlar, muhataplarının dinlerini ve kültürlerini gerçek kaynaklarından öğrenmeli ve diyaloga her bakımdan hazır olmalıdırlar. Ayrıca muhataplarının diyaloga katılmadaki amaçlarını da iyi bilmelidirler. Bu şekilde bilinçli olarak kurulan diyalogda kimseye bir zarar gelmeyebilir.

Kur’an-ı Kerim’de, dinî gelenek bakımından Müslümanlarla farklılıkları en az seviyede olan din mensupları olarak Yahudiler ve Hristiyanlar sayılmaktadır. Tevhid anlayışı, ahiret inancı ve “salih amel” bakımından bu dinlerin mensupları ile ortaklıktan bahsedilmekte ve bu hususlar Yahudilerle Hristiyanlara da hatırlatılmaktadır. Allah, Müslümanları, Yahudileri ve Hristiyanları aralarında ortak olan hususlarda birleşmeye

çağırmakta ve şöyle buyurmaktadır: **“Deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim Tanrımız da, sizin Tanrınız da birdir. Biz ona teslim olanlarız.”**¹⁵³

Kur'an-ı Kerim'e göre Ehl-i Kitab'ın hepsi bir değildir. Onların içinde geceleri ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanan insanlar vardır. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emreder kötülükten men ederler. Hayır, işlerine koşarlar. Onlar, iyilerdendir. Onların yapacakları hiçbir iyilik karşılıksız kalmayacaktır.¹⁵⁴ Yine Ehl-i Kitap arasında, kendilerine güvenilebilecek kimseler de vardır. Bunlara bir ton altın emanet edilse, çekinmeden geriye iade ederler. Bazıları da vardır ki, bir altını bile geriye alabilmek için günlerce uğraşmak gerekir.¹⁵⁵

Kur'an-ı Kerim'de, Yahudilerle Hristiyanlar inançları ve davranışları bakımından da ayrı ayrı değerlendirilmiş ve onlara bir takım eleştiriler yöneltilmiştir. Kur'an'da, Ehl-i Kitap içerisinde en çok Yahudilerden bahsedilmiştir. Bunun nedeni, İslâm'ın doğuşu döneminde Yahudilerle yaşanan sorunlardır. Bilindiği gibi, Medine ve civarında birçok Yahudi kabilesi yaşamaktaydı. Bunlar, Nadiroğulları, Kaynukaoğulları, Kureyzaoğulları, Hayber ve Fedek Yahudileri idi. Yahudiler, Hz. Muhammed'e ve Müslümanlara karşı şiddetli tepki göstermişlerdi. Kur'an'daki Yahudilerle ilgili ayetlerin tümü gözden geçirildiğinde, onların inançlarından ziyade ahlakî davranışları ve Allah'ın buyruklarına gereği gibi uymamaları bakımından eleştirildikleri görülür.

Kur'an-ı Kerim'de, Yahudilere nazaran Hristiyanlardan daha az bahsedilmiştir. Bunun nedeni, İslâm'ın ilk yıllarında Yahudilerle yaşanan sorunların Hristiyanlarla yaşanmamasıdır. İslâm'ın doğuşu esnasında Hristiyanlarla Müslümanlar arasında Yahudilerle olduğu gibi ciddi çatışmalar meydana gelmemiştir. Çünkü o zamanlar Müslümanlar, Hristiyan çoğunlukla henüz temasa geçmemişlerdi. İslam fetihlerinin genişleyip Bizans sınırlarına dayanması ve Bizans'la sıcak çatışmaların başlaması Hz. Peygamber'in vefatından, yani Kur'an-ı Kerim'in tamamlanmasından sonra olmuştur. Bu yüzden Hristiyanların İslâm'a ve Müslümanlara karşı tutumları Kur'an'da fazla yer almamıştır. Bununla birlikte, inanç bakımından Hristiyanlara Yahudilere nazaran daha ciddî eleştiriler yöneltilmiştir. Özellikle teslis inancı bakımından Hristiyanlar şiddetle eleştirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde üçlü tanrı anlayışları nedeniyle Hristiyanlar kâfir olarak değerlendirilmiştir. Bu eleştirilerle birlikte Hristiyanlar,

¹⁵³ Ankebut, 29/ 46.

¹⁵⁴ Bkz. Al-i İmran, 3/ 113–115.

¹⁵⁵ Bkz. Ali-i İmran, 3/5.

güvenilir olmak gibi bir takım ahlakî davranışları ve Müslümanlara sevgi bakımından en yakın olmaları itibarıyla övülmüştür.

Hristiyanların Müslümanlarla ilk teması, Hz. Muhammed'in İslâm'ı tebliğ ettiği dönemlere kadar geriye gitmektedir. Arapça konuşan Necran'lı Hristiyanların Medine'ye gelerek Hz.Peygamber ile tartışmaları ve Hz.Peygamberin, mescitte, onların ibadet etmesine izin vermesi¹⁵⁶ ilk Hristiyan-Müslüman diyalogu olarak değerlendirmek mümkündür. Hristiyanlarla Müslümanlar arasında ciddî sıcak tartışmalar, İslâm'ın Hristiyanların topraklarına girmesiyle başlamıştır. Yunanca konuşan Doğulu Hristiyan ilahiyatçılar İslâm'la ilk karşılaştıklarında, onu Hristiyanlığa ait ayrılıkçı bir hareket olarak görmüşlerdir. Fakat İslâm'ı daha yakından tanıyınca, onun, zannettiklerinden farklı bir inanç yapısına sahip olduğunu farketmişler ve Hristiyanlığı ona karşı savunmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken, İslâm'a hücum etmekten geri durmamışlardır. Hz.Peygamber'i olumsuz sıfatlarla tanımlamaya kalkmışlar ve ona bir takım ahlakî zayıflıklar isnat etmekten çekinmemişlerdir. Geneldeki bu olumsuz bakışa rağmen, 16. yüzyıldan itibaren İslâm'ı gerçek yönüyle tanıtan ve onu, müntesiplerini kurtuluşa ulaştıracak bir din olarak gören ilahiyatçılar da olmuştur.

2.5.3. Müslümanlar Açısından Diyalogun Önündeki Zorluklar

Yahudilik deyince Arap-İsrail savaşlarının ve Filistin-İsrail münasebetlerinin, Hristiyanlık deyince Haçlı Seferleriyle birlikte, devam eden asırlarda Osmanlı-Avrupa münasebetlerinin ve Müslümanlar tarafından Hristiyanlığın en azından 'lojistik' destek sağladığına inanılan dört asırlık Batı sömürgeciliğinin hatırlanmaması şüphesiz mümkün değildir. Hatta, Papa'nın Crossing the Threshold of Hope (Ümidin Eşiğini Aşarken) adlı kitabında, 15'inci asırda İspanya'da Yahudilerle birlikte Müslümanlara karşı uygulanan ve en az 4 milyon Müslümanın hayatına mal olan katliamların ve İspanya'nın Hristiyanlaştırılmasının, Hristiyanlığın bir zaferi olarak takdim edilmesi ve 2000 yılının eşiğinde Bosna-Hersek'te girişilen acımasız katliama, Batı kamuoyunun duyarlı kesimi ve sorumluluk sahibi aydınları ciddi tepki gösterirken, dünyadaki hemen hemen bütün Hristiyan kiliseleri ve Yahudi sinagoglarının adeta lal kesilmeleri de hatırlanabilir. Hind yarımadasında 200 yıl bağımsız bir devlet olarak hüküm sürdükten sonra, devletleriyle birlikte medeniyet ve kültürleri de adeta yok edilen Hint-Haydarabad Müslümanlarının

¹⁵⁶ Kurucan, Ahmet, *a.g.e.*, s. 78.

akıbeti¹⁵⁷ ve Keşmir’de olup bitenler, Müslüman-Budist diyalogunda önemli bir engel olarak görülebilir.

Bu vakıalardır ki; Washington İslam Merkezi (Islamic Center of Washington)’nde Muhammed Abdür-rauf’un, aşağıda üzerinde durulacağı üzere, İslam’ın, bizzat evrensel niteliği ve çağrısının evrenselliği gereği, diğer dinlerle diyaloga ‘mecbur’ olduğuna inanmakla birlikte, 1979 yılında Amerikan Din Akademisi (American Academy of Religion)’nin Dinlerarası Barış Kolokiyumu’nun desteğiyle 1979 yılında New York’ta gerçekleştirdiği Müslüman-Yahudi-Hristiyan Konferansı’nda Müslümanlar adına sunduğu tebliğe çok sert bir Batı eleştirisiyle başlamasına yol açmıştır: Tebliğine “Bu günlerde İran’daki son olayların yol açtığı bir gerilimle karşı karşıyayız. Papa, Tahran’daki ABD Elçiliğinde rehin tutulanların serbest bırakılmasını isteyerek, İran yöneticilerine bir temsilci gönderdi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, oy birliğiyle, bu rehinelerin derhal salıverilmelerini isteyen bir karar aldı. Benzer talep ve kınama sesleri başka yerlerden de yükselmekte. Meşru istekleri elde etmenin bir yöntemi olarak rehin alma uygulamasını hiçbir surette destekleyecek ve buna göz yumacak değiliz. Fakat İran’daki son olaylar, bütün ciddi ve dürüst kimselerde olduğu gibi, bizde de yakın tarihin hadiseleri üzerine derin düşüncelere, hatta endişelere yol açtı.” sözleriyle başlayan Muhammed Abdür-rauf, devamla, İranlı Müslümanların uzun yıllar boyunca Batı’nın tam muvafakatı ile kendilerini katleden, işkence edip sakat bırakan insanlık dışı bir diktatörlüğün zulmüne maruz kaldığına dikkat çekti. Daha sonra, “Yahudilerin Filistin’de devlet kurmasını sağlamak için Siyonistlere yapılan Batı yardımını ve Filistin halkının kendi vatanlarından toplu olarak sürüldüğünü” dile getiren Muhammed Abdür-rauf, Güney Lübnan’ın “masum” halkının napalm ve misket bombalarıyla bombalandığını söyledi ve “bu suçların faillerine Amerika’nın yaptığı cömertçe yardımlar”dan bahsetti. Muhammed Abdür-rauf, söz konusu eleştirilerini, “Filipinler’de, Etiyopya’da, Eritre, Somali, Tayland, Burma, Hindistan, Afganistan ve daha birçok yerde milyonlarca Müslümanın, Batı desteğindeki iktidarlarca evsiz barksız hale getirildiğini, öldürüldüğünü veya sakat bırakıldığını ve dünyanın her yerinde Müslüman azınlıkların kendilerini tasfiye etmek isteyen zalim rejimlerin yönetimi altında hayatta kalma mücadelesi verdiklerini” anlatarak sürdürdü. “Bütün bu trajik hadiseler esnasında (İran’a karşı gösterilenin) benzeri bir protestonun gösterilmediği gibi, Müslümanlar söz konusu

¹⁵⁷ Fuller, E. Graham, Lesser, Ian O., *Kuşatılanlar – İslam ve Batı’nın Jeopolitiği*, çev. Ö. Arıkan, İstanbul 1996s. 30.

olduğu zaman, insan haklarının ihlaline karşı da herhangi bir itirazın yükselmediğini” açıklayan Muhammed Abdür-rauf, eleştirilerini “Tekrar vurgulamak isteriz ki, masum insanları rehin alma yöntemini tasvip etmemekteyiz. Fakat şu milyonlarca Müslümanın hayatı ve çektiği çile aynı derecede ilgilenilmeğe değer değil midir?” sorusuyla noktaladı.¹⁵⁸

Muhammed Abdür-rauf’un bu ifadeleri, bu konuda yapılabilecek en sert eleştiri mahiyetindedir. Bunun yanı sıra, Müslümanlar, bilhassa emperyalizm döneminde yapılanları unutmamışlardır. François Burgat, emperyalist tesirlerin boyutlarını şu şekilde özetler: “Batının varlığından önce ekonomik olarak zaten bölgeye girilmişti ve bu durumun kendisi de giderek artan mali bağımlılığın sonucuydu. Bölgeye girişin ekonomik hakimiyet boyutu kazanması, askerin devreye geçişiyle oldu. Giderek daha büyük bir bölümü ithal ekinlere ayrılmakta olan topraklara, tarım alanlarına, ayrıca karayolları, limanlar ve demiryollarına el konarak, bunların basit yapılı bir ticari denetim altına sokulmasıyla mineral ve tarımsal kaynakların sömürüye açılması daha da kolaylaştı. Ancak ekonomik hakimiyet belli bir eşiği aştıktan sonra, artık toplumsal harabiyet anlamı kazanıyordu. Bir topluma hakim olan ekonomik mantık çöktüğü vakit, bundan toplumsal denge de etkilenir. Bunun net sonucu da, bütün bir üretim sistemi içindeki toplumsal alt tabakanın yok olmasıdır. Ancak ekonomik ve toplumsal yapılar derinden hasara uğrayıp, grubun direnme yeteneği ciddi biçimde zayıflayınca, yabancıların bölgeye girişi de yavaş yavaş kültürel alanı kapsar hale geldi ve kendi adlarına tam bir hâkimiyet kurma yeteneğini artırdı.”¹⁵⁹

Profesör Ali Mazrui ise, emperyalizmin İslam dünyasının tamamında hala görülen keşmekeşlikteki tayin edici etkisini 4 madde halinde çok güzel ifade eder:

1. Sanayileşme olmadan kentleşme,
2. Üretime dönük insan gücü yetiştirmeden sözlü (ezbere dayalı) eğitim,
3. Bilimselleşme olmadan sekülerleşme (bilimin yükselişi olmadan dinin çöküşü),
4. Kapitalist disiplin olmadan kapitalist tamah.¹⁶⁰

Müslümanların Batı emperyalizmiyle Hristiyanlık arasında gördüğü münasebeti ise, bir Afrikalı aydın şu çok çarpıcı ifadelerle dile getirir: “Onlar, ülkemize geldikleri

¹⁵⁸ Faruki, İsmail R., *İbrahimi Dinlerin Diyalogu*, Çev. M. Karaşahan, İstanbul 1993, s. 3-51.

¹⁵⁹ Burgat, François, Dowell, William, *The Islamic Movement in North Africa*, Middle East Monograph Series, Teksas 1997, s. 33- 44.

¹⁶⁰ Mazrui, Ali A., Heinemann, James Currey, *Culturel Forces in World Politics*, Educational Boks, London 1990, s. 43.

zaman ellerinde İncil, bizim ise toprağımız vardı. Şimdi, bizim elimizde İncil, onların ise toprakları var.”¹⁶¹

Bütün bu hususlar, özellikle Müslümanlarla Hristiyanlar, Yahudiler ve hatta Budistler arasındaki diyalogu zorlaştıran unsurlar gibi görünmektedir. Fuller ve Lesler’in tesbit ve ifadesine göre, sadece geçtiğimiz yüzyıl içinde ölümlerine Batılıların sebep olduğu Müslümanların sayısı, bütün tarih boyunca Müslümanlar yüzünden ölen Batılıların sayısından çok daha fazladır. Birçok Müslüman, bütün bunlardan daha kapsamlı sonuçlar çıkarma eğilimindedir. Bu Müslümanlar, Batı politikalarının bilinçli olarak Müslümanların gücünü her yerde zayıf düşürme hedefine yöneldiği inancındadır. Bu tarihi tecrübe, eğitilmiş ve şuurlu Müslümanların bile, Batı’nın İslam’a karşı bin yıl önce başlattığı sistemli saldırıları sürdürmekte olup, daha da kötüsü, bu defa çok daha ince yöntemlere başvurduğu düşüncesine götürmektedir. Dolayısıyla, Kilise’nin başlattığı diyalog çağrıları, bu yöntemlerden biri olarak görülmekte ve dolayısıyla büyük ölçüde şüpheyile karşılanmaktadır.

Bütün bunlardan ayrı olarak, Hristiyanlığın gerek Kilise, gerekse müsteşrikler eliyle asırlardır resmettiği İslam manzarası da, Müslümanların bir Müslüman-Hristiyan diyalogu konusundaki cesaretlerinin kırılmasında diğer bir faktördür. Hristiyan dünyada, İslam, asırlarca Yahudilik ve Hristiyanlığın kaba ve çarpıtılmış bir versiyonu olarak görülmüş ve öyle takdim edilmiştir. Çok uzun bir süre Hz. Peygamber sıradan veya dahi bir kandırıcı, Hz. İsa’nın dininin karşısına çıkmış bir deccal, Müslümanların kendisine taptığı bir put olarak telakki edilmiş, şu son zamanlara kadar yazılan kitaplarda bile, başarılı olması gerektiğine kendisini inandırmış ve ruh asaletine uymayacak şekilde başarılı olmak için kin dahil, her türlü yola başvurarak başarılı olmuş tuhaf düşünceli biri olarak sunulmuştur.¹⁶² Ayrıca yakın geçmişte yaşanan karikatür skandalları ile Hz. Peygamber’e yapılan hakaretler ve benzeri provakatif ve kasıtlı eylemler diyalogun önündeki engellerdir. Ancak diyalogun tüm taraflarının bu oyunlara gelmeyerek diyalog kültüründe buluşması insanlığın geleceği açısından önemlidir.

¹⁶¹ Fanon, Frantz, *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*, Cezayir t.y. s. 33.

¹⁶² Talbi, Muhammed, *Possibilities and Conditions for a Better Understanding Between İslam and West*, Journal of Ecumenical Studies, Bahar 1988, s. 169.

2.5.4. Diyalog Kültürünün Oluşumunda Dinlerarası Diyalogun Önemi

Papalık, II.Vatikan Konsili'nde (1962-1965) alınan kararlar doğrultusunda ilk defa Hristiyanlık dışı dinlerle ilgili resmi görüşünü açıklamış, bu arada Müslümanlara, geçmişte olanları unutarak materyalizme, dine karşı kayıtsızlığa, insanlığı tehdit eden tehlikelere karşı beraber çalışma yapabilmeleri için diğer dinlerin taraftarlarıyla diyaloga girmenin gerekliliğini vurgulamış, karşılıklı bilgi edinme ve zenginleşme metodu olarak tanımlanan diyalogu daha adil ve kardeşçe bir toplum inşa etmek için iki din mensuplarının birbirlerinin manevi tecrübelerinden istifade etme olarak gördüğünü beyan etmiştir. Fakat Vatikan'ı böyle bir karar almaya iten sebeplerin başında; Batı toplumlarında kilisenin, eskiye oranla giderek prestij yitirmesi, taraftar kaybetmesi ve klasik misyonerlik yöntemlerinin geçerliliğini kaybetmesi gelmektedir. Vatikan'ın diyalogdan yana olması misyonerlikten vazgeçtiği anlamına gelmemelidir, çünkü Katolik kilisesi diyalogun en iyisi misyonerlik aracı olduğunu belirtmektedir. Şurası unutulmamalıdır ki, Vatikan hiç gizlemeye dahi ihtiyaç duymadan diyalogu İncil'i yayma faaliyetlerinin bir uzantısı, değişik bir yöntemi olarak değerlendirir. Bu noktada Vatikan'a göre diyalog ve misyonerlik faaliyeti birbiriyle çelişmeyen bilakis birbirinin ayrılmaz bir parçası olan iki öğedir. Vatikan'a göre dinlerarası diyaloga girmekle, İsa Mesih'i ilan etmek ve İncil'i yaymak arasında çelişki yoktur.¹⁶³

Allah insanları bir tek ümmet değil çeşitli topluluklar halinde yaratmıştır.¹⁶⁴ Kur'an'da bu; **“Ey İnsanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık.”**¹⁶⁵ şeklinde belirtilmektedir. **“Her birinize bir şariat ve yol verdik. Allah dileyseydi sizleri bir tek ümmet yapardı fakat size verdiğinde sizi denemek için böyle yaptı. Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın.”**¹⁶⁶ Farklılığın sebebi kavga ve düşmanlık değil de hayırlı işlerde yarışmak ise o halde insanların birbirleriyle görüşmeleri, ortak ahlaki değerleri ön plana çıkararak dünyanın daha iyi olması, insanların daha da mutlu olması için çalışmaları en tabii yoldur.

Diyalog kültürünü sağlayabilecek çimento diyelebileceğimiz dinlerarası diyalog, kendi inancımızdan vazgeçmek veya inançlarımızdan taviz vermek değildir. Diyalog,

¹⁶³ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e*, s. 56- 57.

¹⁶⁴ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e*, s. 56- 57.

¹⁶⁵ Hucurat, 49/13.

¹⁶⁶ Maide, 5/48.

kendi doğrularımızın doğruluğuna inanmakla birlikte, ortak değerlerin öne çıkarılmasına ve evrensel ahlak ilkelerinin hâkim kılınmasına çalışmak olmalıdır.¹⁶⁷

İnsanların farklı ırk ve soylardan yaratılmasının temelinde, her türlü önyargı ve üstünlük duygusundan uzaklaşıp, insani birlikteliğin artırılmasına yönelik çaba göstermeleri, birbirleri ile tanışmaları hedeflenmiştir.¹⁶⁸ Bu tanışmanın, hoşgörüde, iyilikte, fazilette yarış ve diyalogo ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Tarihi uygulamaya bakıldığında, öteden beri İslam toplumunda gayrimüslimlerin dinlerine müdahale edilmediği, tam bir din hürriyeti içinde yaşama imkanına sahip oldukları görülmektedir. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin döneminden itibaren gayrimüslimlerle yapılan vatandaşlık ve zimmet antlaşmalarında onlara din ve vicdan hürriyeti tanındığı ve dinlerinin gereklerini serbestçe yerine getirebilecekleri açık bir şekilde ifade edilmiştir. Kendi inançlarını koruma, mabetlerini yapma ve dinlerine göre ibadet etme, çocuklarına din eğitimi verme gibi temel hak ve hürriyetleri tanınmış, sadece kamu düzenini ilgilendiren alanlarda bazı sınırlamalar getirilmiştir. İslam toplumunda Hristiyanların mabetleri de hoşgörü ile karşılanmış; heykellerine, mozaiklerine, resimlerine, özel merasimlerde taşıdıkları haçlarına, çanlarına müdahale edilmemiş, mezarlıkları ve cenaze törenleri hoşgörü ortamında günümüze kadar muhafaza edilmiştir.¹⁶⁹

Müslümanların geçmişte İslam'a karşı husumet içinde olmayan gayrimüslimlerle geliştirdikleri güzel ilişkiler, insanlığa ışık tutacak çok önemli bir tarihi tecrübe oluşturmaktadır. Esasen bu ilişkilerinin temel kriterleri Kur'an-ı Kerim'de ortaya konmakta; ***"Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara adil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah adil davrananları sever. Ancak Allah sizi, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder."***¹⁷⁰ buyurulmaktadır.

Tarihte Müslümanların diyaloga katkıları, göz ardı edilmeyecek kadar fazla olmuştur. Bunda Kur'an-ı Kerim'in öteki din mensuplarından bahsetmesinin önemli tesiri vardır. Nitekim Kur'an sadece Müslümanlara hitap etmez, aynı zamanda İsrailoğulları,

¹⁶⁷ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e*, s. 56- 57.

¹⁶⁸ Bkz. Hucurat, 49/13.

¹⁶⁹ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e*, s. 168.

¹⁷⁰ Mümtahine, 60/ 8- 9.

Mecusiler, Sabiiler ve Hristiyanlar gibi diğer din mensuplarından da bahseder. Zaten İslam, kesinlikle tecrit edilmiş bir ortamda doğup yayılmamış, aksine hemen ilk yıllarda müşrikler, Hristiyanlar, Yahudiler ve sonraları Mecusiler, hatta Hindular ve Budistlerle aynı ortamlarda bulunmuştur. İslam, evrensel bir din olarak Müslümanlara “ötekilerle” ilişkilerinde daima uyum ve “insanca yaşamayı” emretmiştir. Zaten ilk Müslümanlar çoğunluğu, Allah Resulünün örnek diyalogu vesilesiyle daha önceki dinlerini bırakıp “hidayete ermiş” insanlardan oluşmaktadır. Müslümanlar, İslam topraklarında yaşayan öteki din mensuplarıyla pek çok defalar karşı karşıya gelmiş, beraber yaşamış, hatta dinlerarası tartışmalar düzenlemişlerdir.¹⁷¹

En azından 15 asırdır, birbiriyle yan yana ve iç içe yaşamak zorunluluğunda bulunan üç semavi dinin (İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık) mensupları uzun tarihleri boyunca zaman zaman sıcak karşılaşmalarla yüz yüze gelmişler, zaman zaman da kısmi uzlaşma dönemleri yaşamışlardır. Geçmişin bu acı ve tatlı hatıralarını tarihin sayfaları arasında terk ederek, günümüzde samimiyet, açıklık ve iyi niyet ölçüleri içerisinde gerçekleştirecek bir diyalog ve anlaşma ortamının hepimizin yararına olacağı muhakkaktır. Diyalogun bir diğer gayesi ve hedefi de: “Silm”e, evrensel barışa, esenliğe girmektir. Dinlerarası diyalogdan söz edildiğinde, bu deyimın anlamı çok daha geniştir; o artık yalnızca bir fikir tartışmasını içermeyiz; bununla birlikte, daha çok farklı din mensupları arasındaki ilişkiler söz konusudur. İslam; Hristiyan ve Yahudilerle olan ilişkilerini, tek Allah’a inanç ve aynı ilkelere sahip olunması, insanlar ve uluslararası barışın sağlanması idealini gerçekleştirme temeli üzerine kurar. Dolayısıyla, akademik tartışmalardan çok daha fazla, bunları dışlamaksızın, bir ortak eylem de söz konusu olabilir.¹⁷²

Allah Resulünün Medine’ye hicretinin ardından Medine’de Yahudileri de içine alacak şekilde, Medine halkı arasında yaptığı hukuki ve içtimai mukavele gerçekten dikkate değer bir belgedir. Zamanımıza kadar ulaşan bu yazılı metin, aynı zamanda, dünyada bir devletin ortaya koyduğu ilk anayasa olarak kabul edilir. Günümüzde ne Lahey ve Strasbourg, ne de Helsinki İnsan Hakları Sözleşmeleri, Allah Resulü’nün 15 asır önce ortaya koyduğu hukuki ve insani esaslar seviyesine ulaşamamıştır. Hz.Peygamber, Medine’de Ehl-i Kitap’la iç içe yaşamış, hatta “Müslümanım” dedikleri

¹⁷¹ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e* s. 148- 149.

¹⁷² Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e*, s. 151- 152.

halde sürekli nifak çıkaran, hemen her yerde insanları birbiriyle vuruşturmaya çalışan münafıklarla bile anlaşma noktaları bulmuştur.¹⁷³

Küreselleşen dünyamızda, herkesle beraber bir arada yaşamının zorunlu olduğuna ve bu meselenin önümüzdeki yılların en önemli konularından biri haline geleceğine kesin gözüyle bakılmalıdır. Bu sebeple de, daha çok hoşgörü ve diyalogla bu vetire hızlandırılmalı ve geleceğin dünyasına hem millet, hem de devlet olarak mutlaka hazırlanılmalıdır.¹⁷⁴

Asrımızda, Batı Katolikliğinin, özellikle II. Vatikan Konsili'nden sonra başlattığı Dinlerarası diyalog teşebbüsünü 15 asır önce İslam'ın başlatmış olması düşündürücüdür. Asırlar boyunca İslam'ın bayraktarlığını yapmış bütün İslam devletleri ve özellikle Türk-İslam devletleri, hep İslam'ın temeldeki bu toleransını, diğer dinlere karşı davranışlarının hareket noktası yapmışlardır. Batıda tarih boyunca halklar, kralın dininde görülmek istenirken, Türk-İslam dünyasında daima çokluk içinde birlikte yaşamak prensibi kabul edilmiştir. Bu dini tutumun temelleri ise Kur'an-ı Kerim ve Hz.Peygamber'in sünnetine riayetle atılmıştır.

¹⁷³ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e*, s. 148.

¹⁷⁴ Karaman, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. *a.g.e* s. 151.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUKUKSAL ÇERÇEVE

3.1. İslam Hukuku Kaynakları Açısından Şiddet ve Terör Olgusu

Tezimizin ikinci bölümünde İslam, şiddet ve terör olgularını kavramsal, tarihsel ve sosyal açıdan incelenmiştir. Bu bölümde konumuzu İslam Hukuku kaynaklarına göre değerlendireceğiz. Kur'an, sünnet ve diğer klasik hukuk kaynakları açısından terör ve şiddet olgularını ele alacağız.

Terör olduğunda hemfikir olunan bir eylem failinin, dini bütün bir Müslüman olması mümkün değildir. Zira Kur'an, terörü lanetlemiş, anarşiyi, fitneyi ve şiddeti dehşetli bir olay olarak nitelemiştir. İslamiyet, her türlü terör, zulüm ve ihaneti yasaklamış, her türlü fitneye, anarşiye, bozgunculuğa karşı çıkmıştır. İslam dini, adaleti tesis etmek, insan vicdanını mutedil hale getirmek için Allah tarafından gönderilmiştir. Bu nedenle İslam bu konuda çok hassastır. Öyle ki, Kur'an, haksız olarak bir cana kıymayı, kan akıtmayı bütün insanlık âlemine karşı işlenmiş bir cinayet olarak nitelendirmektedir. Bu manada bilindiği gibi İslam Hukuku beş hususu korumak için gelmiştir. Bunlar, dini, nefsi(canı), aklı, nesli ve malı korumaktır.¹⁷⁵ Çalışmamızın bu kısmında korunması zorunlu maslahatlara değineceğiz.

3.1.1. İslam Hukukunda Korunması Zorunlu Maslahatlar

İslâm âlimlerine göre, şer'i nasların doğru biçimde anlaşılması ve delillerden geçerli biçimde hüküm istinbatı için bilinmesi zorunlu olan “şer’î maksatlar, (Makâsîdü’ş-şer’î’a) hukukçular tarafından maslahatlar şeklinde açıklanır. Allah'ın hüküm koyarken insanların maslahatını gözettiği;

1.Genel olarak vahiy ve risaletin maksadını,¹⁷⁶

2.Özel olarak şer'i hükümlerin; abdest, kıbleye dönme, namaz, oruç, zekât ve cihadın¹⁷⁷ maksadını özellikle insan ve toplum için yararını açıklayan ayetlerden anlaşılmaktadır.

¹⁷⁵ Ebu Zehra, Muhammed, *el-Cerime*, Kahire t.y., s. 19.

¹⁷⁶ Bkz. Yunus 10/57–58; Enbiya 21/107.

¹⁷⁷ Bkz. Maide, 5/7; Bakara, 2/150; Ankebut, 29/45; Bakara, 2/183; Tevbe 9/104; Hacc, 22/39.

Şer'i hükümler, nassların çoğunluğunda, sebepleri ve onlarla ilintili yararları ile açıklanmıştır.

Bunların dışındaki nasslar ile insanın maslahatları arasında da uyum vardır. Vahy hidayet için araç olup, dinin vaz olunmasındaki hikmet ve gaye, insan varlığını, yaratılış konusunda gözetilen maksatları korumak; insanların gerek dünya gerekse ahiretteki maslahatlarını gerçekleştirmektir.¹⁷⁸ Allah hakîm ve hikmet sahibidir. Hikmet sahibinden ancak fayda içeren hüküm ve fiil meydana gelir. Aksi takdirde hikmetine aykırı abes ortaya çıkar. Bu faydanın Allah'a dönmesi, onun münezzehliği dolayısıyla mümkün değildir. O halde Allah'ın koyduğu hükümlerde insanlar için yarar vardır. Maslahatlar arasından beşi, birincil ve zorunludur ki, bunlara 'zarûriyyât' veya 'mesâlih-i zarûriyye' denilir. İnsan hayatı, toplumun varlık ve istikrarı bunlara dayanır. Öyle ki, bunlar gerçekleştirilmediğinde insana yaraşır bir hayattan ve insanî değerlerin korunduğu bir toplum düzeninden söz edilemez. Bütün ilahî vahiylerde de gözetilmiş olan bu beş maslahat şunlardır: 1.Nefsin Korunması, 2. Dinin Korunması, 3. Neslin Korunması, 4. Malın Korunması 5. Aklın Korunması. Bunların yeni yaklaşımlar ışığında, kısaca ele alınması konumuz açısından son derece önem arz etmektedir.

1. Nefsin Korunması

Nefsin korunması, bireyin varlık bütünlüğünün korunması ve saldırılara karşı hukukî yaptırımlarla güvenceye alınmasını ifade eder. Bu hak, günümüzde 'hayat hakkı' ve 'kişi dokunulmazlığı' şeklinde açıklanmaktadır¹⁷⁹ Hayat hakkı, hayatın devamı, varlık bütünlüğü içinde selameti, muhafazası ile ilgili tüm durumları kapsar. Canı koruma kapsamına vücudun her organının korunması girer. Nitekim şerefi koruma, aşağılayıcı konumlardan uzaklaştırma, özgürlük ve özgürlükle ilgili hususlara karşı saldırının engellenmesi de bu kavramın genel anlamı içindedir.

Kur'an açısından, yaşama hakkı, ilahî iradenin insanı yaratırken ve kâinattaki her şeyi ona sunarken belirlemiş olduğu bir haktır. Diğer tabîî haklara da temel oluşturan bu hakka saygı, toplumsal yükümlülüklerin başında gelir. Bu hakkın ihlali ise, insanlığın öldürülmesi demektir. **"Kim bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış**

¹⁷⁸ Zuhaylî, a.g.e., s. 24, 26.

¹⁷⁹ Eskicioğlu, Osman, *İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları*, Anadolu Matbaası, İzmir 1996, s. 295.

birisini öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir.¹⁸⁰ ayeti, bir masumun canının bütün halk için dahi feda edilemeyeceği gerçeğini ortaya koymaktadır. Allah katında hak haktır, küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Bir cemaatin selâmeti için, bir ferdin, rızası bulunmadan, hayatı ve hakkı feda edilemez. İslâm'da insanın beden bütünlüğüne yönelik saldırılara, bu ihlallere denk karşılık verilmesi, doğrudan adalet ilkesiyle ilgilidir. İslâm Fıkında bu tür saldırılar ve bunların cezaları ayrı ayrı tespit edilmiştir. Ayrıca saldırıya uğrayan kimse için 'nefsi müdafaa' hakkı vardır¹⁸¹ İslâm'da hayatını devam ettirme, insan için bir hak konusu olmaktan öte bir vecibe konusudur da. Bu sebeple haksız yere cana kıymak bir yana, kişinin kendi canına kıyması da en büyük günahlardandır sayılmıştır.

İslâm, keyfî olarak yakalanıp tutuklanmama; dolaşım ve özel yaşam özgürlüğüne müdahalenin yokluğunu içeren 'güvenlik hakkı' üzerinde de durur. Çünkü kişi hak ve özgürlükleri, güvenlik ilkesiyle birlikte gerçekleşir. İslâm hukukunda "Beraat-i zimmet asıldır." yani ispatlanmış bir suç olma dışında, bireyin suçsuzluğu esastır.¹⁸² Kişinin suçsuzluğu, kişi herhangi bir suçtan sanık durumuna düşüp, mahkeme önünde yargılanıp suçu sabit görülünceye kadar sürer. Yargısız infaz, savunmasız yargı ve itirafa zorlama, açık bir haksızlık olarak görülür: Zira Kur'an'da "**Mümin erkeklere ve mümin kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.**"¹⁸³ buyurulmuştur. Hz. Peygamber, insanların açtıkları dava sebebiyle karşı tarafın mağdur edilmemesi için, tarafların dinlenilmesi, davalıya savunma hakkının tanınması gerektiğini buyurmuştur. Hz. Peygamberin bu buyruğu, savunma hakkının yargının önemli bir koşulu olduğunu açıklar.¹⁸⁴

Ayrıca Hz. Peygamber, hukukî bakımdan mümkün olduğu sürece cezaların kaldırılmasını, muteber bir özrün varlığı halinde zanlının salıverilmesini de buyurmuştur. Çünkü yanlışlıkla affetmek, yanlışlıkla ceza vermektен daha iyidir. Bu nedenle de şüpheli durumlarda hadlerin düşürülmesi gerekir.¹⁸⁵ Günümüz mer'i ceza hukukunun genel ilkelerinin en önemlilerinden biri de "şüpheden sanık yararlanır" ilkesidir. İslâm, "**Müslümana bir Müslümanı korkutması helal değildir.**"¹⁸⁶ rivayetinde ifadesini

¹⁸⁰ Mâide, 5/32.

¹⁸¹ İbn Mâce, *Hudud* 21.

¹⁸² Mavsîlî, Abdullah , b. Mahmut, *El ihtiyar fi Ta'lîl'l Muhtar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s. 261.

¹⁸³ Ahzab, 33/58.

¹⁸⁴ İbn Mâce, *Ahkâm*, 55.

¹⁸⁵ Bkz. Tirmizî, *Hudud* 2.

¹⁸⁶ Ebu Davud, *Edeb* 93.

bulduğu üzere, korkutma, tedhiş, tehdit suretiyle saldırmayı yasakladığı gibi bireylere gözdağı veren bir yönetim anlayışına izin vermemiştir.

2. Dinin Korunması

Dinin korunması, din ve vicdan alanında, insanları dinlerini yaşamaktan alıkoyan bir saptırmanın ve zorlamanın bulunmadığı bir ortam sağlamak, fitneyi kaldırmak şeklinde açıklanmıştır. Din özgürlüğünün ihlali, insanı Allah'ın yolundan alıkoymak¹⁸⁷ insanların akıl, vicdan ve hissiyatını yaralayan bir fitne olduğundan, Kur'an'da bunun önlenmesi konusuna hassasiyetle değinilir: **“Eğer Allah, bir kısım insanları diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi.”**¹⁸⁸ buyurulmaktadır. Ayet, günümüzdeki bakış açısının aksine, dindarlığın bir değer olduğunu öğretmekte ve dinlerin saygınlığını ve savaş pahasına din hürriyetini korumak gerektiğini, diğer yandan manastırlara, kiliselere, havralara ve mescitlere dokunulmamasının dinî bir vecibe olduğu vurgulamaktadır.

Ancak, insanların da konumlarının ve misyonlarının ötesinde kötülük ve baskı yollarına gitmemeleri şarttır. İnsanlar, özgürce düşünme ve düşüncesini ifade etme hakkına sahip olduğundan başka görüşlere sahip olabilir. Ancak, bunun İslâm'a ya da başka din ve kanaatlere dil uzatabilmek olarak algılanması, karşısındakinin din özgürlüğünü ihlaldır. Kur'an, Hz.Peygamber'in sadece bir tebliğci olup, insanları uyarmaktan başka, din konusunda zorlamada bulunamayacağını¹⁸⁹ belirterek **“Dinde zorlama yoktur, artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır.”**¹⁹⁰ demekle, insanların din ve vicdan hürriyetinin tanınması gereğini vazetmektedir. Bununla beraber din ve vicdan hürriyetinin tanınmasından öte bu değerlerin korunması, insanın şereflendirilmesidir. Çünkü din sahibi olmak, diğer canlılar arasında insana has bir özelliktir.

3. Neslin Korunması

İrzin veya neslin korunması kavramının içerdiği düzenlemelerin başında insan varlığının önemli bir değeri olan namusun korunması, evlilik ve aile mahremiyeti

¹⁸⁷ Bkz. Bakara, 2/114.

¹⁸⁸ Hacc, 22/39–40.

¹⁸⁹ Bkz.Maide, 5/99; Gaşiye, 88/21–2; Yunus, 10/99.

¹⁹⁰ Bakara, 2/256.

hakkından yararlanma gelir. Nesli korumak, doğan her çocuğun, anne-babasının kucağında büyümesi ve kendisini koruyacak birinin bulunması suretiyle insan türünü korumak demektir. Şüphesiz bu da evliliğin düzenlenmesini zorunlu kılar, evlilik hayatına yönelik tecavüzleri, hangi türden olursa olsun gayrı meşru ilişkileri, hatta günahsız ve suçsuz olan kadın ve erkeklere zina iftirasını engellemeyi gerektirir. İslâm'da kadın ve erkeğin eşit ama farklı rollere sahip oluşu insanlık için ailenin hayati rolü sebebiyledir. Aile hayatı ve cinsel yaşama ilişkin koruyucu sınırlar insanın meşru yoldan çocuk sahibi olmasını, nesebin karışmamasını ve zürriyetin kaybolmamasını sağlar. Bununla beraber nesebin korunması hakkı, çocukların insan tabiatının tüm kabiliyet, üstünlükler ve değerlerini geliştirerek yetişeceği gerçek bir aile ortamında dünyaya gelmesini; ebeveyninin sevgi ve şefkatini, aile ortamında ilgiyi yaşaması, fitratına uygun bir terbiye görmesi ve değerlerin bilincine varıp benimsemesini sağlayacaktır.

İnsan kişiliğinin temel bir boyutunu teşkil eden haysiyet de sosyal ilişki tarzlarını şekillendirmesi ve hukuken korunması gereken bir manevi değerdir. Fazlur Rahman ırzın korunması'nı, onurun korunması olarak değerlendirir ve hepsi bir arada ve yakından incelendiğinde diğer dört temel insan hakkının da onur kavramına dayandığının görüldüğünü söyler.¹⁹¹ Bazen de bu beş esasın yanında, Veda Hutbesinde geçen 'şerefi korumak' maddesinin ilave edildiği görülür. Doğrusu, ister ırzın korunması içinde düşünölsün, isterse ayrı bir maslahat şeklinde ele alınsın, İslâm'da insanın fizik ve beden yönünü ilgilendiren maddî hakları bulunduğu gibi, onun izzet, şeref ve haysiyetini ilgilendiren manevi hakları da vardır. Hayat-ı maneviyye (ırz, namus, şeref ve haysiyet) insanın maddi hayatından daha muhterem ve mukaddestir¹⁹²

İslâm'da insan onuru ve saygınlığın korunmasına ilişkin hem hukukî kurallar hem de ahlâkî kurallar vardır. Kur'an, insanların toplumda onur, vakar ve saygınlığını ihlal eden küçültücü fiilleri; iftirayı,¹⁹³ karşısındakini hiçe sayan bir gururu yansıtan alayı, lakap takmayı ve lakapla çağırmayı yasaklar.¹⁹⁴ Bireyin onurunu zedeleyici, dolayısıyla

¹⁹¹ Fazlur, Rahman, *İslami Yenilenme-Makaleler II*, Çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000, s. 103.

¹⁹² Akseki, A. Hamdi, *İslâm Dini-İtikat, İbadet ve Ahlak*, Ankara 1956, s. 272.

¹⁹³ Bkz.Nur, 24/4.

¹⁹⁴ Bkz.Hucurat, 49/11.

insanî varlığa zarar verici davranışlardan kaçınılması, vuku bulduğunda da tazmin edilmesi hem adaletin gereği hem de toplumun ahlâken arınması için şarttır.¹⁹⁵

4. Aklın Korunması

Gerek dinî ve ahlâkî gerekse hukukî sorumluluklarını kavraması ve yerine getirmesi açısından, insan zihni, sorumluluğun ekseninde yer alır. Bu nedenle de vahiy zihninin faal hale getirilmesinde kılavuzluk etmeyi, onu atıl bırakacak tutum ve engellerden kurtarmayı amaçlar. İslam âlimleri bunu “aklın korunması” olarak açıklar. Geleneksel anlayışta, aklın korunmasının bağımlılık yapan uyuşturucu-uyarıcı veya sarhoşluk verici, beden ve zihinde zarara yol açıcı maddelere karşı bireyin korunmasını ifade ettiği görülmektedir. Bu durumda bu ilke, daha çok yaşam hakkının bir uzantısı olabilir. Allah insanları akıl ve düşünme yetisiyle diğer varlıklara üstün kılmıştır. Aklın öne çıkartılması, bireyin bilinç ve iradesinin güçlenmesi, düşünce ve din özgürlüğünün genişlemesi, insan haklarını bilinçli ve etkin biçimde kullanabilmek üzere tabîî yasaların ve insan tabiatının bilinmesi açısından önemlidir. Kur’an insanın aklını atıl bırakmasını tenkit eder. O, tabiatı gözlemde bulunmayı emrettiği gibi, düşünmeyi de emreder. Ayrıca delillere dayalı olarak düşünmeyi ön plana çıkartır. Çünkü insan bu yolla bilgiye ulaşır.

5. Mülkün Korunması

Malın korunması, hırsızlık, gasp gibi suç olan fiillerle mala yapılacak saldırıları engellemekle, mal üretmeye çalışmakla, onu koruyacak, hakkını verecek ellere teslim etmekle olur, Fertlerin elindeki mal, bütün ümmet için bir güçtür. Bunun için mallar, adaletli bir ölçüye göre dağıtılmak suretiyle muhafaza edilmeli, üreticilerin ürettikleri korunmalı, üretimin arttırılması sağlanmalı, insanların, malları kendi aralarında batıl yollarla yemeleri engellenmelidir.¹⁹⁶ Ayrıca İslâm, özel mülkiyeti temel haklardan kabul etmekle, mülkiyet hakkının insan haklarından çıkarılabileceği düşüncesinden ayrılmaktadır. Çünkü insanın kendi varlığı üzerindeki hakkının uzantısı durumundaki mülkiyet, kişinin emeğine ve ürettiğine yabancılaşmamasını sağlar. İnsanın kendi emeğinin ürününe sahip olmak yolundaki tabîî eğilimi uyarınca İslâm, özel mülkiyet hakkını onu koruma konusundaki doğal neticeleriyle birlikte tanımış ve güvence altına

¹⁹⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1976, s. 274–275.

¹⁹⁶ Ebu Zehra, Muhammed, *el-Ukûbe*, Mısır t.y., s. 34- 37.

almıştır.¹⁹⁷ İslâm, bireyi öncelikle çalışmaya, “*yukarıdaki (veren) el aşağıdaki (alan) elden üstündür.*” anlayışıyla, sadece temel ihtiyaçlara değil, zenginlik standardına da sahip olmaya teşvik eder ve sonra özel mülkiyeti meşru olan her yolla korur ve güvenceye alır. “Zarar-ı âmmı def’ için zarar-ı has ihtiyar olunur.”¹⁹⁸ şeklinde ifade edilen norm da bireysel hakların kullanımının toplumun zararına olacak sınırdan duracağını gösterir. Örneğin, ruhsatsız doktorluk, sünnetçilik, dişçilik, eczacılık ve sair meslekleri yürütenlerin men edilmeleri ile gürültü, fena koku sebebiyle alınan yasaklayıcı tedbirler bu esasa dayanır.

Burada ele alınan beş maksat, detayları açısından değil, temel ilkeleri açısından zarurîdir. Bu zarurî ve aslî maslahatlar, temel insan haklarını ve bu hakların zımnen içerdiği ve insanın yerine getirmesi gereken yükümlülüklerini de belirtir. Hukukçular, bu beş maksada, haklar (hukuk) demez, ama zarurî olduklarından gözetilmesi gereken “kulların maslahatları (mesâlihu’libâd)” olarak adlandırırlar. Bu bağlamda kullanıldığında onların haklar olarak nitelenmesi yenidir. Dinin tüm hükümlerini kapsayan bu maslahatlar, özellikle geleneksel anlayıştaki manaları ve içerikleri açısından, temel insan hakları grubunu ifade etmeyip, İslâm’ın önceliklerini ifade eder. Bununla birlikte, bu beş gaye, İslâm açısından temel hakların tespitinde kılavuz olarak alınabilir. Nitekim çağdaş âlimlerin bu beş kategoriyi 1. Dinî hak ve hürriyetler 2. Hayatî hak ve hürriyetler, 3. Fikrî hak ve hürriyetler, 4. Ailevî hak ve hürriyetler ve 5. İktisadî hak ve hürriyetler olarak ifade ettikleri de görülür.¹⁹⁹

3.1.2. İslam Hukukunda Öngörülen Cezalar ve Amaçları

Kur’an’da, bireysel ve toplumsal hayatla ilgili olarak bir takım yasaklar konulmuş ve bu yasakların ihlal edilmesi durumunda suçluların ahirette çeşitli şekillerde cezalandırılacağı bildirilmiştir. Ancak bütün yasakların cezası sadece ahirete bırakılmamış, toplumsal yönü ağır basan bazı yasakların çiğnenmesine karşılık olan cezaların dünyada da uygulanması istenmiştir. Hayat şartları, toplumdaki istikrar gereği, fertler arasındaki ilişkileri etkin ve insan haklarını kapsayıcı bir şekilde düzenlemenin kaçınılmaz oluşu, uhrevî cezanın yanı sıra dünyevî bir cezanın olmasını da

¹⁹⁷ Bkz. Nisa, 4/29; Bakara, 2/188.

¹⁹⁸ Berki, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle, (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, Hikmet Yayınları, İstanbul 1968, madde 26.

¹⁹⁹ Fazlur, Rahman, *a,g,e*, s. 103.

gerektirmektedir. Bu cezaların kapsamı ve miktarı da ana hatlarıyla belirlenmiştir. Sadece beş türlü suç için farklı şekillerde belirlenen cezalar, Kur'an'da geçtiği sıraya göre şunlardır:

1. Adam öldürmenin cezası: Kisas
2. Hirabe/eşkıyalık suçunun cezası: Ya öldürülme, ya asılma, ya el ve ayakların çapraz kesilmesi, ya da bulundukları yerden sürülmeleri.
3. Hırsızlığın cezası: Elin kesilmesi
4. Zinanın cezası: Yüz değnek
5. Zina iftirasının cezası: Seksen değnek²⁰⁰

Ayrıca değişik hadislerle “dövme” şeklinde belirlenen, ancak kesin bir ölçüsü ve miktarı verilmeyen içki içmenin cezası ile tartışmalı olmakla birlikte öldürme şeklinde belirlenen dinden dönme cezası da bunlara ilave edilebilir. Bunların dışındaki suçlara dünyevi bir cezanın belirlenmemiş olmasının, bu suçların işlenmesine göz yumulduğu anlamına gelmeyeceği bilinmeli ve cezalandırma şekillerinin, suçun işlendiği topluma ve ortama, suç işleyen kişiye, hatta suçun işleniş biçimine göre değişiklik arz edilebileceği gerçeğinden hareketle bunların takdir yetkisinin insanlara bırakılmış olduğu unutulmamalıdır. İslam hukukunda bunlar “ta’zir cezası” diye isimlendirilir.²⁰¹

Sadece bu kadar az sayıdaki suç için ceza belirlenmiş olması, Kur'an'ın, dolayısıyla İslam'ın, her yanlış davranışa ceza verme amacını gütmmediği, yani cezalandırmanın esas amaç olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca bu suçları işleyenlerin cezadan kurtulmak amacıyla suçlarını itiraf etmeye zorlayan bir hükmün bulunmayışı, İslam'ın cezalandırmayı maksad olarak görmediğinin bir göstergesidir. Bu konuda Hz. Peygamber'in, cezayı gerektiren suçların gizlenmesini bile tavsiye etmesi²⁰² son derece anlamlıdır. Sadece bu tür suçlar için ceza verilmesiyle yetinilmesinin bir hikmeti de şudur: Bu cezaların yürürlüğe konma gerekçesi, bunların, İslam hukukunun temel hedefleri olan akli, canı, ırzı, dini ve malı korumak üzerine kurulan İslam toplumunun temelleri ile ilgili olmasıdır. Bu nedenle bunlara tecavüz en şiddetli cezayı ve en sert yaptırımı gerektirir.²⁰³

²⁰⁰ Bkz. Bakara, 2/178-179, Maide, 5/33-38, Nur, 24/2-4.

²⁰¹ Ateş, Abdurrahman, *Kur'an'a Göre Dinde Zorlama ve Şiddet Sorunu*, Beyan Yayınları, İstanbul 2002, s. 164- 165.

²⁰² Buhari, *Hudud* 2 ; Müslim, *Hudûd* 36; Ebu Davut, *Hudûd* 35.

²⁰³ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e*, s. 165- 166.

İslam Hukunun temel kaynağı olan Kur'an'da öngördüğü bu cezalar üzerine daha sonra geniş bir şekilde duracağız. Ancak bu cezaların toplumsal değeri ve amaçlarını kısaca özetlemeye çalışacağız.

Zaman ve mekânın değişmesiyle tehlike boyutu değişmeyen bu suçlar, güven ve asayişin sarsılmasına, ahlakın bozulmasına, şiddetin, terör eylemlerinin dolayısıyla da istikrarsızlık ve kaos ortamının oluşmasına, insanlar arasındaki bağların zayıflamasına sebep olan suçlardır. Bu suçların ortaya çıkması hem ferde hem de topluma zarar verir. Bundan dolayıdır ki, İslam, toplumu bu suçların sonucundan korumak amacıyla yukarıda saydığımız cezaları belirlemiştir. Bu cezaların belirlenmesi hem suç işleyen kişinin durumuna önem verildiğini, hem de toplumun yararının gözetildiğini ortaya koymaktadır. Bu itibarla hukukçular, cezalarda hem şahsi hem de içtimai faydanın gözetildiğinde hemfikirlerdirler.²⁰⁴ Çünkü cezalar, topluma yönelen fesadı ortadan kaldırır ve toplumu korur, toplum ise şahısların birlikteliğinden oluşur.²⁰⁵

Hem genel hem de özel anlamda beşeri kanunlardan hiç birisinin bir önceki başlık altında incelediğimiz korunması zorunlu maslahatları korumaması düşünülmaz. Ancak beşeri kanunların, sorunu çözme konusunda İslam'dan farklı olsa da, başka bir ifadeyle, sorunu çözme yöntemlerinde İslam'dan geri olsa da amaç konusunda İslam' la aynı noktada buluşmaları kaçınılmazdır.²⁰⁶ İşte İslam'ın, kapsamını ve miktarını belirlediği cezaları incelediğimizde, bunların, koruma altına alınan beş esasa yönelik meydana gelen saldırılar için öngörülmüş olduğunu görürüz. Bunun nedeni de insan hayatının bu beş esasa dayanmasıdır. İnsanı insan yapan ve hayatına anlam kazandıran bu hususların, beş esası korumaya yönelik fonksiyonlarını şöyle açıklayabiliriz:

Kıyas, canları korumak içindir. Kan davalarını, öldürmeleri, dolayısıyla toplumdaki anarşiyi önler. Zina cezası, nesep karışıklığını, ırz, namus ve toplumun temel çekirdeği olan aileyi korumak içindir. Ayrıca bir kadınla birçok insanın birleşmesinden, insanlar arasında çarpışmalar, öldürmeler doğabilir. Bu ceza bunları önlemek için konmuştur. Hırsızlık cezası, malı korumak için olup, mülkiyet ve toplum düzenini sağlamlaştırır. Malın korunması, cemiyetinin düzenini korumanın yani kamu yararının gereğidir. Zina iftirası cezası, şeref ve haysiyeti, ırz ve namusu, aile nizamını sataşmalardan korumak içindir. Allah zinayı ağır ve fahiş bir suç saydığı gibi, zinanın

²⁰⁴ Akşit, M. Cevat, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, İstanbul 1976, s. 36.

²⁰⁵ Ebu Zehra, Muhammed, *a.g.e.*, s. 95.

²⁰⁶ Ebu Zehra, Muhammed, *a.g.e.*, s. 19.

sözle yayılmasını da toplum düzeninin bozulmaması için suç saymıştır. İçki cezası, aklın ve bedenın sağlığını korumayı amaçlar ve içki, sağlığı bozucu, nesli zayıflatıcı, akli giderici olduğundan netice itibarıyla toplumu yıkıcıdır. Akli korumak, onun geçici olarak dahi etkisiz kalmasına meydana vermemek toplumu korumaktır. Mülkiyete, hayata, toplum güvenliğine tecavüz, toplum ve devlet düzenini ihlal demek olan yol kesme/eşkıyalık cezası ile isyan suçunun cezasında da içtimai fayda çok açıktır. İrtidat suçunun cezası da toplum düzenini korumak, devletin bekasına yönelecek ihtilalleri önlemek içindir.²⁰⁷

İslam’ ın belirlemiş olduğu cezaların toplumsal yönünün ağır bastığı, bunların uygulanabilmesi için ileri sürülen şartların muhtevassından daha belirgin bir şekilde anlaşılmaktadır. Mesela zina, başlı başına bir suç sayılmasına rağmen, bu suç için öngörülen yüz değnek cezasının uygulanabilmesi için, suçluların, suçlarını yetkili makamlara bildirmeleri veya kendilerince gizlenmesine rağmen dört kişi tarafından görülüp ispat edilmesi²⁰⁸ gerekmektedir. Bunun anlamı, suçun, bireysel alandan toplumsal alana taşınması, topluma mal olması demektir. Suçluların itirafı veya dört şahidin tanıklığı olmadıkça suçluların cezalandırılmayacağı ve hiç kimsenin zina yapmakla itham edilemeyeceği, hatta dörtten daha az sayıda şahit tarafından görülen zinanın faillerinin cezalandırılması şöyle dursun, bu iddiayı toplumda yayan kimselerin seksen değnekle cezalandırılacağı, bir hüküm olarak belirlenmiştir.²⁰⁹ Elbette bundan, böyle bir fiilin suç sayılmayacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü açıklanmayan veya ispat edil(e)meyen suçlar, suç olma vasfını kaybetmez. Şartlar oluşmadığı için dünyada bunların cezalandırılmaması, ahiret cezasından da kurtulacakları anlamına gelmez.²¹⁰ Hırsızlık suçu için de durum aynıdır. Bunda da suç, toplumsal nitelik arz edince cezayı gerektirir. Bunun en güzel örneğini, Safvan b.Ümeyye’ nin elbisesini çalan birisini Hz. Peygamber’in, hırsızın elinin kesilmesini emretmesi üzerine Safvan’ ın “ben bunu kast etmemiştim, bu elbise ona sadaka olsun” demesine rağmen cezadan vazgeçmeyerek “bana getirmeden önce bunu söyleseydin” buyurmasında²¹¹ görmekteyiz. Adam öldürme ve hirabe-eşkıyalık suçlarında ise, suçun toplumu hedef aldığı açıkça görülmektedir.

²⁰⁷ Akşit, M. Cevat, *a.g.e.*, s. 36- 37.

²⁰⁸ Bkz. Nur, 24/4- 13.

²⁰⁹ Bkz. Nur, 24/4.

²¹⁰ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 169

²¹¹ Ebu Davud, *Hudûd* 14.

İslam'ın belirlediği suçlara ceza vermekteki maksadına gelince; doğrusu İslam ceza hukukunda, cezayı tayin eden Allah ve Peygamber olduğundan bir bakıma cezalardaki asıl maksadı kesinlikle saptamak imkanı tartışılabilir. Ancak bazı ayetler, hadisler ve cezaların uygulanış şekillerinden, temel düşünceleri bulup çıkarmak mümkündür.²¹² Suçlu, mağdur ve suç işlemeye yeltenmek isteyen kişiler açısından olmak üzere cezaların amaçlarını üç maddede toplayabiliriz:²¹³

1. Suçluyu uslandırmak, ıslah etmek, bir başka kişi veya topluma karşı yaptığı aşırılıktan dolayı suçluya acı vermek, tekrar suç işlemekten alı koymak.²¹⁴
2. Mağduru razı etmek.²¹⁵
3. Suç işlemeye yeltenmek isteyen kimseler veya toplumda kötü eğilimleri olanlar vazgeçsinler ve böylesi suçları işlemeye kalkışmasınlar diye başkaları için caydırıcılık görevi yapmak.²¹⁶

3.1.3. İslam Hukukunda Şiddeti ve Suçu Önleyici Tedbirler

İslam hukukunda ceza, suçu takip etmek ve suçluyu cezalandırmak için tek yöntem değildir. Cezalar birçok yönden inanç, ahlak, ibadet ve muamelatla ilgili konularla bağlantılıdır.²¹⁷ Gerek dünyevi cezalandırmaya tabi suçlar ve gerekse uhrevi cezalandırmayla ilgili suçların işlenmesine engel olmak için İslam'ın tespit ettiği bazı tedbir ve ilkeler vardır. Bu ilke ve tedbirlere riayet edildiği taktirde, toplum içi genel ve bireysel şiddet de asgari hadde indirgenebilir. Bu tedbirlerden önemli gördüklerimizi kısaca belirtelim:

1. Gizli-açık her durumda Allah'ın görüp gözettiğine, öldükten sonra dirilmeye ve bütün günahlarından hesaba çekilmek üzere Allah'ın huzurunda durmaya dayanan sağlam bir inanç yerleştirmek: ***“Kitab (ortaya) konulmuştur. Suçluların onun içindekilerden korkarak ‘vah bize, bu kitaba da ne oluyor, ne küçük ne de büyük hiçbir şey bırakmıyor, her(yaptığımız) şeyi sayıp döküyor!’ dediklerini görürsün. Yaptıklarını hazır bulmuşlardır. Rabbin kimseye zulmetmez.”***²¹⁸ Bu durumda mü'min ahireti

²¹² Akşit, M. Cevat, *a.g.e.*, s. 35.

²¹³ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 170

²¹⁴ İbn Aşur, Muhammed Tahir, *Makasıdu's- Şeriatı'l- İslamiyye / İslam Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*, İstanbul 1996, s. 298.

²¹⁵ İbn Aşur, Muhammed Tahir, *a.g.e.*, s. 298.

²¹⁶ İbn Aşur, Muhammed Tahir, *a.g.e.*, s. 298.

²¹⁷ Zuhayli, Muhammed, *en- Nazariyyetü'l-Fıkhiyye*, Dımaşk 1993, s. 22.

²¹⁸ Kehf, 18/49.

dünyaya tercih eder. Allah'ın rızasını ve mükafatını, nefsin arzu ve isteklerinin, şeytanın desiselerinin önüne geçirir. Böylece kendi isteğiyle suç işlemekten, tecavüzden, hadleri çiğnemekten, haramları işlemekten uzaklaşır.

2. Mükemmel bir ahlak oluşturmak, her insanın, kendisine davranılmasını istediği gibi başkalarına davranmasını sağlayacak şekilde hakların korunmasını ilke edinen bir duygu oluşturmak. Çünkü üstün ahlak, toplumun, inanç ve dinden sonra dayandığı ikinci esastır.²¹⁹

3. Ferd, toplumda kendisine faydası olan bir üye ve insanlığın mutluluğunu sağlayan üretici bir kaynak olması nedeniyle helal kaynaklardan güzel bir geçim vasıtası elde etmek için çalışmaya davet edilmelidir. Sonra insan çalışmasıyla, rızkını kazanmasıyla vaktini geçirir, geçimini sağlar ve geleceğini kurmak için çalışmaya devam eder.²²⁰

4. Toplumun bütün fertleri için bireysel ve toplumsal hakları üstlenen ve devleti temsil eden hukuk vasıtasıyla insanlar arasında adaletin yerleşmesini sağlamak. Böylece fertlerin hak ve hürriyetleri korunmuş, saldırılara karşı savunulmuş, aralarında sosyal dayanışma sağlanmış olur. Bunun sonucu olarak da insanlar suç işlemekten uzaklaşır, suç kapıları kapanır, suça sebep olan unsurlar en aza indirgenir.²²¹

5. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker müessesinin kurulması, hayra davet edip, hakkı tavsiye eden bir müessesenin devamlılığının sağlanması önem arzeder. Bu hususta en önemli görev eğitim ve öğretim kurumlarına düşer. Ayrıca bu hususu gaye edinmiş sivil toplum kuruluşları ve devlet görevlileri eliyle de insana her an görevleri hatırlatılabilir. İnsan, suçlar ve cezaları konusunda uyarılır, şeytanın tuzaklarından ve hilelerinden sakındırılabilir. **“İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men'eden bir topluluk bulunsun; İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”**²²² Bu müessese sadece İslam'da vardır ve suç işlemeye, haddi aşmaya engel olma hususunda bariz bir rol oynar.²²³

İslam suçun işlenmesinin en aza ineceği bir hayat ve toplum tarzı kurmaya, kötülüğün işlenmesini ve aleniyet kazanmasını önlemeye daha çok önem verir. Bu sebeple de getirdiği dini ve ahlaki sistem, işlenen suçun cezalandırılmasından çok o suçu işlemeyi kolaylaştıran sebepleri ortadan kaldırmayı hedef alır. Cezalandırma, bir amaç

²¹⁹ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e.* s. 174.

²²⁰ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e.* s. 175.

²²¹ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e.* s. 175.

²²² Âl-i İmran, 3/104.

²²³ Zuhayli, Muhammed, *a.g.e.* s. 22- 24.

değil, son çare olarak başvurulmuş bir araçtır. Cezaların iman ve ahlak esaslarından ve Medine İslam toplumunun teşekkülünden sonra vaz'edilmesinin sebebi de budur.

Suç işlenmeyen, dolayısıyla cezaların infaz edilmediği bir toplumun oluşturulması amacıyla konulan bu ilkelerin yanı sıra, cezası belirlenmiş suçların işlenmesini zorlaştıran bazı emir ve yasaklar da konmuştur. Bunlara uyulduğu takdirde, suçların işlenmesi için müsait olan zemin de ortadan kalkmış ve dolayısıyla cezalandırmaya da ihtiyaç kalmamış olacaktır. Ancak bütün tedbirlere rağmen suçun işlenmesi durumunda da suç işleyen cezaya katlanacaktır.²²⁴

3.1.4. Şiddetin Meşru Boyutu

Müslüman ülkeler, iç ve dış güvenliklerini tehdit eden terör eylemlerinin yaygınlaştığı bir dönemin içinden geçmektedirler. Başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere, İslâm coğrafyasında terör örgütlerinin ortaya çıkmasına ekonomik geri kalmışlık, sosyal ve siyasal çözümler, kültürel yozlaşmalar gibi olumsuz pekçok şart, zemin oluşturmaktadır. Bir kısım terör örgütlerinin, içinde bulundukları ülkenin resmi makamlarınca başka terör örgütlerine karşı kullanılmak üzere bir süre desteklendiği, devlet desteğinden güç alarak gittikçe güçlenen bu örgütlerin zamanla kontrol edilemez bir noktaya geldikleri biliniyor. Bazı terör örgütleri de dış güçlerin siyasi ve ekonomik çıkarları uğruna belli hedeflere yöneltilerek desteklenmektedir.

Bazı çevreler, İslam ülkelerinde terör örgütlerinin vücut bulmasını İslâm öğretileriyle ilişkilendirmekte, terörist eylemlere "İslâmî terör" adını vermektedirler. Bazıları da teröristin Müslüman kimliğini ölçü alarak terör olaylarını "İslâmcı terör" olarak nitelemektedirler.

Biz, diğer boyutlarını uzmanlarına bırakarak, terörün, İslâm ile veya Müslüman ile ilişkilendirilmesi boyutu üzerinde durmak istiyoruz. Terör örgütlerinin ve terör eylemlerine katılmış kişilerin, başta cihad olmak üzere, bazı İslâmî değerleri slogan olarak kullanmalarının terör ile İslâm arasında ilişki kurulmasına sebep olduğu anlaşılıyor. Teröristin bir taraftan kendini rahatlatmak, diğer taraftan toplumun sempatisini kazanmak için dinî değerler dâhil her vasıtayı kullanmak istemesi tabiidir. Terör örgütü, kendisine bağlı militanını, eyleme ikna edebilmek için dinî değerleri

²²⁴ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 175- 176.

kullanabilir. Zaten teröristler kullanılabilecek bütün değerleri kullanmakta bir sakınca görmezler. Terör eylemlerini bilimsel olarak İslâm'ın asli kaynakları olan Kur'ân ve Sünnet'le temellendirmek mümkün müdür? Diğer taraftan, "İslâmcı" tabiri İslâm ile ilgili konularda yeterli bilgi donanımına sahip olan kişiyi ifade etmek üzere kullanılıyorsa böyle bir Müslümanın terörist olması mümkün müdür? Bu sorulara cevap ararken öncelikle cihad, savaş, kısas ve diğer mevcut ceza hukuku uygulamalarını farklı başlıklar halinde inceleyeceğiz.

3.1.4.1. İslam Fıkında Cihad ve Savaş

Cihad, Arapça bir kelimedir. Lügatte “güç ve gayret sarf etmek, amelde mübalâğa etmek ve zahmet” gibi manalara gelen "Cehd" kökünden türemiştir. İslâmi ıstılahta: “Allah'ın dini için; can, mal, dil ve diğer vasıtalarla elden gelen güç ve gayreti sarf etmeye cihad denir.”²²⁵ Hz. Peygamber'in **“Müşriklerle; malınızla, canınızla ve dilinizle cihad ediniz”**²²⁶ buyurduğu bilinmektedir. Cihad, her Müslüman'ın Allah yolunda, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için sarf ettiği her türlü cehdin, çabanın, gayretin adıdır. Bu anlamda cihad, kıyamete kadar kesintisiz olarak devam edecek olan bir ibadet biçimidir. Kişinin kendi nefsinin terbiye etmek için harcadığı çaba dâhil, ilim ehlinin ilmiyle, sağlıklı olanın hizmetiyle, varlıklı olanın malıyla, İslâm inancının bütün insanlarca paylaşılması ve Müslümanların şerefine ve onurunun korunması için harcadıkları cehd ve gayret cihad olarak adlandırılır.

İslam Fıkı açısından dünyevi endişelerini, heva ve hevesini bir kenara bırakan mükellefin; Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle can güvenliğini temin amacıyla kendisine yaşam hakkı tanımayanlarla savaşması bir ibadettir. Bu husus litaratürde “küçük cihad” olarak geçer. Ancak kişinin, bireysel olarak heva ve hevesine, nefsin emrettiği kötülöklere, şeytanın hile ve desiselerine karşı daima teyakuzda bulunması ve bunlara mağlup olmamak için yaptığı mücadele ise büyük cihattır. Rivayete göre Bedir savaşından dönen Hz. Peygamber, savaşın galibi arkadaşlarına şunu söylemiştir: **“Küçük cihaddan büyük cihada döndünüz.” “Büyük cihad nedir?” diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “Nefisle cihad.”**²²⁷ Bir başka rivayette şöyle denmiştir: **“Asıl mücahit,**

²²⁵ Kasani, *El Bedâi'ü's Senai fi Tertibi's-Şerâi*, Beyrut 1974, c. VII , s. 97.

²²⁶ Zebidi, Abdillatif, *Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1978 c. II, s.397.

²²⁷ Aclûnî, İsmail b.Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, y.y.,t.y., c. I, s. 45.

nefsiyle cihad eden (kişi)dir.”²²⁸ Cihadın bu iç boyutu önemlidir. Çünkü kendi içinde bazı kötülüklerle mücadele etmemiş, ruhsal ve ahlâkî yetkinleşmenin önündeki engelleri aşamamış birinin, dış dünyada başkalarını doğru yola getirmek üzere verimli çaba göstereceği beklenemez. Bu anlam çerçevesinde cihad, manevî arınma yolunda kişinin kendi içinde verdiği büyük mücadele, nefsin denetleme ve ahlâkî erdemler yönünde terbiye etmesi anlamına da gelir.

Cihadın haricî boyutu konusunda, çoğu zaman Müslümanların, başka dinden olan insanları kendi dinlerine “zorla dâhil etmek istemeleri” amacıyla savaşı kutsadıkları veya cihadı siyasallaştırarak başkaları aleyhine çıkar amaçlı şiddet ve teröre başvurdukları; bunu da dinlerinden aldıkları meşruiyetle yaptıkları yolunda yaygınlaştırılan bir kanaat vardır. Hatta batı medyası, sıradan siyasî amaçlı şiddet ve terörü de “İslâmî cihad”ın modern örnekleri olarak gösterebilmektedir. Burada söz konusu olan karmaşa ve karışıklığı gidermenin en güvenilir yolu, tezimizin birinci bölümünde işaret ettiğimiz üzere uluslararası ilişkilerde cari olan devletlerarası hukukun konularından biri olan savaş, yani sıcak çatışma ile savaştan çok daha geniş kapsamda bir anlam düzeyine sahip bulunan cihad arasındaki farkı ortaya koymaktır. Cihad, kuşkusuz sadece bir yönüyle savaştır. Nitekim İslâm'ın büyük mezheplerinden Hanefî hukukçuları, ittifakla devletin klasik ve tabii dört fonksiyonunu sayarken, buna cihadı da katmışlardır. Onlara göre, “Hükümlerlik ve egemenliği temsil etmek, ortak ve bölünemez hizmetler için vergi toplayıp harcamak ile iç güvenlik ve yargının bağımsızlığını korumak yani hadlerin uygulanması, ülkenin dış savunmasına dönük savaş ilanı yani cihad ilân edilmesi, devletin, dört temel görevi arasında yer alır. Hanefî hukukçuları dış savunmayı "cihad" adı altında devletin yetki alanı içinde düşünmüşlerdir. Bu, Müslümanların yaşadığı bir devletin Marksizm'deki gibi “sürekli devrim” veya Nazizm'deki gibi “bütün dünya Alman ırkının üstünlüğünü kabul edinceye kadar çatışma” politikasına dayalı olduğu anlamına gelmemekte, tam tersine, her konuyu hukuk temelinde ele almak gerektiğinin, bu çerçevede başka ülkelere savaş ilân etmenin, dolayısıyla cihad yapmanın ancak meşrû kamu otoritesinin yetkisinde olduğunu, bireylerin, sivil topluluk, cemaat veya siyasî grupların kendi başlarına başkalarına “cihad” adı altında savaş ilân edemeyeceklerinin altını çizmektedir. Hukuk tarafından belirlenmiş bu açık gerçeğe rağmen bazı batılı düşünür ve bilim adamları, cihadı “İslâm toplumuyla gayr-i Müslimler arasında daimi

²²⁸ Tirmizî, *Cihad*, 2.

savaş” olarak tanımlar. Bunu tarihsel örneklerden mi çıkardığı, yoksa dinin temel referanslarına mı dayandırdığı açık değildir. Oysa güvenilir kaynaklar açısından “kıtal veya savaş” anlamında “sürekli cihad” İslam’da yoktur. Bundan dolayıdır ki cihad her Müslüman’ın üzerinde yerine getirmesi gereken farz-ı ayn bir ibadet değildir. Ülkenin sınır güvenliği askerî güç, yani silâhlı kuvvetler tarafından korunur. İlk sahabe hukukçularından Abdullah İbn Ömer, Amr İbn Dinar ve Süfyan es-Sevrî gibi bilginler bu görüştedir. Çünkü bu hukukçu ve bilginlere göre, eğer İslâm ülkesinin sınırları güvenlik içindeyse, savaş farz olma özelliğini kaybeder.²²⁹

Cihadın savaşla ilgisi, esasen savaşı manevî bir temele, kişilik olgunlaşmasına oturtması; meşru ve âdil gerekçelere dayanan bir savaşa katılacak olan askerlerin, canlarını insanların özgürlük ve bağımsızlıkları için vereceklerinden, yaptıkları işin Allah katında güzel olması, yüce bir amaca uygun düşmesi ve elbette ödülün Allah’tan beklenmesindedir. İnancını, malını, namusunu, akıl-beden sağlığını ve canını savunurken ölen kişi “şehid” kabul edilmiştir. Yoksa oryantalist Joseph Schact’ın öne sürdüğü gibi cihad, “Daru'l-İslâm’ın Daru'l-Harp aleyhine sürekli genişlemesini sağlayan, tüm dünya Müslüman oluncaya ve İslâm hâkimiyetine geçinceye kadar bunun devam etmesini temin eden kutsal savaş (Holy War)” demek değildir.²³⁰ Burada hemen belirtelim ki, “Kutsal Savaş” kavramı, tamamen batıya has bir kavramdır. Batılılar, çoğu meselede olduğu gibi, cihadı da İslâm içindeki özgün anlamı ve yeri çerçevesinde değerlendirmeleri gerekirken, kendi kavram ve anlayış çerçevelerine oturtmaya çalışmışlar, dolayısıyla Cihadı “Kutsal Savaş (Holy War)” olarak tercüme etme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca Schact, açık bir şekilde “Kutsal Savaş” ile devletler arasındaki ihtilâflar sonucu ortaya çıkan askerî savaşları da birbirine karıştırmaktadır. “Kutsal Savaş,” biraz önce ifade edildiği gibi, Müslümanların siyaset ve savaş kültürüne yabancı bir kavramdır.

İslam dinine göre savaş istenilmeyen bir olgudur. Bu nedenle cihad, ancak devletin yani meşru kamu otoritesinin uhdesindedir. Böyle bir savaşın amacı da âdil ve haklı bir sonuç elde etmek, meşruiyet çerçevesinde tahakkuk etmektir. Mevlâna Celâleddin Rumî, “Savaş, zalimlerin elindeki kılıcı almak için farz kılınmıştır.” der. Kaldı ki İslâm, savaş için asla “kutsal” sıfatını kullanmaz; tam tersine, onun insanlara kötü görüldüğünü ifade eder.²³¹

²²⁹ Ebû Süleyman, *İslam’ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, Çev. Fehmi Kuru, İstanbul 1985, s. 24.

²³⁰ Schact, Joseph, *İslam Hukukuna Giriş*, Çev. M.Dağ- A.Kadir Şener, s. 139.

²³¹ Bkz. Bakara, 2/216.

İslâmiyet'in bütün dünyayı “Müslümanlaştırma” gibi bir iddiası yoktur. Kur’ân, açıkça **“Bütün insanların (Müslümanlar gibi) inanmayacaklarını”**²³² söylemektedir. Kişinin doğru yolu bulması ve kurtuluşa ermesi Allah'ın dilemesi ve yönlendirmesiyle mümkün olmaktadır. İnsanın çabası çok önemli ve gerekli olsa da, iman bir tür ilâhi nimettir. Böyle olunca insanların zorla hidayete, yani inanca dâhil edilmesi düşünülemez. Kur’ân, Hz. Peygamber'e ve onun şahsında bütün Müslümanlara şöyle seslenir: **“Sen, sadece öğüt ver ve hatırlat. Sen, yalnızca bir hatırlatıcısın. Onlara (inanmayanlara) zor ve baskı kullanacak değilsin.”**²³³ En temel ilke şudur: **“Din (seçimi)nde zor (kullanmak) yoktur.”**²³⁴ Tam aksine, savaşın hukukî anlamda sebeplerinden biri, din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması, kişinin vicdanı ile Allah arasındaki engellerin kaldırılmasıdır. Bu uğurda insanî sorumluluklarımız varsa, bu kişi ile Allah arasındaki engellerin ortadan kaldırılması konusunda bize görev yüklemesi anlamına gelmektedir. Bir ülkede hukukun üstünlüğü çerçevesinde devlet, din ve vicdan özgürlüğünü yasaların ve anayasanın güvencesi altına almışsa, belli bir din seçme konusunda insanlara baskı yapılmaması beklenir.

Baskı rejimleri, sadece din ve vicdan özgürlüğünü, düşüncenin serbestçe ifade edilmesini engellemekle kalmazlar, bunun yanında her türlü adaletsizlik ve ahlâkî yozlaşmanın gelişmesine de sebep olurlar. Bu çerçevede teşekkül etmiş bulunan bir baskı rejimine karşı özgürlük ve adalet adına mücadele etmek, cihadın yöneldiği ahlâkî amaçlar arasında yer alır. Dâhili siyasetin meşru amaçlarına işaret etmek üzere Hz.Peygamber şöyle buyurmuştur: **“Cihadın en faziletli olanı zorba (ve zalim) bir yönetici karşısında hak(kı dile getiren doğru) söz söylemektir.”**²³⁵ Din ve vicdan özgürlüğünün hukukun güvencesi altına alınması, herkesin inandığı gibi yaşama hakkına sahip olması ve adaletin herkese dağıtılacak şekilde tesis edilmesi sadece Müslümanlara tanınmış bir imtiyaz değildir.

İlke olarak, birden fazla din; dolayısıyla birden fazla inanç, düşünme ve yaşama biçiminin olması toplumsal çoğulcuğun temel çerçevesini tayin eder. Allah, bütün insanların homojen, aynı kalıptan çıkmışçasına birbirlerine benzemesini dilemez. Kur’an’da **“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp**

²³² Yusuf, 12/106.

²³³ Gaşiye, 88/21–22.

²³⁴ Bkz. Bakara, 2/256.

²³⁵ Ebu Davud, *Melâhim*, 17.

sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık. Şunu unutmayın ki Allah'ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır. Muhakkak ki Allah her şeyi mükemmelen bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır.”²³⁶ buyurulmuştur. Bu ayete göre hangi insan topluluğunun diğerlerinden daha iyi olduğunun ortaya çıkması için ontolojik farklılık öngörülmüştür. Kuşkusuz farklı dinler arasında teolojik, epistemolojik tartışmalar olacaktır. Ancak bunlar, savaş ve çatışma sebebi olmamalıdır. İnsanlar ve toplumların üzerlerinde ihtilâf ettikleri konularda aralarındaki hükmü Allah verecektir. Bu dünyada biz insanların, iyi, doğru ve güzel olanın yani hayrın elde edilmesi için birbirleriyle yarışma yükümlülüğü vardır. Buna rağmen iyi özelliklerinin yanında tamahkâr, bencil, tahakkümcü ve tahripkâr bir tabiata sahip olan insanın, her zaman ahlâki ilkelere riayet edemeyeceği, hakkı olmayan şeylere göz dikeceği, başkalarının hukukunu ihlâl edeceği de bir gerçektir. Meşru ve âdil bir savaşın gerekçesi ancak bu gibi durumlarda mümkün olabilir. Savunma savaşları, kötü emelleri olanlara karşı saldırı v.b. savaş türlerinden başka, tamamen din ve vicdan özgürlüğünün, temel insan hak ve hürriyetlerinin sağlanması amacıyla da savaş açmak mümkündür. Silâhlardan arındırılmış ve savaş tehdidinin tamamen ortadan kalktığı bir dünya arzuya şayandır, büyük bir idealdir. Ancak tarihin ve somut hayatın gerçekleri bizim bu idealden çok uzakta olduğumuzu gösteriyor. Dolayısıyla daima bu tehditle iç içe yaşamak durumundayız. Eğer bu böyleyse, hiç değilse savaşı ahlâkî ve âdil bir temele oturtmak gerekir. İslâmiyet, aslî bir görev olarak değil, arızî ve fakat kaçınılmaz bir durum olarak savaş gerçeğini kabul etmiştir.

Din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması, ibadethanelerin saldırılardan korunması gerektiği, yine Kur'ân'da ifade edilmiştir: **“Eğer Allah'ın, insanların kimini kimiyle defetmesi (yenilgiye uğratması) olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın isminin çokça anıldığı mescitler muhakkak yıkılır giderdi.”**²³⁷ Ayette geçen “defetme” kelimesi “de-fe-a” kökünden olup, bir anlamı savaştır. Ancak bu mana sadece sıcak çatışma veya mukatele anlamındaki cihad ile sınırlı değildir.

Baskı altındaki gayr-i müslimlerin bile baskıdan kurtarılması için fiilî çaba göstermeyi ve gerektiğinde savaşı göze almayı teşvik eden ve bunu cihad kabul eden bir dinin, masum insanların hayatına kasteden şiddet ve terörü ihtiva ettiğine dair iddialar dayanaksızdır.

²³⁶ Bkz. Hucurat, 49/13.

²³⁷ Hac, 22/40.

Nitekim tarihte bunun somut örnekleri yaşanmıştır. Moğollarla giriştikleri çetin savaşın sonucunda anlaşmaya oturan Müslümanlar, gayr-i müslim esirlerin de serbest bırakılmasını şart koştular. Öyle ki Moğol komutanı Kutlu Şah, Müslümanların sözcüsü ve müzakerecisi İbn Teymiye'ye: “Ne yani, siz bize Hristiyan ve Yahudi esirleri bırakmayacak olursak savaşa devam edeceğinizi mi söylemeye çalışıyorsunuz?” diye sorduğunda, İbn Teymiye: “Evet, aynen bunu demeye çalışıyoruz.” cevabını vermiştir. İbn Teymiye'ye göre, anlaşmalı gayr-i müslimlerin özgürlüklerine kavuşturulması için Müslümanlar savaşmak, Allah yolunda cihad etmek zorundadırlar. Kuşkusuz bunun yanında **“Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.”**²³⁸ ayeti de vardır. Bu ayet, Tevbe Suresi'nin ilk dört ayetinde açıkça belirtildiği üzere, her türlü anlaşma imkânının ortadan kalktığı ve artık bütün diplomatik ilişkilerin kesilip savaş durumunun ortaya çıktığı örnekler için söz konusudur. Nihayet Kur'an'da **“Anlaşmalı olduğunuz müşrikleri öldürmeyin”**²³⁹ ayetiyle savaş sırasında sığınma veya koruma (eman) talebinde bulunan müşriklerin de savaşın dışında tutulması emredilmektedir. Yani Tevbe Suresinin ilk dört ayeti, fiilî bir savaş durumuyla ilgilidir.

Burada hem savaş teorisi hem dinin ilâhiyatı açısından savaşın hangi temel gerekçelere dayandırıldığı konusunun açıklığa kavuşturulması gerekir. Başta da işaret ettiğimiz üzere, savaş siyasî ihtilâflar sonucunda ortaya çıkan askerî bir çatışma hâlidir ve seküler bir nitelik taşır. Güç kullanarak politik bir amacın kabul ettirilmesi her zaman suiistimale açık bir yoldur. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, savaşın illeti (nedensellik ilkesi) düşmanın İslâm'a ve Müslümanların ülkesine karşı saldırıda bulunmasıdır.²⁴⁰ Savaşın belirgin gerekçesi şudur: **“Size savaş açanlarla Allah yolunda siz de savaşın, ancak (sakın) aşırı gitmeyin.”**²⁴¹ Başka bir ifadeyle savaşın illeti, Müslüman olmayanların dine dâhil edilmesi değildir. Eğer öyle olsaydı, kadın erkek, yaşlı çocuk, din adamı sivil ayrımı gözetilmeden, gayr-i müslim olan herkesin öldürülmesi gerekirdi ki, bu, “aşırıya gitmek” olurdu. Oysa düşmanla savaş durumu ortaya çıkmış olsa bile, kesin olarak Müslümanlar kadınları, çocukları, yaşlıları, özürlüleri, din adamlarını ve hatta savaşta aktif görev almayan sivil erkekleri öldüremezler.

²³⁸ Tevbe, 9/5.

²³⁹ Tevbe, 9/4–6.

²⁴⁰ Serahsî, *a.g.e.* c. X, s. 5.

²⁴¹ Bakara, 2/190.

Savaşta düşman tarafı, yukarıda işaret edilen genel ahlâkî norm ve hukukî kurallara riayet etmeyecek olsalar dahi, İslâm hukuku burada “Mukabele-i bi'l-misil (aynıyla karşılık verme)” ilkesine cevaz vermez. Yani savaş sırasında Müslümanların kadınlarına tecavüz edilmişse, bu, Müslüman askerlere düşman kadınlarına tecavüz etme hakkını vermez.²⁴² Bu dahi, İslâmiyet'in 7. asırdan beri kadınlara tecavüzü “bir savaş suçu” kabul ettiğini göstermektedir. Oysa bu fiil, modern dünyada “savaş suçu” olarak ancak 2001 yılında kabul edildi. 1994'te Sırp askerleri yaklaşık 50 bin Müslüman kadına ve genç kıza tecavüz ettikten yedi sene sonra Lahey'de kurulan mahkeme üç Sırp askerini suçlu buldu ve onları hapse mahkûm etti. Bu mahkemenin verdiği karardan sonra uluslararası camia savaş sırasında kadınlara tecavüzü “savaş suçu” saydı. Savaşa ilişkin bu hukuki kurallar, Hz. Peygamber tarafından açık bir şekilde konulmuş ve onlara riayet istenmiştir. İslam Hukuk'nda meşru bir savaşla ilgili temel hükümler ve bağlayıcı hukukî kurallar böyle iken, cihadın, masum insanların yaşama hakkını ortadan kaldırmayı hedefleyen ve bir insanlık suçu olan terör ile aynı şeymiş gibi gösterilmesinin hukuksal ve bilimsel hiçbir dayanağı yoktur.

Cahiliye döneminde Arap kabileleri arasında yıllarca süren kanlı savaşlar cereyan ediyordu. Dolayısıyla o devrin Arapları “savaş” mefhumuna yabancı değildiler. Kur'an'da **“Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size "Allah yolunda topyekûn cihad'a çıkın" denildiği zaman yere (mihlanıp) ağırlaştınız. Ahiretten (vaz geçip yalnız) dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat bu dünya hayatının faidesi ahiretin yanında pek azdır. Eğer (emrolunduğunuz bu cihada) topyekûn çıkmazsanız, Allah sizi pek acıklı bir azaba uğratar. Siz O'na hiçbir şeyle zarar veremezsiniz Allah her şeye hakkı ile kadirdir.”**²⁴³ Başka bir ayette **“Kendilerine kitap verilenlerden ne Allah'a, ne âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Resulünün haram ettiği şeyleri haram tanımayan, hak dinini (İslâm'ı) din olarak kabul etmeyen kimselerle, zelil ve hakir olarak kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar muharebe ediniz.”**²⁴⁴ buyrulmuştur. Bu ayetler ışığında Müminlerin; sadece Allah'ın rızasını esas alarak “cihada” niyet etmeleri ve şartlar gerektiğinde savaşmaları vaciptir.

İslâm ordusu; kâfirlerle karşı-karşıya geldiği zaman önce “tebliğ” görevi ifa edilir. Hz. Peygamber'in ordu kumandanlarına hitaben: **“Kâfirleri, Allah'tan başka ibadet**

²⁴² Ebû Zehra, Muhammed, *İslamda Savaş Kavramı*, Çev.C.Karaağaçlı, İstanbul 1976, s. 42.

²⁴³ Tevbe, 9/38–39.

²⁴⁴ Tevbe, 9/ 29.

edilecek bir mabudun bulunmadığına ve ibadete lâîk olanın ancak Allah olduğuna şahâdet etmeye davet ediniz” emrini esas alan Hanefî Fûkuhası; “İslâm tebliğ olunmayan kâfirlerle savaşmak caiz olmaz. Zira onlar davet ile bilirler ki; biz kendilerinin mallarına sahip olmak, kadınlarını ve çocuklarını esir etmek için savaşmıyoruz. Cihadımızın tek hedefi, Allah'a kulluğa davet etmek ve küfrün fitnesini ortadan kaldırmaktır” hükmünde müttefiklerdir.²⁴⁵

Hız. Peygamber bir başka hadiste **“Seriyye kumandanlarına, karşılaştıkları kâfirler İslâm'ı kabule yanaşmazlarsa ne yapacaklarını izah ederken: Eğer İslâm'ı kabulden uzak dururlarsa, kâfirleri “cizye” vermeye davet ediniz! Buna da razı olmazlarsa, Allah”tan yardım talebinde bulununuz ve onlarla sonuna kadar cihad ediniz”**²⁴⁶ emrini vermiştir. “Selman-ı Farisi, İran Putperestlerine karşı savaşa girildiğinde: “Durunuz Resûlullah’dan işittiğim gibi ilk önce onları Allah'a ve Resulü’ne davet edeyim” dedi. Putperestlere gelerek şöyle dedi: “Biz sizi İslâm’a davet ediyoruz. Eğer Müslüman olursanız, bize tanınan haklar size de tanınacak, bize yüklenen vazifeler size de yüklenecektir. Eğer müslüman olmayı kabul etmezseniz, zelil ve hakir olarak cizye veriniz. Bunu da kabul etmezseniz, size karşı harb eder ve sizi öldürürüz.” Putperestler şöyle cevap verdiler: “İslâm'a davet meselesine gelince, müslüman olmayız. Cizye'ye gelince: Onu da vermeyiz. Savaşa gelince; biz de size karşı savaşırız.” Selman-ı Farisi; onları üç defa tekraren davet etti. Kabul etmediklerini görünce ordusuna hücum emrini verdi.”²⁴⁷

İslâm ordularının komutanı; kâfirlerin ordusuna tebliğ görevini yaptığında; eğer onlar bu tebliğe icabet ederek İslâm'ı kabul ederlerse, maksat hâsıl olmuştur. Onlarla katiyyen savaşılmaz. Zira Hız. Peygamber, **“İnsanlarla, onlar “Lâ ilâhe illallah” deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu diyenler benden mallarını ve canlarını korumuşlardır. Ta ki şer'i bir vecibe olmadıkça! Ancak bundan sonra (Kalplerinde gizledikleri hususlarda) hesapları Allah’a kalmıştır”** buyurmuştur.²⁴⁸

Cihad, zaman zaman Müslümanların saldırıya uğramaları, ya da saldırıya uğrayacakları hakkında ciddî istihbarî bilgiler edinmeleri durumunda mevcut tehdidi ortadan kaldırmak, haysiyet ve itibarlarını korumak için kabule mecbur bırakıldıkları bir

²⁴⁵ İbn Hümmam, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid, *Fethûl Kadir*, D.Sadr Matbaası, Beyrut 1316, c. IV, s. 286–287.

²⁴⁶ İbn Hümmam, *a.g.e.* c. IV s. 286–287.

²⁴⁷ Ebu Yusuf, Yakup b. İbrahim, *Kitabû'l Haraç*, Çev.Bahar Yayınları, İstanbul 1973, s. 291.

²⁴⁸ İbn Hümmam, *a.g.e.* c.IV, s. 284.

savaş biçiminde de görülebilir. Hz. Peygamber'in bizzat komuta ettiği veya ashabdan bazılarını kumandan tayin ettiği savaşların ve askeri harekâtın sayısı altmıştan fazladır. Bunların hiçbirinde Müslümanlar saldırgan olmamıştır. Hz. Peygamber, döneminde hiçbir müşrik kavme sırf müşrik oldukları için saldırılmamıştır. Yapılan bütün savaşlar ya başlamış bir saldırıyı def etmek, ya da bir saldırı hazırlığını başlangıç aşamasında sonuçsuz bırakmak amacına yöneliktir. Müslümanları cihada teşvik eden ayetler de esasen kaçınılması mümkün olmadığı için başlamış bir savaşla ilgili olarak nazil olmuşlardır. O hâlde Kur'ân ve Sünnet'e göre uluslararası ilişkilerde esas olan barıştır. Savaş, istisnâî bir durumdur. Kur'an-ı Kerim'de: **“Müşrikler sizinle nasıl topyekûn harb ediyorsa, siz de onlarla topyekûn harb ediniz.”**²⁴⁹ buyurulmuştur. Hanefi Fûkuhası, bu ayeti esas alarak; müşriklerle ve kâfirlerle yapılması emredilen cihad; onların İslâm'a karşı savaş açmaları sebebiyledir.²⁵⁰ hükmünde ittifak etmiştir.

İslâm'ın ve Müslümanların varlığını ve onurunu korumayı amaçlayan savaşlar, cihadın farklı taraflarından biridir. Bu anlamda savaş biçiminde görülen cihad meşru bir müessesedir. Müslümanların, ülkelerinin işgal edilmesine, sömürü ve baskılara tepki duymaları ve bunlara karşı mücadele etmeleri meşru olup, en doğal hakları ve görevleridir. Yalnız bu konuda göz önünde bulundurulması gereken çok önemli bir nokta, bütün hukuk sistemlerinde olduğu gibi, İslâm Hukuku'nda da, amacın meşru olması kadar, o amaca ulaşmak için takip edilen yolun da meşru olması kuraldır. Bu sebepten ki, Kur'ân, müminleri savaşa teşvik etmekle yetinmez, savaşın nasıl yapılması gerektiğini de açıklar.

Sivil insanları, kadın, çocuk ve yaşlıları öldürmeye, otomatik tüfeklerle okul servislerini taramaya, ev, dükkân ve araba yakmaya, olayla ilgisi olmayan insanları rehlin alıp kaçırmaya, hatta öldürmeye cihad adı verilemez. Üstelik öldürülen ve mülkü tahrip edilen bu insanlar bir de Müslüman iseler; bu eylemleri gerçekleştiren örgütler merkezi bir otoriteden emir de almıyorlarsa, yaptıklarından dolayı hiç bir makama hesap vermiyorlarsa, başlarına buyruk davranıyorlarsa, yaptıkları eylem cihad olamaz. Vücutlarına bağladıkları veya arabalarına yükledikleri patlayıcıları kalabalıkların ortasında infilak ettirerek hem kendilerini hem masum insanları öldüren intihar eylemcilerinin bu eylemlerine cihad adını vermeleri ve kendilerini mücahit olarak isimlendirmeleri, eylemlerini cihad, kendilerini mücahit yapamaz. Terör eylemlerine

²⁴⁹ Tevbe,9/ 36.

²⁵⁰ İbn Hümmam, *a.g.e.* c. IV, s. 280.

cihad, bu eylemleri yapanlara mücahit adının verilip verilemeyeceğini aşağıdaki örnekler ışığında değerlendirelim. Hz. Peygamber'in İslâm Savaş Hukuku'na esas olan uygulamalarından örnekler ışığında konuya açıklık getirmeye çalışarak cihadın savaş boyutuyla ilgili kuralları inceleyeceğiz. İslâm'da cihadın savaş boyutuyla ilgili kurallar, Kur'ân ışığında Hz. Peygamber'in sünneti esas alınarak şu başlıklar altında özetlenebilir:

1. Düşmana Acımasız Davranmama

Hz. Peygamber savaş ortamında dahi, her hâl ve şartta düşmanı bedenlen ve ruhen ezmeyi gaye edinmemiştir. İnsanlar düşman da olsa merhamet duygularını kabartacak ve acınacak duruma düştüklerinde onlara acımak gerektiğini Hz. Peygamber'den öğreniyoruz. Hicretin 8. yılı Şevval ayında Hz. Peygamber Halid bin Velid'i 300 kişilik bir kuvvetin başında Cezîmoğulları üzerine gönderdi. Cezîmoğulları savaşmadıkça onlarla savaşılmamasını tembih etti. Cezîmoğulları, Halid bin Velid komutasındaki İslam kuvvetlerini görünce silaha sarıldılar. Savaş esnasında kibar davranışlı bir delikanlı sevdiği bir kadının gözü önünde Halid'in kuvvetlerince öldürüldü. Kadın sevdiği adamın üzerine kapandı ve iki kere hıçkırdı. Duyduğu derin kedere kalbi dayanmadı, sevdiği adama sarılmış olduğu hâlde o da öldü. Bu olay daha sonra Hz. Peygamber'e anlatıldı. Hz. Peygamber üzüldü ve **“içinizde hiç mi merhametli bir adam yoktu?”** buyurdu. Halid'in bazı esirleri de öldürttüğü kendisine haber verilince Hz. Peygamber ellerini semaya kaldırıp, **‘Ey Allah'ım! Halid'in yaptığı şeyden uzak ve beri olduğumu sana arz ederim. Yaptığı şeyi ben O'na emretmedim’**²⁵¹ diye yakarıştı bulundu. Hayber kalesinin fethi tamamlandığında Safiyye Binti Huyey ile amcasının kızı esir olarak Hz. Bilal tarafından Yahudi ölülerinin arasından geçirilerek Hz. Peygamber'e getirildi. Safiye'nin amcasının kızı, öldürülmüş hısımlarını görünce feryat ederek ellerini yüzüne vurmaya başladı. Hz. Peygamber **“Ey Bilal! Senden acıma duygusu sökülüp atıldı mı ki, bu kadıncağızları ölülerin yanından geçirdin?”** diye azarladı. Hz. Bilal, **“Ya Resülallah! Bundan hoşlanmayacağınızı sanmamıştım”** dedi. Bilindiği üzere Hz. Peygamber, Safiye Binti Huyey'e Müslüman olmasını teklif etmiş, O da Müslüman olunca O'nu kendisine nikâhlanmış, böylece Hz. Safiye müminlerin annesi olma şerefine ermiştir.²⁵²

²⁵¹ İbn Kesir, Ebû'l Fida İsmail, *Tefsirü'l-Kur'an'il Azim*, D.Marife Neşri, Beyrut 1969, c.III. s. 591.

²⁵² İbn Hişam Ebû Muhammed Abdulmelik, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Beyrut 1971, c.III. s. 350-351.

2. İşkence Yasağı

Hız.Peygamber düşmana işkence yapılmasına izin vermemiştir. Süheyl b. Amr Mekke müşriklerinin ileri gelenlerindendi. Hicretten önce Hız.Peygamber'e hakaret eden ve baskı uygulayanlardandı. Bedir savaşında esir edildi. Bir ara kaçmaya teşebbüs etti. Yakalanıp getirildi. Süheyl iyi bir hatipti. Sözleriyle insanları etkilemeyi başarırdı. Hız. Ömer, "Ey Allah'ın Elçisi! Bana izin ver, şunun ön dişlerinden ikisini sökeyim de, bir daha senin aleyhine konuşma yapamasın" dedi. Peygamberimiz, **"Hayır, ben ona işkence yapamam. Hem, ben ona işkence edersem Allah da beni cezalandırır. Ayrıca umulur ki o, bir gün sevimsiz bulmayacağın bir davranışta bulunur."** buyurdu. Gerçekten Hız. Peygamberin vefatından sonra Süheyl b. Amr Mekke'de irtidat olayları baş gösterince, "Ey Mekkeliler! Siz Allah'ın dinine en son girenlerden oldunuz. Bari en önce çıkanlardan olmayın." diyerek Mekkelilerin irtidat olaylarına katılmalarını önlemiştir.²⁵³

Medine'ye Müslüman olmak istediklerini belirten 8 kişi gelmişti. Hastaydılar, yardıma ihtiyaçları vardı. Medine'nin havası büsbütün sağlıklarını bozdu. Hız.Peygamber onları zekât develerinin otladıkları yaylaya gönderdi. Üç ay kadar orada kalıp sağlıklarına kavuştular. Develerden sorumlu çobanın ellerini ayaklarını keserek, gözlerine ve diline dikenler batırarak işkence ile öldürdüler. Develeri de sürüp götürdüler. Haber Medine'ye ulaşınca Kürz b. Cabir komutasında acele 20 süvari yola çıkarıldı. Süvari birliği hainlerin hepsini yakalayıp Medine'ye getirdi. Suçları hırsızlık, adam öldürme, ihanet ve irtidat idi. Hız.Peygamber'in emriyle cezalandırıldılar.²⁵⁴ Hız.Peygamber, bu olaydan sonra her ne sebeple olursa olsun işkence yapılmasını yasaklamıştır.²⁵⁵

3. Düşman Ölülerine Saygı

Müşriklerin savaşta öldürdükleri kimselerin intikam amacıyla kulak, burun ve tenasül uzuvlarını kesmek, karınlarını yarmak gibi âdetleri vardı. Buna "müsle" denirdi. Hız.Peygamber Uhud savaşında amcası Hız. Hamza'nın cesedini parçalanmış olarak görünce derin bir üzüntü duydu. **"Eğer bana Allah zafer nasip ederse, Hamza'ya yapılanın karşılığında otuz müşrike aynı muameleyi yapacağım"** dedi. Bunun üzerine **"Ceza verecek olursanız size yapılanın misliyle cezalandırın. Ama eğer sabrederseniz"**

²⁵³ İbn Hişam, *a.g.e.*, c.III, s. 352

²⁵⁴ Buhari, *Hudud*, 17–18; Müslim, *Kasame*, 9–11.

²⁵⁵ Vakıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitabül Meğazi*, Tahkik: Marsden Jones, Oxford, Londra 1966, c. II. s. 570.

bilin ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır." ²⁵⁶ ayeti nazil olunca Hz.Peygamber yemininden vazgeçti ve keffaret ödedi. ²⁵⁷ Hz. Hamza'ya yapılan müsleye öfkelenen ve müşrik ölülerine aynı şeyi yapmak için ayağa kalkan Ebû Katâde'ye Hz.Peygamber, ***"Otur! Sen Allah katında sevabını iste ey Ebû Katâde! Kureyş müşriklerinin ölülere birer emanettir." Sen yaptığın şeyin uzun müddet onların yaptıklarıyla birlikte kınanarak anılmasını ister misin?"*** buyurdu. ²⁵⁸

4. Sivillere ve Masum Hedeflere Saldırmama

Savaş ortamında dahi muharip olmayan kimselerin öldürülmemesi konusunda Hz.Peygamber'in pek çok kez ashabını uyardığı tabakât ve meğâzi litaratüründe nakledilmiştir. Mekke'nin fethinden sonra Beni Hanife, Sakif kabileleri ve ortaklarının başlattıkları Huneyn savaşında Hz.Peygamber, müşrik ölüler arasında, öldürülmüş bir kadın gördü. ***"Nedir bu gördüğüm şey?"*** dedi. Oradakiler, "Bu bir kadındır. Halid bin Velid'in kuvvetleri öldürdü" dediler. Hz.Peygamber orada bulunan bir kişiye ***"Halid'e yetiş! Resûlullah seni çocuk, kadın ve hizmetçi öldürmekten menediyor de!"*** buyurdu. Orada bulunanlardan biri, "Ey Allah'ın Elçisi! Onlar müşriklerin çocukları değiller mi?" dedi. Hz.Peygamber, ***"Sizin en hayırlılarınız da müşriklerin çocukları değiller miydi? Her çocuk, fıtrat üzere doğar ve masumdur"*** buyurdu. ²⁵⁹

Hız.Peygamber'in vefatına yakın ağır hasta olduğu günlerde, Rumlarla birlikte kuzey Araplarının Medine üzerine bir saldırı için hazırlanmakta oldukları haberi geldi. Hz.Peygamber, hemen sefer hazırlıkları yapılmasını emretti, kumandanlığa da Usame bin Zeyd'i tayin etti. Usame'ye şu tavsiyelerde bulundu. ***"İnkârcı saldırganlarla çarpışın. Ahde vefasızlık etmeyin. Meyve veren ağaçları kesmeyin. Sürüleri tahrip etmeyin. Manastırlara kapanmış, dünya işleriyle ilgilenmeyen, kendini ibadete vermiş ruhanileri, küçük çocukları ve kadınları öldürmeyin. Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Çünkü bilemezsiniz, onlar yüzünden bir iptilâya uğrayabilirsiniz."*** ²⁶⁰

Hız.Peygamber, Mute muharebesinde Müslümanlar karşısındaki ittifak içinde yer alan Gatafan kabilesi üzerine 15 kişilik bir birlik göndermeye karar verdi. Birliğin komutanlığına Ebû Katâde'yi tayin etti. Ebû Katâde'ye ***"Kadın ve çocukları***

²⁵⁶ Nahl, 16/126.

²⁵⁷ İbn Hişam, a.g.e. c. III. s. 101.

²⁵⁸ Vakıdî, a.g.e., c. I. s. 290.

²⁵⁹ Ebû Davud, Cihad, 111.

²⁶⁰ Vakıdî, a.g.e., c. III, s. 117–118

öldürmeyiniz!" talimatını verdi. Keza Hz.Peygamber bir saldırı hazırlığı içinde oldukları istihbaratı aldığı Dûmetülcendel halkı üzerine yedi yüz kişilik bir birlik göndermeye karar verdi. Birlik komutanlığına tayin ettiği Abdurrahman b. Avf'a "**Ganimet mallarına hıyanet etmeyiniz, ahdinizi bozmayınız, ölülerin uzuvlarını kesmeyiniz. Çocukları öldürmeyiniz. Bunlar, Allah'ın sizden aldığı söz ve Peygamberinin örnek gidişatıdır.**" buyurdu.²⁶¹

Bu konuda en çarpıcı örneklerden biri Hubeyb bin Adiyy'in tutumudur. Amiroğulları reisi Ebû Bera hicretin 4. yılı başında Medine'ye geldi. Hz.Peygamber'den Necid halkına İslâm'ı öğretecek kimseler göndermesini istedi ve onların güvenliğine kefil oldu. Bunun üzerine Hz.Peygamber, Münzir bin Amr'ın kumandasında 40, bir rivayette 70 kişiyi yola çıkardı; Ebû Berâ'nın yeğeni Amir bin Tufeyl amcasının irşat heyetine tanıdığı emanı tanımadı. Süleymoğullarının bazı oymaklarından yardım aldı. İrşat heyetini Bi'r-i Maûne'de muhasara etti ve tamamına yakını şehit edildi. Hubeyb bin Adiy ile Zeyd bin Desinne esir olarak Mekke'ye götürüldüler ve savaşlarda öldürülen yakınlarının intikamını almak için yanıp tutuşan, kana susamış Kureyş müşriklerine satıldılar. Hubeyb bin Adiy ayaklarından zincire vuruldu. Öldürüleceği zamanı bekliyordu. Kendisiyle ilgilenme görevi verilen azatlı cariye Mâviye'den temizlik için ustura istedi. Maviye üç yaşlarında bulunan üvey oğlunun eline bir ustura verdi "Git bunu esire ver." dedi. Bundan sonrasını Maviye şöyle anlatıyor: "Çocuk usturayı esire götürdü. Ben 'Aman Allah'ım ben ne yaptım!' dedim ve telaşla çocuğun arkasından koştum. Vardığımda çocuğu Hubeyb'in kucığına oturmuş onunla konuşuyor gördüm ve bir çığlık attım. Hubeyb bana baktı. 'Bu çocuğu öldürecekimden mi korkuyorsun? İnşallah asla ben böyle bir iş işlemem. Haksız yere cana kıymak bizim hâl ve şanımızdan değildir. Sanki beni siz mi öldürmek istiyorsunuz?' dedi". Hubeyb bin Adiy ile Zeyd bin Desinne Mekke'ye on kilometre uzaklıktaki Ten'im'e götürüldüler ve orada mızraklanarak şehit edildiler.²⁶²

Naklettiğimiz bütün bu örnekler, cihadın, Kur'ân ile sabit olan temel bir kuralın tatbikinden başka bir şey değildir. Bu da ancak savaşıyla savaşma kuralıdır. Muharip olmayan sivil, masum hedeflere saldırmama kuralıdır. Bakara Suresi 190. ayet bu kuralı şu şekilde vazetmektedir: "**Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Fakat savaşta sınırı aşmayın. Muhakkak ki Allah, haddi aşanları sevmez**". Aynı kural Maide

²⁶¹ İbn Hişam, *a.g.e.*, c. IV, s. 280-281

²⁶² Buhari, *Magazi*, 28; İbn Hacer 1328; 1.418.

Suresi 8. ayette de şu mealde açıklanmaktadır: **"Bir topluluğa karşı içinde beslediğiniz kin ve öfke sizi haddi tecavüze, adaletsizliğe sürüklemesin. Takvaya en yakın olan budur."** Düşmana merhametsiz davranma, müslüman yapma, işkence etme, kadınları ve çocukları öldürme, sınırı aşmadır, haddi tecavüzdür ki, mezkûr ayetlerde Allah bunu menetmiştir.

5. Müslümanları Hedef Almama

Savaş şartlarında dahi Müslüman olmayan masum kimselerin öldürülmesine izin verilmemişken, masum Müslümanların öldürülmesine cevaz verilebileceği elbette düşünülemez. Muharebe sırasında düşmanın bazı Müslümanları kendilerine kalkan olarak kullanması durumunda, eğer bu Müslümanlar hedef alınmazsa, o zaman mağlûbiyet kesin görünüyorsa, söz konusu Müslümanlara, doğrudan hedef yapılmamaları kaydıyla ateş edilip edilemeyeceği konusunda fakihler farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bi'r-i Maûne olayında şehit edilen irşad heyeti içinde bulunan, ancak esir edildiği hâlde bir adağın yerine gelmesi için azat edilerek sağ bırakılan Amr bin Ümeyye, Medine'ye dönerken Amroğullarından düşman zannettiği iki kişiyi öldürdü. Hâlbuki onlar Müslüman olmuşlardı. Hz.Peygamber ellerine de bir eman yazısı vermişti. Bu yanlışlıktan dolayı Hz.Peygamber çok üzüldü. Öldürülenlerin diyetlerini ödedi.²⁶³ Mekke'nin fethinden sonra Mustalikoğullarından Haris bin Dırâr Medine'ye gelerek Müslüman oldu. Mustalikoğullarının Müslüman olmalarını da sağladı. Hz.Peygamber Mustalikoğullarının zekâtlarını toplamak üzere Velid bin Ukbe'yi görevlendirdi. Hz.Peygamber'in memuru olarak Velid'in geldiğini gören Mustalikoğulları onu karşılamaya çıktılar. Velid onları kendisine doğru gelir görünce korkuya kapıldı ve Medine'ye geri dönüp "Ya Resûlallah! Mustalikoğulları benim zekât toplamama engel oldular. Beni öldürmek istediler. Seninle savaşmak için toplanmışlar." dedi. Hz.Peygamber, durumu incelemek için Hâlid bin Velid'i gönderdi. Durumun, Velid'in anlattığı gibi olmadığı anlaşıldı.²⁶⁴ Bu olayla ilgili olarak **"Ey iman edenler! Herhangi bir fâsik size haber getirecek olursa onu iyice inceleyin, doğruluğunu araştırın. Yoksa gerçeği bilmeyerek birtakım kimselere karşı fenalık edip sonra da yaptığınıza pişman olursunuz."**²⁶⁵ ayeti nazil olmuştur.

²⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut 1985, c.II, s. 53.

²⁶⁴ İbn Hanbel, Ebu Abdulillah Ahmed bin Muhammet, *el Müsned*, Beyrut 1985, c.IV. s. 279.

²⁶⁵ Hucurat, 49/6.

Savaş ortamında bilmeden dahi olsa Müslümanların Müslümanları öldürmesine Allah razı değildir. Hudeybiye barış anlaşmasının hikmetlerinden biri Fetih Suresi 25. ayette şu mealde açıklanmaktadır: ***"İnkârda ısrar edip sizi Mescid-i Haram'ı ziyaret etmekten ve bekletilmekte olan hediye kurbanlıkları yerine ulaştırmaktan geri çevirenler onlardır. Eğer orada kendilerini tanımadığınız için çiğneyeceğiniz, bilmeyerek çiğnemiş olmanızdan dolayı zor durumda kalacağınız mümin erkek ve mümin kadınlar olmasaydı, Allah ellerinizi birbirinizden çekmez, savaşmanıza engel olmazdı"***. Medine'ye hicret etme imkânını bulamamış, Mekke'de kalmış Müslümanların, Müslüman mücahitler eliyle bilmeyerek öldürülmesine Allah razı olmamıştır. Günümüzde ise cihad olduğuna inanmış veya inandırılmış kişilerce bir takım canlı bomba, patlayıcı dolu araç ve paket yollayarak yapılan eylemlerle Müslümanlar ve Müslüman olup olmadıkları belli olmayan masum insanlar bilerek öldürülmektedir. Allah'ın buna da razı olmayacağı barizdir.

6. Emir Komuta Hiyerarşisi İçinde Hareket Etme

Cihadın savaş boyutunun diğer önemli bir kuralı da, Müslümanlarca kabul edilmiş merkezi bir plânlama dâhilinde hareket edilmesidir. Birtakım kişi ve grupların merkezi bir otoriteden emir almaksızın başına buyruk hareket etmeleri, eylemlerinden dolayı kimseye hesap vermemeleri sadece bir kaos oluşturur. Merkezi bir otoritenin mevcut olmaması, bağımsız ve sorumsuz davranmayı haklı kılmaz. Zira cihad adına kaosa izin verilemez. Bu gibi durumlarda hareketin yozlaşması, hedeften uzaklaşması, faydadan çok zarar vermesi tabiidir.

Asr-ı Saadette cihadın savaş boyutuyla ilgili hiç bir olay Hz.Peygamber'in emir veya müsaadesi olmaksızın meydana gelmemiştir. Hz.Peygamber'in emir ve müsaadesi olmadığı hâlde sadece yanlış anlamadan kaynaklanan birkaç olay vuku bulmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz bu olaylar Hz.Peygamber'i üzmüştür. Abdullah bin Cahş'ı emredilmediği bir şeyi yaptığı için azarlamış, Halid bin Velid'i kadın ve çocukları öldürmemesi için ikaz etmiş, Amr b. Ümeyye'nin öldürdüğü Müslümanların diyetlerini ödemiştir. Ebû Basîr olayı dahi bu kuralın bir istisnasını oluşturmamıştır. Ebû Basîr, Sakif oğullarındandı. Müslüman olduğu için Mekke'de müşriklerce hapsedilmişti. Hudeybiye anlaşmasından sonra kaçma fırsatı bulup Medine'ye gelmiş ve Müslümanlara sığınmıştı. Müslüman olarak Mekke'den kaçıp Medine'ye sığınanlara Müslümanlar

Hudeybiye anlaşmasına göre sığınma hakkı tanımayacaklardı. Mekke'den Ebû Basîr'i teslim almak üzere iki kişi geldi. Hz.Peygamber anlaşma şartına uyarak Ebû Basîr'i teslim etti. Ebû Basîr'in şikâyeti üzerine Hz.Peygamber, "***Ey Ebû Basîr! Sen şimdi git. Sen ve senin gibiler için Allah bir genişlik ve çıkar yol yaratacaktır.***" buyurdu.²⁶⁶ Ebû Basîr Mekke yolunda kendisini götüren iki kişiden birini öldürdü diğeri ise kaçtı. Ebû Basîr tekrar Medine'ye geldi ve Hz.Peygamber'e "Ey Allah'ın Elçisi! Sen sözünde durdun. Allah da beni onlardan kurtardı." dedi. Hz.Peygamber "***Yaman adam! Hele yanında birtakım adamlar da bulunsa artık elinden gelmeyecek bir şey yoktur. Haydi, nereye istersen çık git oraya***" dedi.²⁶⁷ Ebû Basîr, Mekke kervanlarının Şam yolu üzerinde bulunan deniz sahilindeki İs'te üslendi. Müslüman olup Medine'ye sığınamayan yeni Müslümanlar Ebû Basîr'in etrafında toplandılar. Mekke kervanlarına geçit vermediler. Mekke müşrikleri gelip Ebû Basîr ve arkadaşlarının Medine'ye kabul edilmelerini kendileri istediler. Hz.Peygamber de Ebû Basîr ve arkadaşlarını Medine'ye çağırdı. Ebû Basîr kendini savunmak zorundaydı. Hz.Peygamber'den ve Müslümanlardan ayrı, bağımsız davranmak gibi bir niyeti yoktu. Hz.Peygamber'in onu Medine'ye çağıran yazılı emri kendisine ulaştığında Ebû Basîr son nefesini vermek üzereydi. Ebû Basir defnedildikten sonra Hz.Peygamber'in yazılı talimatı gereği arkadaşlarından yetmiş kişi Medine'ye, diğerleri memleketlerine döndüler.²⁶⁸

7. Düşmana İnsanî Yardım

Cihad, her zaman düşmana zarar verilerek yapılmayabilir. Bazen zor durumda kaldıkları zamanlarda düşmana insanî yardımda bulunmak da cihad kapsamına girer. Böyle bir davranış, düşmanlık duygularının azalmasına ve düşmanın gücünün kırılmasına da yarayabilir. Hicretten sonra Mekke üzerine çöken kuraklık ve kıtlık yıllarında Hz.Peygamber Mekke'ye tahıl, hurma, hayvan yemi ve nakit ihtiyacı için altın göndererek yardımda bulundu. Ümeyye bin Halef ve Safvan bin Ümeyye gibi Kureyş müşriklerinin ileri gelenleri bu yardımı kabul etmek istemedilerse de Ebû Süfyan Hz.Peygamber hakkında "Allah, kardeşimin oğlunu hayırla mükâfatlandırsın. Çünkü O, akrabalık hakkını gözettiler." diyerek şükran duygusunu ifade etmiştir.²⁶⁹ Düşmana yardımın diğer bir örneği de Yemame halkından Sümâme bin Üsâl olayıdır. Sümâme bin

²⁶⁶ İbn Hişam, *a.g.e.*, c.III, s. 337.

²⁶⁷ Vakıdî, *a.g.e.*, c.II, s. 626–627.

²⁶⁸ İbn.Abdî'l-Berr, *a.g.e.*, c. IV. s. 20.

²⁶⁹ Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1981, c. XIV. s. 304.

Üsâl, Müslüman olduktan sonra Mekke'ye gidip umre yaptı. Müşrikler O'nun okuduğu ayet ve dualardan Müslüman olduğunu anladılar. Onu yakaladılar ve öldürmek istediler. Bazı müşrik ileri gelenleri onun serbest bırakılmasını, aksi hâlde Yemame'den gıda sevkıyatının durabileceğini söylediler. Sümâme, memleketine dönünce Yemame'den Mekke'ye gıda sevkıyatına engel oldu. Mekkeliler çok zor durumda kaldılar. Hz.Peygamber'e elçi göndererek Mekke'ye gıda sevkıyatına mani olmaması için Sümâme'ye emir vermesini istirham ettiler. Hz.Peygamber Sümâme'ye gönderdiği yazılı talimatta Mekke'ye gıda sevkıyatına mani olmamasını bildirdi. Sümâme de Mekke müşriklerine gıda sevkıyatını başlattı.²⁷⁰

8. Son Çare Savaş

Cihad kapsamı içinde her zaman güç kullanılması doğru bir yöntem olamaz. Bedir harbine kadar savaşa izin verilmemiş olması, buna en güzel misaldir. Hicretten üç ay önce yapılan ikinci Akabe Biatinde "Ey Allah'ın Resulü! Seni hak din ve Kitapla gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer sen istersen yarın Mina halkını kılıçtan geçiririz." diyen Abbas bin Ubade'ye Hz.Peygamber'in **"Biz bununla emrolunmadık; siz şimdi eşyalarınızın yanına dönünüz"** buyurması, her baskı, hakaret ve işkenceye güç kullanarak cevap verilmeyeceğini ortaya koymakta olup ancak hiçbir çare bulunmadığı durumlarda savaşa izin verildiğini ortaya koymaktadır.

3.1.4.2. Meşru Müdafaa Hali

Hz. Peygamber'in: **"Kim malını koruma uğrunda öldürülürse şehiddir. Kim Allah'ın dinine yardım ve onu muhafaza uğrunda öldürülürse şehiddir. Kim canını (nefsini) müdafaa uğrunda öldürülürse şehiddir ve kim ehlini koruma uğrunda öldürülürse şehiddir"**²⁷¹ buyurduğu bilinmektedir. Hanefi Hukukçular: "Cana, mala, dine, ırz ve namusa yapılan haksız tecavüzlere karşı, meşru müdafanın caiz olduğu hususunda" ittifak etmiştir."²⁷² Ancak meşru müdafaa için şu şartların bulunması esastır:

1. Haksız bir tecavüz bulunmalı ve bu tecavüzü başka yollarla (Ulû'leml'e, Muhtesibe, Kadı'ya vs. şikâyetle) defetme imkânı bulunmamalıdır.
2. Meşru müdafaa, tecavüzün sınıрыyla orantılı olmalıdır.

²⁷⁰ İbn Hişam, *a.g.e.*, c. IV, s. 228.

²⁷¹ Tirmizi, *Sünen*, c. IV, s. 28–30 K. Diyet: 22.

²⁷² Serahsi, Mubhammedb Ahmed b. Sehl. *El Mebsut*, D. Marife Neşri, Beyrut t.y., c. XXIV, s. 37.

3. Meşru müdafaa anında, haksız tecavüz devam ediyor olmalıdır.

Nitekim Hz. Peygamber, kavga sırasında meydana gelen bir olayda “Diyet'e” hükmetmemiştir. Şöyle ki; kavga anında birisi, diğerinin elini ısırıştır. Eli ısırılan şahıs; elini kurtarabilmek için kuvvetle çekerken, ısırının iki ön dişi kırılmıştır. Hz. Peygamber bu olayda meşru müdafaa söz konusu olduğu için kısasa hükmetmemiştir. Şurası muhakkaktır ki; insanın can emniyeti her şeyin üzerindedir. Nefse karşı haksız bir tecavüz söz konusu olduğunda, meşru müdafaa vacip olur. Nitekim Hz. Peygamber’in: **“Müslümanlar üzerine kılıç çeken kimse, kendi kanını helal kılmış olur.”**²⁷³ buyurduğu bilinmektedir. Dolayısıyla silah çekerek bir müslümanı öldürmek isteyen kimse, haksız tecavüz peşindedir. Müslüman’ın kendisine silah çeken; başka bir yolla durdurma imkânına sahip değilse, onu öldürebilir. Kendisine ne kısas, ne de diyet gerekmez.²⁷⁴ Aynı şekilde; bir mümin kadın silah zoruyla kaçırılır ve ırzına geçilmek istenirse, mütecavizi öldürebilir. Şer'an mesul değildir.²⁷⁵ Bu halde dahi dikkat edilecek husus; haksız tecavüzün başka bir yolla giderilme imkânının olmamasıdır.

İslam hukukunda, modern batı hukuk sistemleri ve yeni kabul edilen Türk Ceza Kanunu’nda da mal için meşru müdafaa kabul edilmiştir. Şartları mevcut mal için müdafaa halinde öldürülen kimsenin diyetinin ödenmesi gerekmez. Yani bu durumda mal için meşru müdafaada bulunanın ceza ve tazmin sorumluluğu yoktur. Ancak bunun için saldırının filhâl olma şartı vardır. Örneğin hırsız kaçtıktan ve araya zaman fasılası girdikten sonra onu bulup öldüren kişiye kısas cezası uygulanır. Saldırı cana veya ırza yönelik olursa meşru müdafaa bir görevdir. Bu konuda İslâm hukukçularının görüş birliği vardır. Mala yönelik saldırılarda Hanefi ve Malikilere göre meşru müdafaa yine bir görev, Şafiilerle Hanbelilerin baskın görüşüne göre ise bir haktır.²⁷⁶

3.1.4.3. İslam Hukukunda Hadlerin Uygulanması

Had kelimesi menetmek manasına gelir ve çoğulu “hudud” tur.²⁷⁷ Bir şeyin mahiyetini tarif ve tayin eden şeye de "had" denilir. İslâmi ıstılahta hudud: “Allah”ın hakkı olmak üzere yerine getirilmesi farz olan ve kat'i nasslarla takdir edilmiş bir ukûbat

²⁷³ Molla Hüsrev, Muhammed b Feramus, *Mir’at el’ Usul fi Şerh’il Mirkat el- Vusul*, İstanbul 1307, c. II, s. 92.

²⁷⁴ Molla Hüsrev, a.g.e., c. II, s. 92.

²⁷⁵ Heyet, *El-Feteva-ı Hindiye*, Beyrut 1400, c: II, s. 291.

²⁷⁶ Avcı, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2004, s.49.

²⁷⁷ Serahsi, a.g.e. c. IX s. 36.

yani cezadır”²⁷⁸ Had kelimesi aynı zamanda “esirgemek” manasına da gelir.²⁷⁹ Çünkü Allah, kullarını zarara uğradıkları şeylerden, bunlarla korumuş, esirgemiştir. Hadler; yukarıda bahsettiğimiz gibi nefsi, nesebi, malları, akli, haysiyet ve namusu koruma gibi maslahat ve menfaati beşeriyete ait olduğu için meşru kılınmıştır. Allah hakkı olan hadlerin konmasının zahiri nedeni, insanların zarar görecekları şeylerden men olunup, Müslümanların fesat ve fitneden korunmasıdır. “Fethû'l Kadir'de zikredilmiştir ki; Hadler, zararları bütün beşeriyete dokunan birtakım fena hareketlerden insanları alıkoyar. Bunlar suçlular hakkında birer ceza olduğu gibi, bunları görenler hakkında da birer ibret ve uyanma vesilesi teşkil eder ve ammenin menfaatlarını tazammun eder.”²⁸⁰

Hanefi fûkahası: “Hadlerden maksat, âlemi fitne ve fesaddan kurtarmaktır”²⁸¹ hükmünde ittifak etmiştir. Dolayısıyla, Haddlerin tatbik edilmediği beldelerde; “Fitne ve ve Fesad” siyasi güç haline gelmiş demektir. Allah’ın indirdiği hükümlerle hükmetmek farzdır. İbni Abbas: “Her kim Kur'an-ı Kerim'i red ve Resul-i Ekrem'in sözünü inkâr ederek, Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse kâfir olur”²⁸² hükmünü beyan etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz.Peygamber’e hitaben: “**İnsanlar arasında, Allah'ın indirdiği hükümlerle hüküm ver, sakın onların (insanların) heva ve heveslerine uyma**”²⁸³ emri verilmiştir. Bu emir, bütün inananlara şamildir. Esasen İslam Hukuku’na göre hükme bağlanmayan hiçbir mesele, kaza hükmünde değildir.²⁸⁴ İslâmi ıstılahta kaza: “Müminlerin velayetine haiz olan kadının(yargıç), mü'minler arasında husumeti ve ihtilafları ortadan kaldırmak için, yasalara göre verdiği hükmüdür.”²⁸⁵ Dolayısıyla müminler arasındaki husumet ve ihtilafların ortadan kaldırılabilmesi için kadının bulunması şarttır. Kâfirlerin istilasını altında iken dahi; müminlerin, kendi içlerinden bir kadını seçmeleri gerekir.²⁸⁶

Hadler doğrudan doğruya Allah’ın hakkı olduğu için haddi gerektiren bir suç işleyen kimse, makamı ve mevkii ne olursa olsun mutlaka cezalandırılır. Ulû'lemler olan

²⁷⁸ Heyet, *a.g.e.* c. II, s. 142–143.

²⁷⁹ Zebidi, Abdullatif, *a.g.e.* c. XII, s.20.

²⁸⁰ İbn Abidin, Muhammed Emin, *Reddü'l Muhtar Ale'd Dürri'l Muhtar*, İstanbul 1982, c. III, s. 162.

²⁸¹ İbn Hümmam, *a.g.e.* c. IV, s. 129.

²⁸² İbn Kesir, *a.g.e.* II, s. 61.

²⁸³ Maide, 4/ 49.

²⁸⁴ Kasani, *a.g.e.* c. VII, s. 142.

²⁸⁵ Serahsi, *a.g.e.* c. XVII, s. 28.

²⁸⁶ İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim el-Mısri, *El-Bahru'r-Raik*, Kahire 1311, c. VI, s. 298.

kimse de dâhil, hiç kimsenin hadleri affetme yetkisi yoktur. İslam Hukukçuları; tövbe etmenin dahi dünyada haddi düşürmeyeceği hususunda icma etmiştir.²⁸⁷

İşkence ederek, tehdit ve hapis yoluyla zarara uğratarak, itirafta bulunan bir suçlunun, bu itirafının “ıkrar” (delil) olamayacağı üzerinde ittifak vardır.²⁸⁸ Nitekim bir Hadis-i Kudsi'de: “**Kullarıma işkence etmeyiniz**”²⁸⁹ buyurulmuştur. Esasen, İslâm toplumunda suçların açığa çıkarılması esas değildir. Hatta had cezasını gerektiren herhangi bir suçu işleyen mü'mini gören kimse, o mü'minin suçunu örtebilir, şahidlik etmeyebilir.²⁹⁰ Hatta Kadı'nın zina isnadı ve hırsızlık gibi şikâyeteye bağlı cezalarda, deliller öne sürülmeden önce: “Bu şikâyetinden vazgeç ve affediver. Allah, affeden bir kulun, izzet ve şerefini artırır” diye nasihatta bulunması müstehabdır.²⁹¹ Had cezalarının tatbik edilmesi, mü'minlerin kalblerinde ortaya çıkabilecek kin ve intikam duygularını söndürür. Ayrıca insanların hukuka riayetini sağlar. Had cezaları sebebiyle, devlet başkanı, Ulû'lemlr, tatbik etme açısından; mü'minler de teslim olma açısından imtihan olunmaktadırlar.

Had cezalarının tasnifine gelince; Had gerektiren suçlar; yol kesme, eşkiyalık (Kutta-i Tarik veya Hırabe), zina, (Hadd-i Zina), zina iftirası (Hadd-i Kazf), hırsızlık (Hadd-i Sirkat) sarhoşluk (Hadd-i Şürb) şarap içme ve olmak üzere beş çeşittir. Hadd-i Zina; “Neslin korunmasını”, Hadd-i Kazf; “Şeref ve haysiyetlerin korunmasını”, Hadd-i Şürb; “Aklın korunmasını”, Hadd-ı Sirkat ve Hırabe ise; “Malın korunmasını” sağlamak içindir. Dolayısıyla bütün bu cezalar, kamu hukukunun korunmasını sağlar. Tatbik edilmediği takdirde; insanlar birbirinin hukukuna tecavüz eder. Şimdi bunların mahiyetleri üzerinde duralım.

1. Yolkesme- Eşkiyalık-Hırabe Suçunun Cezası

Kur'an'da, “**Allah'a ve Resulüne harb açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesadçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri ya da asılmaları yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvari kesilmesi yahut da (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise, onlara (başkaca) pek**

²⁸⁷ İbn Abidin, *a.g.e.* c. VIII, s. 163

²⁸⁸ Serahsi, *a.g.e.* c. IX, s. 184–185

²⁸⁹ İbn Hanbel, *a.g.e.*, c. IV, s. 172–173

²⁹⁰ Merginani, Ebul Hasen Burhanüddin Ali b. Ebi Bekr b. Abdilcelil el Frgani, *El Hidaye Şerhü Bidayetü'l Mübtedi*, Kahire 1965,c. II, s. 105

²⁹¹ Kasani, *a.g.e.* c. VII, s. 53

büyük bir azab vardır”²⁹² buyurulmuştur. Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim'de, Said bin Cübeyr ve Enes bin Malik'ten rivayet edildiğine göre, bu hüküm Ureniyye kabilesinden irtidat ederek yol kesenler hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Ureniyye kabilesinden bir cemaat Medine'ye gelerek müslüman olur. Medine'nin havasına alışamadıkları için, verem hastalığına tutulurlar. Resûl-i Ekrem bunlara “zekât” develerinden bir kısmını yanlarına vererek, memleketlerine gitmelerini, hava değişimi ve develerin sütü ile tedavi olmalarını emreder. Ureniyye kabilesinden olan bu kimseler sıhhat bulduktan sonra irtidat ederek, çobanları öldürür ve develere el koyarlar.²⁹³ Rivayete göre, ayet bu olay üzerine nazil olmuştur. İslâm Hukukçuları, sebebin hususi olması, hükmün umumi olmasına mani olmadığından bu ayetin hükmünün bütün yolkesenlerle ilgili”²⁹⁴ olduğu hükmünde ittifak etmiştir.

Hiz. Peygamber'in yolkesenlerle (eşkiya) ilgili olarak: **“Yolkesen kimse mal alırsa eli kesilir, öldürürse, öldürülür, hem mal alır, hem öldürürse asılır”**²⁹⁵ buyurduğu bilinmektedir.

Yolkesiciye “muharib” adı da verilir. Çünkü devlet başkanına “Beyat”le veya “Zimmet Akdi” ile bağlanan ve bu sebeble can, mal, akıl, nesil ve din emniyetine haiz olan kimselerin yollarını kesmekle savaş açmıştır. Bu savaş ister siyasi sebeplerle, ister mal elde etmek niyetiyle olsun durum değişmez. Meşru olan devlete ve devlet başkanına savaş açmak; Allaha ve Resulüne savaş açmak hükmündedir.

2. Zina Suçunun Cezası

Zina, “Mükellef olan bir erkeğin, cinsi münasebette bulunma hakkı ve şüphesi olmayan, kendisine cinsi meyil duyulabilen bir kadınla, arzu ve rızasıyla önden (fercinden) cinsi temasta bulunmasına verilen isimdir.”²⁹⁶ Bu haddi icab ettiren zinanın tarifidir. Kur'an'da: **“Zinaya yaklaşmayın, çünkü o, şüphesiz bir hayâsızlıktır, kötü bir yoldur”**²⁹⁷ buyurulmuştur. Müfessirler, bu ayette geçen “zinaya yaklaşmayın” hükmünü tefsir ederken, gizli ve açık her türlü zinanın haram olduğunu, ayrıca kalben zinaya meyletmekten ve sebep olabilecek davranışlardan da kaçınmanın gerekliliği üzerinde

²⁹² Maide, 4/ 33.

²⁹³ İbn Kesir, *a.g.e.* c. II, s. 49–50.

²⁹⁴ Kadı Beyzavi, *Mecmuat'u't Tefasir*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979, c. II, s. 275–277.

²⁹⁵ Molla Hüsrev, *a.g.e.* c. II, s. 85.

²⁹⁶ Molla Hüsrev, *a.g.e.* c. II, s. 61–62.

²⁹⁷ İsrâ, 17/32.

durmuşlardır.²⁹⁸ Dolayısıyla İslâm dini hem zinayı hem de zinaya vesile olabilecek davranışları yasaklamıştır. Şer'i hadleri aşarak, zina eden “erkek” ve “kadın” hadd cezasına çarptırılır. Kur'an'da, **“(Bu) indirdiğimiz ve (hükümlerinin tatbikini) farz kıldığımız bir suredir. Onda açık açık ayetler indirdik. Ta ki iyice belleyip ibret alasınız. Zina eden kadınla, zina eden erkekten her birine yüzer değnek (celde) vurun. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız bunlara, Allah'ın dini (ni tatbik) hususunda acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir zümre de, bunların azabına (bu cezalarına) şahid olsun”**²⁹⁹ buyurulmuştur.

Zina cezası olarak yüz, zina iftirası cezası olarak da seksen değnek vurulmasını emreden Kur'an, zina belasından insanlığı kurtarmak için yalnızca ceza kanunlarına güvenmez. Geniş düzeyde yapıcı, düzeltici ve önleyici tedbirler alır. Cezaya ancak son çare olarak bakar. İslam'ın gerçek amacı, bu suçun hiç işlenmemesini ve karşılığındaki ağır cezaya kimsenin maruz kalmamasını sağlamaktır. Bu amaçla İslam, her şeyden önce kişiyi arıtır, temizler. Kalbine, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Allah'ın korkusunu yerleştirir. Yaptıklarından ölümle bile kurtulmayıp ahirette hesap vereceği duygusuyla donatır. Önce gerçek bir iman ve sonra da ilahi kanuna itaatın içselleşmesini sağlar. Sonra da zina ve iffetsizliğin, Allah'ın sert bir biçimde cezalandıracağı çirkin ve ağır suçlardan olduğunu tekrar tekrar ifade eder.³⁰⁰

İslam, sadece bunlarla da yetinmemiş, pratik bazı önlemler de almıştır. Bekarların evlendirilmesini, hatta köle ve cariyelerin de bekar bırakılmamasını hükme bağlamış,³⁰¹ evlendikten sonra de eşler arasında anlaşmazlık çıkması durumunda önce uzlaşma için çaba gösterilmesini istemiş, uzlaşma mümkün olmadığı takdirde boşanma ve yeni bir evlilik için gerekli düzenlemeler ve kolaylıklar sağlamıştır.³⁰² Bunların yanı sıra, hem zina ve zina iftirasının yer aldığı Nur suresinde, hem de daha önce nazıl olan Ahzab suresinde, zinaya götürücü yolları kapatma bağlamında değerlendirilebilecek bir takım yasaklamalar getirmiştir. Buna göre, kadınların, konuşurken seslerini yumuşatarak değiştirmelerinin ve açılıp saçılarak dolaşmamalarının tavsiye edilmesi, kadınlarla seviyeli şekilde konuşulmasının emredilmesi,³⁰³ ayrıca Nur suresinde de evlere izinsiz

²⁹⁸ Kadı Beyzavi, *a.g.e.* c. IV, s. 35.

²⁹⁹ Nûr , 24/1- 2.

³⁰⁰ Mevdudi, Mevlana Seyyid Ebul Ala, *Tefhim*, Lahor 1972, c. III, s. 414.

³⁰¹ Bkz. Nur, 24/32- 33

³⁰² Bkz. Nisa, 4/34-35, 128-130.

³⁰³ Bkz. Ahzap,33/32-33, 53, 59.

girilmesinin yasaklanması, hem erkeklerin hem de kadınların bakışlarına dikkat etmelerinin emredilmesi, kadınların, güzelliklerini ve süslerini göstermelerinin ve süsleri bilinsin diye uygunsuz yürümelerinin yasaklanması,³⁰⁴ da zina ortamının oluşmasını engellemeye yönelik tedbirlerdendir.³⁰⁵

Zina suçu ile ilgili cezanın uygulanabilmesi için fiilin ya bizzat failer tarafından itiraf edilmesi, ya da bu gerçekleşmediği takdirde de dört şahitle ispat edilmesinin şart koşulması,³⁰⁶ dörtten az kimse tarafından görülmesi durumunda ise olayın gizlenmesi gerekirken bir hüküm olarak belirtilmesi,³⁰⁷ toplumda zina iddialarının yaygınlaşmasını engelleyen bir kural olduğu gibi, aynı zamanda özel hayatın mahremiyetini sağlamaya yönelik bir tedbirdir.

İşte kötülüğü düzeltme ve yok etme konusundaki tüm bu önlemlere rağmen, hala İslam toplumu içinde dört kişi tarafından görülecek şekilde zina edebilecek ahlaki zayıflıkta bir çift bulunursa, -ki bu durum tarihi süreçte münferid hadiselerden öteye gitmemiştir- onlar da bu cezayı hak etmişler demektir.³⁰⁸

3. İffete Yönelik İftira Suçunun Cezası

Kazf'ın lûgat manası atmaktır. İslâmi ıstılahta; “Muhsan bir erkeğe ve muhsan bir kadına, serahaten veya delâleten zina isnadında bulunmak”³⁰⁹ tarifi esas alınmıştır. Zira “Hadd-i Kazf” ancak muhsan olan kimseye yapılan zina isnadında, gerekli şahid getirilemediği zaman uygulanır.

Kur'an-ı Kerim'de: ***“Namuslu ve hür kadınlara (zina isnadıyla) iftira atan, sonra (bu hususla ilgili) dört şahit getirmeyen kimselerin her birine de seksen değnek vurun. Onların ebedi şahidliklerini kabul etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir”***³¹⁰ buyurulmuştur.

Hanefi fukahası: “Müslüman, hür, akıllı, bülüğa ermiş ve zina fiilinden masum olan, namuslu, hayatta hiç zina etmemiş erkek veya kadına; zina isnadında bulunan şahsa; gerek hür, gerek zimmî, gerekse kadın olsun haddi kazf tatbik edilmesi; hür olan zina isnad edene 80 değnek, köle olan kazife ise 40 değnek vurulması iftira suçunun da

³⁰⁴ Bkz. Nur, 24/27-28, 30-31.

³⁰⁵ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e.* 184

³⁰⁶ Bkz. Nur, 24/4, 13.

³⁰⁷ Bkz. Nur, 24/4,

³⁰⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, c. III, s. 422.

³⁰⁹ Heyet, *a.g.e.* c. II, s. 160.

³¹⁰ Nur, 24/4.

şahit ve ikrarla sabit olması hükümlerinde müttefiktir. Hadd-i Kazf'in tatbiki için iftiraya uğrayan kimsenin, yargıya müracaat etmesi şarttır.”³¹¹

4. Hırsızlık Suçunun Cezası

Başkasına ait bir malı gizlice almak hırsızlıktır. İslâmi ıstılahta: “Mükellef olan bir kimsenin; kendisinin mülkü veya mülk şüphesi olmayan, asgari on dirhem gümüş değerindeki bir malı, muhafaza altında olan bir mekândan gizlice almasına “Sirkat” (hırsızlık) denir”³¹² tarifi esas alınmıştır. Hadd-i Sirkat'ın tatbiki için nisab miktarı malın çalınması (yani asgari on dirhem gümüş değerindeki mal) esas alınmıştır. Ancak haram olması itibariyle nisab miktarı olsun veya olmasın, başkasının malını çalmak kat'iyyen caiz değildir. Hırsızlık büyük günahlardandır.

Kur'an-ı Kerim'de: **“Erkek hırsızla kadın hırsızın; o irtikab ettiklerine bir karşılık (ceza) ve Allah'tan (insanlara) ibret verici bir ukubet olmak üzere, ellerini kesin”**³¹³ buyurulmuştur. Buradaki ellerden kasıt, sağ elini kesmektir.³¹⁴ Hadd-i Sirkat'ın yani el kesme cezasının tatbik edilebilmesi için, hiçbir şüpheye mahal bırakmayan bir “sirkat” hadisesinin ispat edilmiş olması gerekir.

Hırsızlık suçu işlenmeden önce devlet ve toplum tarafından alınması gereken tedbirler alındığı takdirde, bu ceza, artık suçun gerçekleşme imkanı bulamayacağı ve dolayısıyla suç olmadığı için cezaya da gereksinim kalmayacağı bir sosyal adalet bağlamında değerlendirilmelidir.³¹⁵ Kur'an'ın öngördüğü bu cezanın ağır oluşunun hikmeti, ancak, kimseye karşılığında bir hak verilmeksizin hiçbir görev yüklenemeyeceği şeklindeki temel hukuk prensibi dikkate alınırса anlaşılabilir ve “görev” terimi bu bağlamda, aynı zamanda ceza ehliyetini de kapsar.³¹⁶ Bütün mensupları için eksiksiz bir sosyal güvenlik sistemi oluşturmayan bir toplumda veya devlette bir kimsenin gayr-i meşru yollarla zenginleşme eğilimi çoğunlukla karşı konulamaz hale gelirse, sonuçta hırsızlık, sosyal güvenliğin tüm anlamıyla yürürlükte olduğu bir toplumdaki kadar şiddetle cezalandırılmaz ve cezalandırılmamalıdır. Eğer ferdin sosyal güvenliği sağlanamıyorsa, devlet, adaleti gerçekleştiremiyorsa dolayısıyla mensuplarının her biriyle

³¹¹ İbn Hümmam, *a.g.e.* c. IV, s. 190.

³¹² Merginani, *a.g.e.* c. II, s. 118.

³¹³ Maide, 5/ 38.

³¹⁴ İbn Hümmam, *a.g.e.* C: IV, s. 237.

³¹⁵ Garaudy, Roger, *Şeriat Nedir*, Çev. Salih Akdemir, İslamiyat Dergisi, Ankara 1998, c. V, s. 22.

³¹⁶ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Çev. C. Koytak- A. Ertürk, İstanbul 1997, s. 196.

ilgili yükümlülüklerini yerine getiremiyorsa, münferit ihlallere karşı ceza hukukunun en sert müeyyidelerini uygulama hakkına sahip olamaz ve bu durumda da kendisini idari cezaların daha yumuşak şekilleriyle sınırlamalıdır.³¹⁷ Hz. Peygamber döneminde meydana gelen şu olay, bu duruma işaret etmektedir: “Abbad bin Şurahbil diyor ki: Kıtlıkla karşılaşmışım. Bunu üzerine Medine’de bir tarlanın duvarından atlayarak baştaki buğdayı ovaladım ve yedim. Bir kısmını da elbiseme doldurdum. Derken tarlanın sahibi geldi, beni dövdü ve elbisemi aldı. Ben de durumu Peygamber’e şikâyet ettim. Bunun üzerine ona şöyle dedi: **“Eğer bilmiyor idiyse ona öğretmedin; yok eğer aç idiyse doyurmadın. Sonra da ona emretti de bana elbisemi geri verdiği gibi bir ölçek veya yarım ölçek buğday verdi.”**³¹⁸

Yine bundan dolayıdır ki Hz.Ömer, kıtlığın hüküm sürdüğü yıllarda hırsızın elini kesme cezasını yürürlükten kaldırmıştır.³¹⁹ Hz. Ömer döneminde meydana gelen şu olay da, fertlere karşı sorumlulukların yerine getirilmesi ile cezalandırma arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır: Hatıb’ın köleleri, Müzeyne kabilesinden bir şahsın devesini çalmış ve kesmişlerdi. Durum Hz. Ömer’e bildirilince, hırsızların ellerinin kesilmesini Kesir bin Salt’a emretti. Sonra “galiba onları aç bırakıyorsun” diyerek bundan vazgeçti. Daha sonra devenin sahibi olan Müzeyneli adama devenin fiyatını sordu. O da “dört yüz dirheme vermezdim” dedi. Bunun üzerine Hz.Ömer, (kölelerin sahibi Hatıb’a) “ona sekiz yüz dirhem ver” dedi.³²⁰

Bir taraftan Kur-an’ın öngördüğü sosyal adaletin egemen olduğu toplumsal yapı, diğer taraftan da Hz. Peygamber’in ve Hz. Ömer’in bu uygulamaları, ihtiyaçtan dolayı değil, keyfi olarak hırsızlığın yapılmış veya hırsızlığın meslek haline getirilmiş olması durumunda söz konusu cezanın uygulanabileceği şeklinde bir düşünceye bizi sevk etmektedir.³²¹

5. Sarhoşluk-Şürb Suçunun Cezası

Kur'an-ı Kerim'de: **“Ey iman edenler! İçki (hamr), kumar, (ibadet etmeye mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun**

³¹⁷ Esed, Muhammed, *a.g.e.* s. 197.

³¹⁸ Ebu Davud, *Cihad* 93.

³¹⁹ İbn Kayyım, Ebu Abdullah Şemseddin, *İ'lâmu'l- Muvakkiin*, Beyrut 1991, c. III, s. 14.

³²⁰ Malik, Ebi Abdullah Malik b. Enes b. Malik b. Ebi Amir el Asbahi el Yemeni, *El Muvatta*, Tuğ Yayınları, İstanbul 1982, Akdiye, 38.

³²¹ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e.* s. 182.

*için bunlardan kaçının ki, muradınıza eresiniz*³²² buyurulmuştur. İmam-ı Gazali: “Hadd-i Şürb” yanı içki cezası insanların akli melekelerini muhafaza içindir. İlahi teklife muhatab olan akıl, ancak bununla muhafaza edilebilir³²³ hükmünü beyan eder. İnsanı, zararlı fiillerden alıkoymak, akla ait bir görevdir. Nitekim insan; akıl sebebiyle, diğer canlılardan daha üstündür. Hz. Peygamber 'in: **“Bizatihi şarap haram kılınmıştır”**³²⁴ buyurduğu bilinmektedir.

Kur'an'da: **“Şeytan; şarap ve kumar ile ancak aranızda düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi?”**³²⁵ buyurulmuştur. İçki haram kılındıktan sonra Hz. Peygamber, **“Gerçekten Allah şarabı haram kılmıştır. Şimdi kimin elinde ondan birşey bulunduğu halde bu hüküm kendisine ulaşırsa, artık onu ne içsin, ne de satsın”**³²⁶ emrini vermiştir. Bunun üzerine Sahabe ellerinde ve hanelerinde bulunan şarap küplerini kırmış ve tamamını dökmüşlerdir. Sonuç olarak şarabın haram oluşu; kitap, sünnet ve icma ile sabit olmuştur.

6. İrtidatın-Hak Dini Terketmenin Cezası

Dinden dönme, hak dini terk etme manalarında kullanılan irtidat terim olarak bir müslümanın İslâm dinini terketmesine veya başka bir dine dönmesine denir. İrtidat eden kimseye de mürted (dinden dönen) adı verilir.

İslâm dini temelde din ve vicdan hürriyetine büyük önem vermiştir. Bu yüzden hiç kimse müslüman olmaya zorlanamaz. Kur'an'da şöyle buyrulur: **“Dinde zorlama yoktur. Artık hak batıldan seçilip belli olmuştur. Kim tağutu inkâr edip Allah'a iman ederse, şüphesiz ki o, kopmayan sağlam bir kulpa sarılmıştır Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir”**³²⁷ Kendi hür iradesiyle müslüman olan kimsenin ise artık İslâm dininin esaslarına uyması gerekir.

İslâm hukukunda mürtedle ilgili ceza ve bir takım hükümler vardır. Kur'an'da: **“İçinizden dininden dönüp kâfir olarak ölen olursa bunların işleri dünya ve ahirette boşa gitmiş olur. İşte cehennemlikler onlardır. Onlar orada temelli kalıcıdırlar”**³²⁸

³²² Maide, 5/ 90.

³²³ Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *El Mustafa min İlmü'l Usul*, Beyrut 1987, c. I, s. 287.

³²⁴ Mavsili, *El İhtiyar*, c. IV, s. 98.

³²⁵ Maide, 5/ 91.

³²⁶ Müslim, *Had. 1206*

³²⁷ Bakara, 2/256.

³²⁸ Bakara, 2/217.

buyurulmuştur. Bu ayet irtidat eden kimsenin ahiretteki cezasını belirtmektedir. Amellerin de boşa gideceği şöyle bildirilir: **"İnkâr edip kâfir olarak ölenlerin hiç birinden, yeryüzünü dolduracak kadar altın fidye verseler bile kabul olunmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır. Onların bir yardımcıları da yoktur"**³²⁹

İrtidat, tek başına sadece dinden dönme diye değerlendirilmemiştir. Bir bakıma İslâm toplumuna ve devlete karşı baş kaldırma, ciddi bir isyanda bulunma hareketi sayılmıştır. Tarihi süreçte, irtidat edenin içinde bulunduğu toplumda barınamaması, başka devlete iltica etmesi veya savaş anında irtidat edip düşman saflarına katılması, irtidat suçunun yanında, devlet sırlarını ifşa, vatana ve devlete ihanet suçlarını da birlikte işlemesine neden olmaktadır. Bu nedenle irtidat, devlete ve kamu düzenine başkaldırı ve isyan niteliğinde değerlendirilmiş ve bu yüzden mürtede uygulanacak müeyyideler ağır tutulmuştur. Ancak sadece irtidat nedeniyle mürtede verilecek ölüm cezası ise tartışmalıdır.

Hanefî Hukukçulara göre, irtidat edene verilecek ceza yalnız erkekleri kapsamına alır. İrtidat edene, İslâm dini anlatılır ve tövbe etmesi istenir. Bu müstehaptır. Kendisine daha önce İslâm daveti ulaştığı için, bu çağrı farz değildir. O, yeniden İslâm'a dönerse problem bitmiş olur. Eğer küfürde ısrar eder, devlet başkanı tövbe ümidi görürse veya mürted, süre istemiş bulunursa; kendisine üç gün süre verilir. Eğer devlet başkanı tövbe ümidi görmez ve mürted de bir süre talebinde bulunmamış olursa, ceza tatbik edilir. Bu konuya delil olarak Hz. Ömer'in uygulaması gösterilir. İslâm ordusunda irtidat edip, derhal öldürülen bir adamın durumu Hz. Ömer'e haber verilince şöyle demiştir: "Onu bir yerde üç gün hapsedmeniz her gün bir ekmek vermeniz ve tövbeye davet etmeniz gerekmez miydi? Umulur ki o, tövbe eder ve Allah'a dönerdi. Ey Allah'ım! Ben bu olayda hazır bulunmadım, emir vermedim. Haber bana ulaştığı zaman rıza da göstermedim"³³⁰ Hz. Ali de mürtedi üç defa tövbeye davet eder ve şu ayeti okurdu; **"İman edip sonra inkâr eden, sonra iman edip tekrar inkâr eden, sonra da inkârlarında ileri gidenleri Allah ne bağışlayacak ne de doğru yola eristirecektir."**³³¹ Mürted'in tövbeye davet edilmeden önce öldürülmesi mekruhtur. Ancak dinden dönmekte ismetini yitirdiği için, onu öldüren yetkiliye bir şey gerekmez. Mürtedin tövbesi kelime-i şehâdet getirmesi ve girdiği dinden yeniden İslâm'a dönmesidir.

³²⁹ Ali İmran, 3/91.

³³⁰ Kasani, *a.g.e.* c. VII, 134- 135.

³³¹ Nisa, 4/137.

3.1.4.4. Kisas

Bir suç işleyenin aynı cinsten bir ceza ile cezalandırılması olup öldürme veya yaralamada, suçluya aynı şeyin yapılmasıdır. Kasten adam öldürene veya yaralayana İslâm hukukunun uyguladığı cezadır. Bir İslâm Hukuku terimi olarak kısas, ferдин hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, ayet ve hadislerde miktarı belirlenen ve suçlunun bedenine yönelik bulunan cezayı ifade eder. Kesmek anlamına gelen "Kass" kökünden alınmıştır. Kisas cezasını gerektiren suçlar, kasten adam öldürme ile bazı kasten yaralama ve sakat bırakma eylemlerini kapsamına alır. Kisas cezası Kitap ve Sünnet delillerine dayanır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: ***“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hür hür ile köle köle ile kadın kadın ile kısas olunur. Öldürülenin velisi tarafından, öldüren lehine bir şey affolunursa (diyet için) yapılacak uygulama örfe göre normal olmalı ve en iyi bir şekilde ona ödenmelidir. Bu size Rabbınızdan bir kolaylık ve rahmettir. Artık bu hükümden sonra kim haddi aşarsa ona acı bir azap vardır. Sizin için kısasta hayat vardır, ey tam akıllı insanlar.”***³³² ***“Her kim haksız olarak öldürülürse onun velisine yetki verdik. O da öldürmede haddi aşmasın. Çünkü ona yeterince yardım olunmuştur.”***³³³ ***“Biz Tevrat'ta onlara şu hükümleri farz kılmiştık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ile kısas yapılır. Yaralarda da kısas vardır. Fakat kim hakkından vazgeçerse, bu onun günahlarının affına bir sebeptir. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.”***³³⁴.

Kisas hükümlerinin önceki semavî dinlerde de bulunduğunu Kur'ân-ı Kerim bildirmektedir. Tevrat'ta bugün konu ile ilgili şu kurallar yer almaktadır: ***“Bir kimseyi vurarak öldüren kimse, mutlaka öldürülecektir.”***³³⁵ ***“Bir kimsenin komşusuna kini olur ve onu hile ile öldürürse, öldürülmesi için onu mizbahından bile alacaksın.”***³³⁶ ***“Bir kimse bir adamı öldürürse mutlaka öldürülecektir.”***³³⁷

İslâm'ın ortaya çıkışından önce, Medine'de yaşayan iki yahudi kabilesi Nadîroğulları ile Kureyzaogulları arasında çatışma olmuş, Nadîroğulları üstün gelmişti. Bu üstünlüğü ondan sonra işlenecek suçlara uygulanacak cezalara da yansıtmaya

³³² Bakara, 2/178–179.

³³³ İsrâ, 17/33.

³³⁴ Mâide, 5/45.

³³⁵ Kitab- Mukaddes, Çıkış, 21/13.

³³⁶ Kitab- Mukaddes, Çıkış, 21/14.

³³⁷ Kitab- Mukaddes, Levililer, 24/17.

başladılar. Meselâ, bir Nadirli, Kurayzalıyı öldürürse kısas uygulanmıyor, yüz vask (200 kg.lık ağırlık ölçüsü) kuru üzüm fidye olarak ödeniyordu. Fakat bir Kureyzalı, Nadirliyi öldürürse, kısas yoluyla suçlu da öldürülüyordu. Eğer bu son durumda fidye ödemesi kararlaştırılırsa, iki kat olarak fidye uygulanıyordu. İşte Yüce Şari, onların Tevrat'tan sapma noktalarını belirlemek ve İslâm ümmetine de kısas hükümlerini teşmil etmek üzere yukarıdaki ayeti indirdi.³³⁸

Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **“Kim kasten öldürürse, bunun hükmü kısastır.”**³³⁹ “Allah'tan başka ilâh olmadığını ve benim Allah'ın elçisi olduğumu tasdik eden müslüman bir kimsenin kanı, şu üç durum dışında helal değildir: **Cana karşı can, zina eden evli kişi ve dini terkedip cemaatten ayrılan kimse**”³⁴⁰ Kasten ve taammüden öldürmenin kısası gerektirdiği konusunda görüş birliği olmakla birlikte kasıt ve taammüdün karinesi üzerinde görüş ayrılığı vardır.

Kisasın uygulanabilmesi için maktulün velisi malum olmalı ve kısas talebinde bulunmalıdır. Kur'an'da: **“Kim mazlum olarak öldürülürse, biz onun (öldürülenin) velisine bir selahiyet vermişizdir. O da (öldürülenin velisi de) öldürmekte israf etmesin. Çünkü o cidden (ve zaten) yardıma mazhar edilmiştir.”**³⁴¹ buyurulmuştur. Dolayısıyla "kisas"ı talep hakkı, maktulün velisine aittir. Öldürülen kimselerin asabesi (mirasta hak sahibi olanlar) kısas talebinde bulunmazsa veya bir kısmı bulunur, bir kısmı affetmeye veya sulha razı olursa kısas düşer. Çünkü kısas, cüzlere ayrılmayı kabul etmez, ikrahla bile olsa kısasta af muteberdir.³⁴² Maktulün velisi, affetmeye yetkili olduğu gibi, belirli bir mal karşılığı “sulh” yapmaya da yetkilidir. Hiz. Enes b. Malik'den rivayet edildiğine göre, Hiz.Peygamber'e kısasla ilgili herhangi bir mesele arzolanduğu zaman, maktulün velilerine devamlı olarak affetmelerini tavsiye buyurmuştur.³⁴³ Dolayısıyla mü'minlerin emiri veya kadısı, öldürülenin velilerine affetmeleri veya sulh yapmalarını tavsiye eder. Ancak kat'iyen bu konuda selahiyet sahibi değildir. Zira selâhiyetin, kat'i nass'la, maktulün akrabalarına verildiği sabittir. Esasen zarara uğrayanlar da onlardır. Bununla beraber kısas haktan vazgeçilmesi veya suçun kastın aşılması suretiyle yahut da

³³⁸ Bkz. İbn Kesir, *a.g.e.* I, 299–300.

³³⁹ Ebû Davud, *Diyyat*, 5.

³⁴⁰ Buhârî, *Diyyât*, 6.

³⁴¹ İsrâ, 17/ 33.

³⁴² Kasani, *a.g.e.* c. VII, s. 182.

³⁴³ İbn Hanbel, c. III, s. 213, 252.

taksirle işlenmesi durumunda devletin, kamu düzenini korumak için tazir cezası verme yetkisi saklıdır.³⁴⁴

Kıyasın nasıl tatbik edildiğine değinecek olursak şurası muhakkaktır ki; İslâm işkenceyi haram kılmıştır. Nitekim savaş meydanında dahi; el, ayak, burun, kulak keserek veya göz oyarak cezalandırma yasaklanmıştır. Hz.Peygamber'in "**İnsanların öldürmede; en merhametli olanları, mü'minlerdir.**"³⁴⁵ hadisi ile ölüm cezasının uygulamasının dahi ceza tatbik edilecek suçluya en az eziyet verecek şekilde yapılması gerektiği buyurulmuştur. Bazıları kısasa dair kesinleşmiş mahkeme kararının maktul yakınları veya mağdur tarafından infaz edilebileceğini söylemişlerse de cezaların ve özellikle kıyasın infazı devletin bu iş ile görevlendirdiği memurlar eliyle yapılması gerekir. Mağdur tarafın infazın tamamlanmasına kadar kısas hakkında vazgeçmesi mümkün olduğu için onlarında kısas anında ve yerinde hazır bulunmaları gerekir.³⁴⁶

Kur'an kısas cezasını belirlemekle beraber insan hayatının değerli oluşunu ön plana çıkararak kendisine yönelebilecek saldırılara engel olur.³⁴⁷ İnsan hayatının korunması için herkesin ve her kişinin, başkasının hayatının kutsallığını kabul edip onun korunmasına yardım etmesi gerekir. Haksız yere bir başkasının hayatını alan yalnızca bir kişiye zulmetmekle kalmamış, aynı zamanda insan hayatının kutsallığı ile ilgili hiçbir duygu, başkalarına karşı hiçbir merhamet duygusu taşımadığını göstermiş demektir. Bu nedenle o tüm insanlığın düşmanı demektir. Çünkü herkes aynı tür katı kalpliliğin kurbanı olursa, tüm insanlığın sonunun gelmesi kaçınılmazdır.³⁴⁸ Bir insanın haksız yere öldürülmesi toplumda öldürme olayının yayılmasına, haksızlık ve düşmanlıkların çoğalmasına, toplum düzeninin bozulmasına yol açar. Ayrıca bir insanı öldürmenin bütün insanları öldürmek gibi olduğunun ifade edilmesi, kasten adam öldürme günahının büyüklüğünü³⁴⁹ ve insan öldürmeye cüret edenlerin bundan vazgeçmeleri için öldürme işinin korkunç bir şey olduğunu göstermeye yöneliktir.³⁵⁰

Farzların terkedilmesi veya haramların işlenmesi sonucu ortaya çıkan bütün hadiseler ve bunlara sebep olan kimselere uygulanan cezalar, insanların can, mal, nesil, akıl ve din emniyetini sağlamak içindir.

³⁴⁴ Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul 1982, c.II, s. 475.

³⁴⁵ Ebû Davud, c. III, s. 120 K. *Cihad*.

³⁴⁶ Avcı, Mustafa, *a.g.e.*, s. 84

³⁴⁷ Bardakoğlu, Ali, *Ceza, DIA*, İstanbul 1993, c.VII, s.472.

³⁴⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s.421.

³⁴⁹ Cessas, Ahmed Ali er-Razi, *Ahkâmü'l – Kur'an*, Beyrut 1993, c. II, s.569.

³⁵⁰ Şevkani, Muhammed b, *Fethu'l- Kadir*, Beyrut t.y., c. II, s. 40.

3.1.5. Şiddetin Meşru Olmayan Boyutu

Tezin bu başlık altındaki kısmında şiddet içeren eylemlerin meşru olmayan boyutunu inceleyeceğiz. Zira muhtevası itibarıyla “şiddet” kavramı çok geniştir. Bu muhteva içerisinde; öldürme-cinayet-katl, intihar, yaralama, yolkesme-eşkıyalık-bağilik, fitne-bozgunculuk suçlarını ele alacağız. Başlığı seçerken “terör” kavramı kullanılmamasının sebebi İslam Hukuku litaretüründe bu kavramı bugünkü manada karşılayabilecek tek bir kavram veya tanımın mevcut olmamasıdır. Zira tezimizin birinci bölümünde belirtildiği gibi “terör” tabiri 18.yüzyılda ilk defa kullanılmaya başlanmıştır. Batı litaretüründe de terör kelimesi geçmişte ve halen, bazen şiddet (violence), siyasal şiddet (political violence), hatta anarşi (anarchy) kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Buradan hareketle bu başlık altında inceleyeceğimiz suçlar İslam Hukuku’nda da kavramsal olarak ve unsurları itibarıyla tek başlarına veya birlikte “terör” kavramıyla benzeşmektedir. Bu nedenle sözkonusu suçların ayrı ayrı incelenmesi uygun görülmüştür.

3.1.5.1. Öldürme-Cinayet-Katl

Cinayet kelimesi, ağaçtan meyveyı düşürmek manasınadır. İslâmi ıstılahta: “Gerek nefse, gerekse mala taalluk etsin, Allah’ın haram kıldığı bir fiili irtikâp etmeye cinayet” denilmiştir.³⁵¹ Fukahanın, “cinayet” kavramını, daha ziyade insanın hayatına ve uzuvlarına karşı, işlenmesi haram kılınan fiilleri izah için kullandığı bilinmektedir.³⁵² Canlı bir varlığın hayatına son verme işlemi, bir kimsenin hayatını haklı veya haksız, hukukî ve hukuk dışı olarak silahla veya başka bir şeyle sona erdirmeye, katletmeye, idam etmedir. Fukahanın cinayet kavramını ele alışı dikkatle incelenirse, iki hadise ile karşı karşıya geliriz. Birincisi, masum olan bir kimsenin, haksız yere öldürülmesidir ki, buna “cinayet fi’n-nefs” denir. İkincisi, masum bir kimsenin vücudundan uzvunun koparılması, ta’tili (işlemez hale getirilmesi) veya yaralanmasıdır ki, buna “cinayet madûnen’nefs” denir. Yani öldürmeden daha aşağı olan cinayettir.³⁵³ Kasden işlenen bir cinayet haramdır.

³⁵¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *a.g.e.* c. III, s. 27–28.

³⁵² Serahsi, *a.g.e.* c. XXVII, s. 84.

³⁵³ Bilmen, Ömer Nasuhi *a.g.e.* c. III, s. 28.

Öldürmenin çeşitlerine gelince ruhun çıkmasında müessir olan fiile “öldürme” denir.³⁵⁴ Müessir fiilin tek tek sayılması mümkün olmadığı için, failin (öldürenin) durumu esas alınır. İmam-ı Azam Ebû Hanife'ye göre öldürme çeşitleri şunlardır:

1. Kasden öldürme,
2. Kasıt benzeriyle öldürme,
3. Hataen öldürme,
4. Hata yerine sayılan öldürme,
5. Tesebbüben (bir sebeble) öldürme.³⁵⁵

Kur'anda: “**Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedi kalıcı olmak üzere, Cehennem'dir. Allah ona (kasden öldürene) gazab etmiştir, ona lanet etmiştir ve ona çok büyük bir azab hazırlamıştır.**”³⁵⁶ buyurulmuştur. Hz. Peygamber'in: “**Allah indinde, dünyanın yok edilmesi, bir mü'mini öldürmekten daha ehvendir**”³⁵⁷ buyurduğu bilinmektedir. Dolayısıyla meşru bir sebep olmadan, herhangi bir kimseyi öldürmek büyük günahlardandır.

Hataen, ihmal sonucu veya bir sebeble öldüren kimse de titizlik göstermediği ve gerekli tedbiri almadığı için günahkârdır.³⁵⁸ Can emniyetini tahrip eden her fiil, fesadın yayılmasına vesile olur.

Kur'an'da: “**Bundan dolayıdır ki, İsrailoğullarına şu hakikatı hükmettik: Kim bir canı, bir can mukabilinde (kisas) veya yeryüzünde bir fesad çıkarmaktan dolayı olmayarak, öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu kurtarırsa, bütün insanları diriltmiş gibi olur. And olsun ki, peygamberlerimiz onlara beyyineler (apaçık ayetler, deliller, mucizeler) getirmişti. Sonra hakikaten yine içlerinden birçoğudur ki, bunların arkasından, (hala) yeryüzünde (fesad ve cinayet hususunda) muhakkak haddi aşanlardır**”³⁵⁹ buyurulmuştur. Esasen haksız yere, meşru bir sebep olmadan bir kimseyi öldürebilen katil, aynı gerekçeyle, bütün insanları öldürebilir. Nitekim günümüzde teröristler, gayrı meşru şekilde binlerce insanı katletmektedirler. Hz. Peygamber'in haksız yere öldürülen her insanın günahından, Hz. Âdem'in oğlu Kabil'e

³⁵⁴ Serahsi, *a.g.e.* c. XXVI, s. 148.

³⁵⁵ Merginani, *a.g.e.* c. IV, s. 156.

³⁵⁶ Nisa, 4/ 9.

³⁵⁷ İbn Süleyman, Muhammed, *Mecmuatû'l Enhur fi Nülteka el Ebhur (Şerhû Damad)* İstanbul t.y., c. II, s. 615

³⁵⁸ Molla Hüsrev, *a.g.e.* c. II, s. 90.

³⁵⁹ Maide, 5/ 32.

bir pay ayrıldığını buyurduğu bilinmektedir.³⁶⁰ Kitap ve sünnetle sabittir ki ilk insandan, günümüze kadar, meşru bir sebep olmadan insan öldürmek haram kılınmıştır.

Bir insanı kasden öldürmek, bütün insanların “can emniyetini” hiçe saymak demektir. Kur’anda: **“Allah’ın haram kıldığı cana, haklı bir sebep olmadıkça kıymayın. Kim mazlum olarak öldürülürse, biz onun (öldürülenin) velisine, bir selâhiyet vermişizdir. O da (öldürülenin velisi de) öldürmekte israf etmesin. Çünkü o cidden (ve zaten) yardıma mazhar edilmiştir”**³⁶¹ buyurulmuştur. İslâm’da bozulan toplum düzenini ıslah için cinayetlere birtakım cezalar öngörülmüştür. Bunlar haps, kısas, diyet, gurre, mirastan mahrumiyet ve katl keffareti gibi cezalardır. Bu cezalara uhrevî cezayı da eklemek gerekir.

3.1.5.2. İntihar-Kendini Öldürme

Ne şekilde olursa olsun bir kimsenin kendisini öldürmesine intihar denir. İntihar Allah’ın yaratmış olduğu cana kıymaktır. Bu yüzden de büyük günahlardandır. İnsana canı veren Allah olduğu gibi, onu almaya yetkili olan da O’dur. İntihar etmenin haramlığı ve ahiretteki tehlikesi ayet ve hadislerle sabittir. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulur: **“Ey iman edenler, mallarınızı aranızda karşılıklı rıza ile gerçekleştirdiğiniz ticaret yolu hariç, batıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”**³⁶² Ayette, fiilen cana kıyma anlamı yanında, Allah’ın haram kıldığı şeyleri işlemek, masiyete dalmak ve başkalarının mallarını batıl yollarla yemek suretiyle kendisine yazık etmek, ahiret hayatını mahvetmek anlamı da vardır.³⁶³

İntihar geçmiş peygamberler döneminde yasaklanmıştır. Cündeb bin Abdullah’tan Hz. Peygamber’in şöyle dediği nakledilmiştir: **“Sizden önceki ümmetlerden yaralı bir adam vardı. Yarasının acısına dayanamayarak, bir bıçak aldı ve elini kesti. Ancak kan bir türlü kesilmediği için adam öldü”**. Bunun üzerine Yüce Allah; **“Kulum can hakkında benim önüme geçti, ben de ona cenneti haram kıldım,”** buyurdu³⁶⁴ Hayber Gazvesi sırasında büyük fedakârlıklar gösteren Kuzman adındaki birisinin, sonunda cehenneme gideceği Hz. Peygamber tarafından haber verilmişti. Bunun üzerine Ashab-ı Kiramdan Huzâî Eksüm, Kuzman’ı izlemiş ve O’nun, aldığı yaralara sabredemeyip, kılıcı

³⁶⁰ Zebidi, Abdullatif, *Had.* 1371.

³⁶¹ İsrâ, 17/ 33.

³⁶² Nisa, 4/29.

³⁶³ İbn Kesîr, *a.g.e.* c. II, s. 235.

³⁶⁴ Buhârî, Enbiya, 50.

üzerine yaslanarak intihar ettiğini görmüştür.³⁶⁵ Kuzman'ın ölüm şekli Hz. Peygamber'e iletilince şöyle buyurmuştur: **“İnsanlar arasında öyle kimseler vardır ki, dış görünüşe göre, cennet ehline yaraşır hayırlı işler yaparlar; hâlbuki kendileri cehennemliktir. Öyle kimseler de vardır ki, cehennemliklere ait kötü işler yaparlar, hâlbuki kendileri cennetliktir.”**³⁶⁶ İntihar edenin uhrevî cezası, intihar şekline uygun olarak verilir.

İntiharın fıkhi sonuçlarını inceledikten sonra şiddet ve terör ile intihar saldırıları ve bunların şehidlikle ilgisine temas edeceğiz. İslam Hukukçuları, İslâm tarihinde görülen bazı uygulamalara bakarak şu yönde fetvalar vermişlerdir: “Bir kişinin, neticede kurtulacağı ümidini taşıması durumunda veya bu ümidi taşımasa bile düşmana zarar vermesi, morallerini bozması, arkadaşlarına cesaret aşılması, kendinde bir güç hissetmesi, esir olup işkence altında bazı sırlar vermekten endişe duyması gibi durumlarda, çok sayıda düşman kuvvetinin içine dalması ve onlara saldırması caizdir.”³⁶⁷

Verilen fetvalara dikkat edilirse, bunlarda üç temel noktaya temas edildiği görülecektir:

1. Bir harp hâli, muharip düşman veya savaş için hazırlanıp karşı karşıya gelmiş veya savaşmakta olan iki ordu bulunmaktadır.
2. Saldırıyı düzenleyen, mutlak manada ölüme gitmemektedir.
3. Ölmü ise, daha çok karşı tarafın eliyle gerçekleşmektedir

Bu fetvadan esinlenerek intihar saldırılarını caiz görenler, etkili olmak için başka yolun kalmadığını ileri sürmektedirler. Mücadele ettikleri taraflar silah, asker sayısı, lojistik destek, maddi imkân, askerî eğitim, hatta medya desteği gibi birçok konuda kıyas kabul etmeyecek bir üstünlüğe sahiptirler. Dolayısıyla intihar saldırılarından başka yol kalmamaktadır. Bu düşünce, iki şeyi beraberinde getirmektedir:

1. Hedef ve vasıta arasında gerekli ayırım yapılamamakta, bunlar birbirine karıştırılmaktadır. Mü'min için, hedef de hedefe götürecek vasıta da meşru olmalı ve bunlar birbirinin yerine geçmemelidir. Ayrıca, her zaman asıl maksat Allah'ın rızasını kazanmak olması gerektiği için, her halükârda bir netice elde etme duygusu bu asıl maksadın yerini almamalıdır.
2. Mutlaka bir neticeye ulaşma adına her yol mübah addedilecek olursa, böyle bir anlayış, karşı tarafın aklını, soyunu bozmak için onları uyuşturucuya, fuhşa alıştırmak, bilimi kötüye kullanarak meselâ fayda yerine zarar veren ilaçlar üretmek, hastanelere gelen

³⁶⁵ Buhârî, *Kader*, 5, *Rikâk*, 33, *Meğâzî*, 38, *Cihâd*, 77.

³⁶⁶ Buhârî, *Kader*, 5, *Rikâk*, 33.

³⁶⁷ Şeybanî, Muhammed b. Hasan, *Siyer'i Kebir*, Kufe t.y., c. 4, s. 1512.

hastaları tedavi etmemek veya bir yolla öldürmek gibi gayr-i meşru ve insanlık dışı daha birçok metot kullanmayı da caiz görmeye yol açabilir.

Ancak, insanlığı dünya ve ahiret saadetine ulaştırmak için gönderilen dinler ve görevlendirilen peygamberler, insanlık dışı hiç bir metodu ne kullanmışlar ne de kullanılmasına izin vermişlerdir. Aksine onlar, savaşı bile tali bir yol olarak görmüşler ve mümkün olabildiğince barış yoluna başvurulmasını emretmişlerdir. Ayrıca şehidlik, ancak dinî prensipler gözetilerek çıkılacak bir makamdır; kin ve nefretle elde edilemez. Müslüman'ın davası hak olduğu gibi metodu da hak olmalıdır. Ayrıca Müslüman, yukarıda incelediğimiz gibi, savaşta bile haddi aşamaz: **“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda savaşın, (ancak) aşırı gitmeyin. Elbette Allah aşırı gidenleri sevmez.”**³⁶⁸ ayetinin tefsirinde Seyyid Kutup kısaca şu açıklamaları yapmaktadır: “Aşırı gitme; bilfiil savaşa katılmayan ve ne İslâm devletine ne de İslâm cemaatine karşı tehlike oluşturmayan kadın, çocuk, yaşlı ve her millettten, her dinden kendini ibadete adanmış kimseler gibi zararsız ve güvenli insanların askerler tarafından hedef alınması biçiminde görüleceği gibi, İslâm tarafından yasallaştırılmış savaş kurallarını çiğnemek şeklinde de olabilir. Oysa İslâm, gerek eski ve gerekse çağdaş cahiliye savaşlarının ortaya koyduğu tüyler ürpertici cinayetleri en aza indirmek, hattâ bunlara son verebilmek için söz konusu savaş kurallarını yasallaştırmıştır. O tüyler ürpertici cinayetler ki, İslâmî duyarlılık onlardan nefret etmekte, İslâmî takva onlardan tiksinimektedir.”³⁶⁹ Hz.Peygamber ve ashabının bazı uygulamalarını örnek verdikten sonra Seyyid Kutup sözlerini şöyle tamamlıyor: “Müslümanlar sayılarının çokluğu ile zafer kazanmadıklarını biliyorlardı. Çünkü sayıları azdı. Ayrıca silâh ve teçhizat üstünlükleri sayesinde de zafer kazanmıyorlardı. Çünkü onların silâh ve teçhizatları düşmanlarınkinden azdı. Onlar, öncelikle imanları, Allah'a bağlılıkları ve Allah'ın kendilerine yönelik yardımı sayesinde zafere ulaşıyorlardı. Buna göre yüce Allah'ın ve Peygamberimizin direktiflerine aykırı hareket etmiş olsalardı, bel bağladıkları biricik zafer sebeplerinden kendi elleriyle yoksun kalmış olurlardı. Bundan dolayı sözünü ettiğimiz savaş kurallarına, kendilerini baskı altında inletmiş ve bazı arkadaşlarını en tüyler ürpertici işkenceler ile öldürmüş olan düşmanları karşısında bile uyuyorlardı.”³⁷⁰

İntihar saldırılarına bakıldığında, bunların iki şekilde cereyan ettiği görülmektedir.

³⁶⁸ Bakara, 2/190.

³⁶⁹ Kutub, Seyyid, *Fizilal-i Kur'an*, Hikmet Yayınları, İstanbul t.y., c. II, s. 290

³⁷⁰ Kutub, Seyyid, *a.g.e.* c. II, s. 291

1. Birbirlerine savaş açmış iki devletin orduları içinde görevli kişilerin izinli, plânlı ve hedefli bir şekilde yaptığı intihar saldırıları. Bu saldırılar da temelde iki şekilde gerçekleşebilir:

a. Bir kişi veya gurubun, büyük bir düşman gurubuna veya karargâhına, uçak, tank, el bombası vb. silahlarla saldırması halidir. İntihar saldırılarını düzenleyen kişilerin, İslâm tarihindeki örnekleri bu tür bir saldırıya delil olur ve saldırıyı düzenleyen kişi ölürse elbette şehid olur. Ancak ölmeyip kurtulması da mümkündür.

b. Bir kişi veya gurubun, üzerlerine bomba bağlayarak veya kullandıkları arabaya bomba yükleyerek, savaşa katılan düşman askerlerinin saflarına veya karargâhlarına dalması ve bombaları patlatması halidir. Bu tür bir saldırıya, ancak fakihlerin saydıkları ve yukarıda anılan şartlar çerçevesinde dinen cevaz vermek ve onu savaş ortamında anlaşılabilir görmek mümkündür. Aksi takdirde, bu saldırılar anlaşılabilir; çirkin bir eylem olarak adlandırılmalı ve yapanlar mahkum edilmelidir.

2. Bilfiil savaşta olmayan ve saldırgana (vizeli/vizesiz) ülkesine girme hakkı tanımış, ayrıca başka ülke vatandaşlarına kendi içinde çalışma, eğitim görme, oturma, işyeri açma, evlenme, bazı şartlarla vatandaş olma izni veren bir ülkede yapılan saldırılar. Zira eyleme sahne olan ülke, iki tarafa da vize vererek onları güvenliği altına almış olmaktadır. Bu güvenliği ihlal etmek, verilen vizeye (belki fikhî tabirle emana, sığınma veya serbest dolaşma hakkına) hıyanet etmektir ki, bu da caiz değildir. İbn Hacer Heytemi, muahede yapmanı öldürmeyi büyük günah sayar.³⁷¹ Bu eylemler, ister oradaki bir yabancıya, ister savaş hâlinde olduğu ülkenin, girilen ülkede yaşayan vatandaş ve askerine, isterse o ülkenin vatandaşına yönelik olsun, buna ne cevaz verilebilir ne de saldırıyı düzenleyen kişilere şehid demek mümkün olur.

Böyle bir saldırıyı yapan kişi,

- a. Masum kişileri öldürdüğü,
- b. Kendisine vize veren devlete hıyanet ettiği ve zarar verdiği,
- c. İnsanları dehşete düşürüp psikolojilerini bozduğu,
- d. Suçsuz insanların malına zarar verdiği,
- e. Müslüman ise, İslâm imajını bozduğu,
- f. Vatandaş olduğu ülkeyi uluslararası platformlarda güç durumda bıraktığı,
- g. Aile ve akrabalarına acı yaşattığı,

³⁷¹ İbn Hacer Heytemi, *ez-Zevacir*, İrşad Kitap Yayıncılık, t.y., c. II, s. 153.

- h. Büyük ihtimalle uluslararası bir suç şebekesinin başarılı olmasına alet olduğu,
- i. Müslüman ise, İslâm düşmanlarının sevinmesine neden olduğu için ayrıca suçludur ve affedilemez bir davranışın sahibidir.

Netice olarak bahsettiğimiz kaideler çerçevesinde günümüzdeki şekliyle intihar fiilinin ve intihar saldırılarının İslâm'da yeri olmadığı gibi, bu saldırıları doğuran şartların da ıslah edilmesi gerektiği ortadadır.

3.1.5.3. Yaralama-Müessir Fiil

İslâm'da, can emniyeti esas olduğu gibi, insanın uzuvlarının muhafaza edilmesi de esastır. Uzva karşı işlenen suçlar, yaralamalar veya müessir fiiller cezasız bırakılmaz. Kur'an-ı Kerim'de: **“Biz onda, onların üzerine (şunu da) yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılıktır. Hulasa bütün) yaralar birbirine kısastır”**³⁷² buyurulmuştur. Hanefi fûkahası, bu ayeti esas alarak, kasdi yaralamalarda esas olan kısastır. Kisas'ın tatbik edilebilmesi için, organlar arasında denklik ve benzerlik şarttır. Bu mümkün olursa, kısas tatbik edilir. Mümkün olmadığı zaman, "diyet" gündeme girer.³⁷³ hükmünde ittifak etmiştir. Yaralamada kasıd benzeri sözkonusu değildir. Kasd ve kasd benzerinin hükmü aynıdır. Çocuğun ve mecnunun, insan uzvuna karşı işlediği cinayetler hata hükmündedir. Bunlar için kasıd düşünülemez.³⁷⁴

3.1.5.4. Yolkesicilik

Bir İslâm ülkesinde müslümanların veya zımmîlerin mallarını ellerinden zorla ve açıktan almak, onların canlarına kasdetmek ve halkı korkuya düşürmek için bir takım kimselerin veya güç, kuvvet sahibi bir kişinin yolları tutması yolkesiciliktir. Bu durumda halk gidip gelmekten menedildiği için yollar kesilmiş olur. Yolkesen kimseye de “kâtı-tarîk” veya “muhârib” denir. Yolkesicilik suçunun gerçekleşmesi için birden çok kimsenin bulunması şart değildir. Tek kişinin olması ile de bu suç işlenmiş olabilir. Çünkü bazan tek kişi gücü ve güçlü silâhları ile topluluğun yapabileceğinden daha fazlasını yapabilir. Diğer yandan yolkesmenin silâh kullanılarak yapılması da şart değildir. Bu konuda silâh ile sopa, taş ve benzerleri eşittir. Yani aslolan şiddet unsurunun varolmasıdır. Suça doğrudan katılanlarla azmettiren, yardım, destek, haberleşme, taşıma

³⁷² Maide, 5/ 45.

³⁷³ Serahsi, *a.g.e.* c.XXVI, s. 74.

³⁷⁴ Molla Hüsrev, *a.g.e.* c. II, s. 90.

gibi dolaylı yoldan katılanlar birdir. Çünkü yolkesme bunların hepsinin ortak güç ve gayretleriyle gerçekleşmiş olur.

İslâm'da yol kesme suçunun cezası çok şiddetlidir. Kur'an'da yolkesicilik Allah'a ve Rasûlüne karşı savaş açma sayılmıştır.³⁷⁵ Çünkü müslümanların korkutularak yolunun kesilmesi, mal ve can güvenliklerinin tehdit edilmesi onların haklarına en büyük bir saldırdır. Bu yüzden cezası da ağır olup, kamu haklarından sayılmıştır. Yolkesme (hırabe) suçunda başta mali saikle ve cebir-şiddet yoluyla suç işlemek üzere bir örgüt oluşturmak, kamu otoritesini hiçe sayarak açıktan suç işlemeye cüret etmek ve adam öldürmek, mal yağmalamak ve ırza geçmek gibi suçları işlemek unsurları vardır.³⁷⁶ Bu suçun ceza türleri; öldürme, asma, sağ el ve sol ayağın çaprazlama kesilmesi ve sürgünden ibarettir. Bu cezaların uygulanmasında suçun işleniş şekli dikkate alınarak farklı görüşler de benimsenmiştir.

3.1.5.5. Eşkîyalık

Bedbaht, kötü halli anlamında Kur'anî bir kavramdır. Toplumda bazı insanlar vardır ki her zaman anarşi çıkarır, hiç bir kanun nizam tanımaz, sınırsız hürriyet peşindedirler. Her istediklerini yapmayı arzular, her türlü eyleme hazır olup daima kendini ileri sürer, başkaları tarafından kullanılmaya yatkındırlar. Bunlar toplum içinde eşkıya, çapulcu ve ayak takımı görevini yaparlar. İşte bu tür özelliklere sahip kimseler Kur'an'da şaki olarak tarif edilir. Bu tür insanlar, dünyada haylazlıkları, geçimsizlikleri ve kural dışılıkları yüzünden bir şey elde edemedikleri gibi, âhirette de, dünyada iken sürekli hakka karşı gelip şer güçler tarafından piyon olarak kullanıldıkları için, aşağılıkların arasındadırlar. Ne dünyada iken iyi bir hayat sürerler, ne de âhirette. İşte bu yüzden bu kimseler şaki yani bedbaht, bahtsız kimseler olarak isimlendirilirler. Bedbahttırlar, çünkü yaptıkları hareketlerden dolayı hiçbir menfaat elde edemezler. Bahtsızdırlar, çünkü amellerinin, fiillerinin sonu boştur, yaptıkları işler boşa gitmiştir. Her türlü güzel nimet ve iyi sonuçtan mahrumdurlar.

Şaki kimselerin akıbetlerini, yani âhiretteki durumlarını Yüce Allah bize şöyle anlatıyor: ***“O gün geldiği zaman hiç kimse onun izni olmadan konuşamaz. Oraya toplananlardan kimi şaki (bedbaht, bahtsız) kimi de sait (mutlu) dir. Şakîiler***

³⁷⁵ Bkz. Mâide, 5/33–34.

³⁷⁶ Avcı, Mustafa, *a.g.e.*, s. 307

ateştedirler. Onların orada (o bunaltıcı ateş içinde) öyle bir soluk alış verişleri vardır ki. Gökler ve yer durdukça orada sürekli kalacaklardır. Meğerki Rabbin, çıkmalarını dilemiş olsun. Çünkü Rabbin her istediğini yapandır.³⁷⁷

3.1.5.6. Bağılık

Bağılık devlet bünyesinde bir grubun yönetime karşı çıkararak, isyan ederek belli bir bölgeyi işgal altına almasıdır. Müslümanlardan bir grup yönetime karşı ayaklanıp kendilerince geçerli bir nedene dayanarak itaat dışına çıkar ve bağımsız bir bölgede askeri bir güçle hâkimiyet kurarlarsa, bunlara “buğat” (bağîler, asiler) denir. Bu isyancıların ele geçirdikleri ve hâkimiyetleri altına aldıkları bölgeye islâm hukukunda “dâru'l-bağy” denir. İslâmî idarenin yönetim ve hâkimiyeti altındaki bölge veya ülkeye de “dâru'l-adl” adı verilir.³⁷⁸ Devlet başkanlığı meşru yolla sabit olan halifeye İslâm'da itaat mutlaka gerekli ve Müslümanlar için bir farzdır. Devlete karşı ayaklanmak ve savaşa girişmek yasaklanmıştır.³⁷⁹ Bu hususta Cenâb-ı Hakk şöyle buyurur: ***“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygamber'e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin).”***³⁸⁰ Bağîler, merkezi hükümete meydan okumak üzere ülkenin bir bölgesini işgal etmiş ve bu bölgede devletin egemenliğini tenkis ile kendi egemenliklerini tesis etmişlerse, bu durumda isyandan söz etmek gerekir. Hz. Peygamberin vefatını müteakip zekat vermek istemeyen kabileler, İslam'ı inkar etmedikleri halde vergi ödeme yükümlülüklerini yerine getirmedikleri için Hz.Ebubekir tarafından asi sayılmışlardır.³⁸¹

Hanefilere göre, isyancıların bâğî sayılması için müslüman olmaları gerekir. Çünkü Hristiyan veya Yahudilerden olan zımmîler ayaklanır ve müslümanlara ait bir bölge veya beldeyi ele geçirirlerse bunlar “harbi” olur. Zımmîler, müslüman isyancılarla işbirliği yaparak meşru İslâm idaresine karşı savaşırlarsa, statüleri değişmiş olmaz. Çünkü bunlar Müslüman olan isyancılar (buğât)'a tâbi sayılırlar.³⁸² Bu duruma göre adalet ülkesi ile isyancıların ülke veya beldesi iç içe veya yan yana bulunabilmektedir. Hz. Ali'ye isyan eden, onun kanını müslümanların kan ve mallarını ve kadınlarını esir almayı mübah sayan, Ashab-ı Kiram'ı küfürle itham eden ve her günah işleyeni kâfir

³⁷⁷ Hud, 11/105-107.

³⁷⁸ Özel, Ahmed, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul 1988, s. 135–136.

³⁷⁹ Maverdi, Ebul Hasan Ali İbn.Muhammed İbn Habib, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, Beyrut 1990, s. 5.

³⁸⁰ Nisa, 4/59.

³⁸¹ Avcı, Mustafa, a.g.e., s. 343.

³⁸² İbn Âbidîn, a.g.e., c. IX, 100- 101.

sayan Haricî ve benzeri fırkalar da asilerden kabul edilmiştir.³⁸³ Adalet ülkesi yönetimi, asilerle teslim olmalarına kadar savaşı. Ayette şöyle buyrulur: **“Eğer müminlerden iki zümre birbiriyle dövüşürlerse aralarını bulup barıştırsın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa, siz de o tecavüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın. Sonuçta Allah'ın emrine dönerse artık adaletle aralarını bulup barıştırsın. Her işinizde adaletle hareket edin. Şüphesiz Allah, adaletli olanları sever.”**³⁸⁴

İslâm hukukunda bu konu, Hz. Ali ile Muâviye ve Haricîler arasında vuku bulan savaşlara dayandırılır.³⁸⁵ İki tarafın harp sırasında karşı tarafa verdikleri zarar dört büyük mezhebe göre tazmin edilmez. Ancak isyan ve savaştan önce veya sonra mal veya cana verilecek zararlar ise tazmin edilir. Asilerin hâkimiyeti altında bulunan dâru'l-bağy, dâru'l-İslâm'dan sayılır. Bu yüzden dâru'l-bağy ile dâru'l İslâm arasında temelde ülke ayrılığı yoktur, ancak idare ayrılığı vardır.³⁸⁶

3.1.5.7. Fitne-Bozgunculuk

Azgınlık, sapıklık. Azap, fikir karışıklığı, ayrılığı, birşeye tutkunluk, günah, küfür, rüsvaylık, aşırıya kaçan mal ve evlat düşkünlüğü fitnedir. Çoğulu ise fitendir. Fitne, ilk önce imtihan, deneme ve sınama anlamında kullanılmış, daha sonra kapsamı genişlemiştir. Kur'an'da altmış kadar ayette bu kelime ve türevleri çeşitli anlamlarda kullanılır. Değişik anlamlar için şu ayetleri örnek verebiliriz:

“Fitneden sakının. Çünkü o, içinizden, sadece zulmedenlere dokunmakla kalmaz (onun musibeti) günahsızlara da dokunur”³⁸⁷ **“Yeryüzünde hiçbir fitne kalmayınca ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer kötülükten vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.”**³⁸⁸ **“Onları bulduğunuz yerde öldürün. Sizi yurtlarınızdan çıkardıkları gibi, siz de onları çıkarın. Fitne çıkarmak adam öldürmekten daha kötüdür”**³⁸⁹ **“Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmalarından sakın”**³⁹⁰ **“Kalplerinde eğrilik**

³⁸³ İbn Hümâm, a.g.e., c. IV, s. 408.

³⁸⁴ Hucurât, 49/9.

³⁸⁵ Hamidullah, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdaresi*, Çev. Hamdi Aktaş, Beyan Yayınları, y.y. 1998, s. 142.

³⁸⁶ Özel, Ahmet a.g.e., s. 137.

³⁸⁷ Enfâl, 8/25.

³⁸⁸ Enfâl, 8/39.

³⁸⁹ Bakara, 2/191.

³⁹⁰ Mâide, 5/49.

bulunanlar, fitne çıkarmak ve arzularına göre açıklamak niyetiyle müteşâbih ayetlere uyarlar.”³⁹¹ “Bilin ki, sizin için mallarınız ve evlatlarınız ancak bir imtihandır.”³⁹² Bu ayetler fitne ve bozgunculuğun çirkin ve yasaklanmış olduğunu göstermektedir.

Hız.Peygamber'in fitne mefhumunu tefsir eden sözleri, hadis kaynaklarının “Kitâbü'l-fiten” kısımlarında yer almıştır. Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre Hz.Peygamber namazın sonunda şöyle dua ederdi: **“Allah'ım, kabir azabından, Mesih, Deccal'in fitnesinden, hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım. Allah'ım, hayatın ve ölümün fitnesinden, günâh ve borçtan da sana sığınırım”**. Hadisteki, kendilerine karşı Allah'tan korunma isteğinde bulunulan altı fitne; kabir azabı, mesih-deccal, hayat, ölüm fitneleri ile günah ve borçtur.

İslâm, kişinin fitne ve fesattan uzak, temiz bir hayat sürmesi, manevî olgunluğa ulaştıracak amellere sarılması gerektiği, iyilik yapmayı, fitne, fesat, bozgunculuk, provakasyon, yalan, toplumu tedhiş edici tüm şiddet eylemleri dâhil her türlü kötülükten sakınmayı ve sakındırmayı amaçlamıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'in müslümanı tarif eden şu hadisi bize ışık tutmaktadır. **“Müslüman, diğer müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir”³⁹³**

3.2. Şiddet ve Terör Eylemleri Bağlamında Evrensel İnsan Hakları

Çağdaş insan hakları fikrinin ortaya çıkış süreci, kavramın dinden soyutlanmış kavramlara dayandırılmaya başlandığı, özellikle de kurumsallaşmış dine, kiliseye cephe alındığı döneme rastlar. İnsan hakları fikri, dini düşüncenin üstünde ya da dışında değildir. İnsanın doğuştan gelen haklara sahip olduğu düşüncesi, aslında her kültürde ve her dinde var olmuştur. Ancak her dinin insana bakışı, sosyal ve siyasal ilişkiler ağında bireye ayırdığı yer oldukça farklıdır. Dinlerin hepsinin de insanın özgürlüğünden çok sorumluluğu ve ahlâkî değerler üzerinde durması dışında, insanın, Yaratıcı ve yaratılanla ilişkisi hakkında inanç ve direktifleri daima derin ayrılık ve ihtilaf konusu olmuştur. Yaratılış olayı da dinlerde insan haklarını temellendiren asıl inanç olmanın yanında, ilgili tartışma konularının temeline yerleşmektedir. Yaratılışı kabul eden bütün dinler ve felsefeler, insan haklarının kaynağının Allah olduğunda birleşir.

³⁹¹ Bakara, 2/7.

³⁹² Enfâl, 8/28.

³⁹³ Buhârî, İman, 4, 5, Rikâk, 36.

Hak ve hürriyetlerin korunması bir yandan bireyler arası, yatay ilişkilerde ihlallerin önlenmesi ve tazmini ile ilgilidir. Bu, siyasal iktidarın varlığını gerektirir. Siyasal iktidarın varlığı ile birlikte iktidar mücadelesi başlar. Bu mücadelede ahlaki boyutun sınırları aşıldığında, şiddet ve terör ile sindirilmek istenen fertler ve bu fertlerden oluşan korunmaya muhtaç sosyal yapı ile karşılaşılır. Korunmanın ikinci boyutu ise birey ve devlet arasındaki dikey ilişkilere aittir. Bu da devlet gücünün sınırlandırılması gerektirmektedir. Burada hem bireyler arası ilişkilerdeki ihlallerin hem de devletin bu konuda aşırılıklara gitmesinin önlenmesinde önemli bir esas da siyasal gücü tayin eden ve sınırlayan hukukîlik esasının bir alt normu olan ‘suçların ve cezalarının kanunîliği’ prensibidir. Siyasal irade, hukukun üstünlüğü ile suç ve cezanın kanunîliği ilkeleri gereği, birey-toplum ve birey-devlet ilişkilerinde muvazene sağlayamadığı takdirde bireyi ve toplumu şiddet ve terör tehlikesinden korumalıdır. Bu muvazene de ancak ve ancak bireyin hareket alanının genişletilmesi ve devlet ve siyasal erkin yetkilerinin evrensel insan hakları lehine sınırlandırılmasıyla mümkün olur. Tezimizin bu kısmında evrensel insan hakları ile ilgili kazanımları değerlendirmeye çalışacağız.

3.2.1. İslam Hukukunda İnsan Hakları

Çağdaş kavram ve öğretiler arasında önemli bir yere sahip olan insan hakları konusunda değişik yaklaşımlar sergilendiği görülmektedir. Ortaçağ Batı dünyasında kilisenin mutlakîyetin yanında yer alması, zorunlu hakikat dogmasını benimsemiş oluşu ve inanç, düşünce ve bilim alanındaki baskıları da gerek düşünce özgürlüğü gerekse din hürriyetinin göreceli, şüpheci, bilinemezci, ateist yaklaşımlara dayandırılmasına yol açmıştı. Katoliklik ile din hürriyeti arasındaki mevcut gerilimin de gerek şarkiyatçılar, gerekse müslüman ülkelerin bazı aydınlarınca İslam’a adapte edildiği görülmektedir. İslam’da tıpkı kilisenin yaptığı gibi doğmalara mutlakîyete teslim olmuş gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu arka plan, günümüzde de dini, insan hakları ve din hürriyeti konusundaki tartışmaların dışında tutma eğilimini haklılaştırmak için kullanılmaktadır. Halbuki yaratılıştan buyana yaratıcı her an insanın yanında olmuş ve zamanın her diliminde insana yol gösterici peygamberler, kitaplar ve deliller göndermiştir. En son gönderilen Kitap Kur’an ve din ise İslam’dır.

1.Yaratıcı'nın İnsana Bakışı

İslâm'ın insan anlayışı, bireylerde farklı biçimlerde görünen özelliklere ilişkin genellemelerden çok, Yaratıcı'nın insanı yaratışındaki güzellikte ortaya çıkar. Yüce Yaratıcı, insana, onu dünya üzerinde etkin hale getiren ayırt edici özellikler vermiştir. Bu özellikler, diğer insanlarla olduğu gibi yeryüzündeki başka varlıklarla ilişkilerinde de insana yol gösterir ve yaptıklarını ahlâkî bir değere dönüştürme gücü verir.

2. Fıtrat - Eşitlik ve Özgürlük

İnsan haklarının temeli, İslam'ın tevhit inancını ve insan anlayışını da içeren 'fıtrat' mefhumudur ki, buna göre, her insan aynı fıtrat üzerine, eşit ve özgür yaratılmıştır. ***“O halde yüzünü, Allah'ı bir tanıyarak dine, Allah'ın insanları üzerine yaratmış olduğu fıtratına doğrult. Allah'ın yaratışında değişiklik bulunmaz”***³⁹⁴ ayete göre, insan, tesadüfen veya tabiatın başka varlık kategorilerinden tekâmülle, onların devamı niteliğinde meydana gelmemiş, bilakis, ilahî irade sonucu 'insaniyet'i takdir edilmiş ve 'özel olarak' yaratılmıştır. Bu durum, insana, insanlık ve kişilik noktasında bir onur ve değer bilinci vermektedir. Her insanın aynı fıtrat üzere yaratılması, ilahi iradenin, her insana eşit ve hür irade ve eylem bilinci şeklinde yasımasıdır. Yaratıcının külli iradesine oranla ve bu külli iradeden yansıyan bir nüve olması itibarıyla İslami ıstılahta, cüz'i irade olarak kabul edilen fıtratta eşitlik ve özgürlük, insanı diğer yaratılanlardan ayıran en bariz farktır.

3. Emanetin Yed-i Emini

İslâm açısından özsaygı, insan oluşun ayırt edici anlamı, tevazu, değer bilinci ve sorumlulukla gerçeklik kazanır. Kur'an, ***“Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik, onlar, onu yüklenmekten çekindiler de onu insan yükledi”***³⁹⁵ ayetiyle insanın, evrendeki diğer varlıkların sahip olmadığı ayırt edici bir özelliğin yed-i emini olduğunu vurgular ki, sözkonusu edilen emaneti, Müslüman bireyin kendine, toplumuna ve dünyasına karşı üstlenmesi gereken sorumluluklar ve riayet edilmesi gereken haklar olarak yorumlayabiliriz. 'Fıtrat' kavramıyla her insanın yaratılıştan gelen asaletine işaret eden İslam, benliğin kendini görebileceğini ve kötülüğe sapma riskiyle birlikte tekâmül

³⁹⁴ Rum, 30/30.

³⁹⁵ Ahzâb, 33/72.

edebileceği inancını verir. Kur'an'ın vurguladığı üzere, yeryüzündeki her şey insan için yaratılmıştır.³⁹⁶ ve insan, kullanmak üzere belli özellikler, yetenek ve potansiyellerle donatılmıştır.

4. Akıl ve Vicdan Sahibi Varlık İnsan

Muhakkak ki, insan başıboş bırakılmış bir varlık olmadığı gibi ³⁹⁷ akıl, vicdan ve irade sahibi özgür bir varlık olarak onun vesayet altında olması onun tabiatına aykırıdır. Kur'an, ***“Her ilim sahibinin üstünde de daha iyi bilen biri vardır.”***³⁹⁸ ifadesiyle, kimsenin hakikatin temsilcisi ve doğru bilginin kriteri ve öteki bireyler üzerinde vesayet hakkına sahip olamayacağına işaret eder.³⁹⁹ İnsan hakları fikrinin derinlik kazanması ve vicdanda kökleşmesi, o hakların felsefî temelleri ve teolojik kaynağıyla bağlantılıdır. İnsanın tüm benliğini etkisi altına alan bir olgu olan dinin bu süreçteki rolü, izafî, değişime açık toplumun ahlakî kurallarını sorgulama ve evrensel ahlakî değerler doğrultusunda akılcı bir vicdan gelişimine katkıda bulunmaktır. İman, Allah'a güven anlamı taşır ki, bu, mutlak adaletin varlığına ve ahlakî değerlere güveni getirir.

Yaratıcı'nın esmâsının nihayetsiz tecellîlerine bir ayna olan insan, iyilikte zirvelere çıkabileceği gibi, yüksek bir moral otoriteye tabi olmadığında yıkıcı şekilde kendini ifade etmeye yönelir ve sınır tanımaz zulme sapabilir. Oysa İslam, insanın başkalarını etkileyen davranışlarından hem onlara hem Allah'a karşı; kendi ferdi alanında kalan iman, ibadet ve bireysel ahlâk konularında ise Allah'a karşı sorumlu olduğunu vurgular. Bu kişisel sorumluluk, özgür iradenin delili, bireysel özgürlüğün temelidir. Çünkü Allah'a bağlılık da özgürlükle anlam kazanır. Aslında Allah'a bağlılık, tüm yaşamın nihaî manevî temeli Allah olduğundan, zımnen insanın kendi ideal tabiatına bağlılık demektir.⁴⁰⁰ İslâm âlimleri, bir yandan Allah'ın iradesine teslimiyetin üstünlüğü üzerinde durur, diğer yandan da İslam ahkâmının nihai maksadının insanlığın yararını gerçekleştirmek olduğunu ifade eder. Dolayısıyla, Allah'ın hükmü kavramında, bireysel hakların beşerî ilişkiler bağlamında merkezî bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, seküler yaklaşımın ve hümanist düşüncenin aksine, bireysel irade tek başına hakların belirleyicisi değildir.

³⁹⁶ Bkz. Bakara; 2/29; Lokman 31/20; İbrahim, 14/32–33; Nahl, 16/14; Hacc, 22/65.

³⁹⁷ Bkz. Kıyame, 75/36.

³⁹⁸ Yusuf, 12/76.

³⁹⁹ Bkz. En'am, 107; Kâf, 50/45; Gaşiye, 88/21–2.

⁴⁰⁰ İkbâl, Muhammed, *Cavitname*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 117.

3.2.2. İnsan Hakları Alanında Elde Edilen Çağdaş Kazanımlar ve Bu Kazanımların Korunması

İnsanın, sırf insan olması nedeniyle kimi haklara sahip olduğunu, devlete ve feodal bir yapıda insanın, insanı sömürmesi esasına dayalı bir düzenden yararlananlara kabul ettirilebilmesi kolay olmamıştır. Bu dönem büyük uğraşlar ve savaşlarla geçmiştir. Düşünsel alanda gelişen ve oluşan insan haklarının, ulusal ve uluslararası düzeyde korunması ve yaşatılması için kullanılan ilk araç anayasal belgeler ve anayasalar olmuştur. Daha sonra Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler örgütleri tarafından kabul edilen uluslararası bildiriler ve sözleşmeler insan haklarının uluslararası alanda korunmasında etkili rol oynamışlardır. BM, kuruluşundan bugüne değin insan haklarının korunmasını, en önemli amaçları arasında kabul etmiştir. Genel Kurul'un 1948'de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, daha sonra kabul edilen insan haklarıyla ilgili bildirilere ve sözleşmelere temel oluşturmuştur. Ayrıca, bölgesel sözleşmeler insan haklarının korunması yönündeki uluslararası talebi güçlendirmiştir. Ancak İslam dininin tarihsel sürece katkısının görmezlikten gelinmemesi gerekir. İslam dini; mevsunun Kur'an ve Sünnet'teki teorik ve uygulama boyutu, 1400 yıl önceki Medine Vesikası, Hz. Peygamberin Veda Hutbesinde insanlara verdiği öğütler, Abbasi, Endülüs ve Osmanlı devletlerinin insanlığa sunduğu ihtişamlı bilimsel ve kültürel miras ile diğer alanlarda olduğu gibi insan hakları alanında da bugün geline nokta ulaşılmasında katkı sağlamıştır.

Günümüzde insan hakları, tüm devletlerce korunması gereken ortak değerlerdir. Çağdaş devlet, insan haklarına saygı duyan, insan haklarını koruyan devlettir. İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunması, devletlerin tek taraflı olarak ihlal edemeyecekleri uluslararası standartların saptanmasına bağlıdır. Avrupa insan hakları standardının sağlanmasında en önemli belge, BM İnsan Hakları Bildirisi esas alınarak düzenlenen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme) ve ek protokollerdir. Ayrıca AGİT'in, giderek ağırlık kazanmaya başlayan insan haklarını ve korunmasını ön plana çıkaran çalışmaları uluslararası insan hakları anlayışının gelişiminde ve korunmasında önem kazanmaktadır. İnsan haklarının korunmasında, uluslararası sözleşmeler, ulusalüstü organlar, ulusal ve

uluslararası kuruluşlar yanında anayasalar, anayasal belgeler ve uluslararası bildiriler ve yargı kararları önemli rol oynamaktadır.

İnsan haklarının korunması yönünde, özellikle 20. Asrın ikinci yarısında ortaya çıkan yeni oluşum sivil toplum örgütleridir. Günümüzde sivil toplum örgütleri, insan haklarının korunmasında, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, AGİT gibi kuruluşlar içinde ya da yanında, ticari amaç gütmeyen bağımsız nitelikleriyle, etkili bir biçimde çalışma olanağı bulmaktadırlar. Sivil toplum örgütleri bu çalışmalarını, kendileri doğrudan doğruya, ya da yukarıda sözü geçen kurullara danışmanlık yapmak ya da onlarla birlikte çalışmak suretiyle yürütmektedirler. Sivil toplum örgütlerinin, insan hakları ihlallerini mahallinde, tarafsız ve bağımsız bir yaklaşımla inceleyebilmeleri etkinliklerini arttırmakta ve insan haklarıyla ilgili uluslararası kuralların yaşama geçirilmesini kolaylaştırmaktadır. İnsan hakları sadece yazılı hukuk belgeleriyle korunamaz. Bir toplumda, insan haklarının korunması, insan hakları temeline dayanan ulusal ve uluslararası hukukun varlığına ve insan haklarının korunması yönünde bilincin oluşumuna bağlıdır. İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunması, özellikle devletin kendi vatandaşları üzerinde mutlak ve üstün bir yetkiye sahip olduğu yönündeki düşüncenin değişmesi ve insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda "ülkenin iç işlerine karışmama" ilkesinin terk edilmesi ile sağlanabilir. Sivil toplum örgütleri bu bilincin oluşumunda ve uluslararası kuruluşlarla ülke içi yöneticiler arasında köprü oluşturmada etkinlikle işlev yüklenebilirler. Bu tarz oluşumlar ve çalışmalar hem bireysel hem ulusal hem de evrensel düzeyde desteklenmeli ki; bu hususta uğraş veren bireyler ve teşkilatlar cesaretlenebilsin.

3.2.3. İnsan Hakları Bağlamında Hz.Peygamberin Veda Hutbesi

Vedâ Hutbesi'nin içeriğini, iç içe geçmiş gittikçe genişleyen daireler biçiminde tasvir edecek olursak, birinci ve merkezdeki dairede birey yer alır. Onu kuşatan dairelerde ise, "aile", "toplum"ve "bütün insanlık" bulunmaktadır.

Mekke'nin fethinden sonra müslümanlık Arap yarımadasında iyice yayılmıştı. Hicret'in 9. yılı Zilhicce ayında Hz. Peygamber, Ebu Bekir'i hac emiri olarak görevlendirmişti. O yıl Ebu Bekir, hac ibadetinin nasıl yapılacağını göstermiş, Ali de müşriklere dört ay içinde Mekke'yi terketmeleri gerektiğini duyurmuştu. Ertesi sene Hz. Peygamber hac farızasını yerine getirmek maksadıyla Hicri 25 Zilkade 10 (22 Şubat 632)

günü öğle namazını kıldıktan sonra arkadaşları ile birlikte Medine'den hareket etti. Zilhicce'nin dördüncü günü (pazar) Mekke'ye ulaşıldı. Pazartesi, salı ve çarşamba günlerini (5-7 Zilhicce) Mekke'de geçiren Hz. Peygamber perşembe günü Mina'yı, cuma günü de (9 Zilhicce) Müzdelife üzerinden Arafat'a gitti ve aynı gün yüzünü aşkın müslümana burada hitap etti. 7 Mart 632 tarihinde irad edilen Veda Hutbesi, Hz. Peygamberin 23 yıldan beri yaptığı ilahi duyurunun ana noktalarını bir kez daha vurgulayan, hatta denilebilir ki ilahi mesajın özünü dile getiren tarihi konuşmanın adıdır.

Vedâ Hutbesi'nin, Allah'a hamd, O'ndan yardım ve mağfiret talebinin ifade edildiği başlangıç cümlelerinin devamında Hz. Peygamber **“Ey Allah'ın kulları, sizlere Allah'tan korkup çekinmenizi tavsiye eder, hepinizi O'na itaat etmeye teşvik ederim”** demiştir. Bu başlangıç cümlelerinde kulluk bilincine işaret edilmekte ve bir bakıma Allah'ı tanıma ve O'na itaat etmenin kişinin kendine karşı olan haklarından olduğu vurgulanmaktadır. Kişi ancak bu suretle kendine karşı görevini yerine getirmiş ve gerçek değerini bulmuş olacaktır. Hz. Peygamber kendisini dikkatle dinlemelerini, belki de bu yıldan sonra bir daha buluşamayacaklarını söyledikten sonra, temel insani, ahlaki değerlerin saygınlığını işaret eden şu sözleri söyler: **“Ey insanlar! Kanlarınız (canlarınız), mallarınız, ırz ve namusunuz, tıpkı şu gününüzün, şu ayınızın ve şu beldenizin mukaddesliği gibi mukaddes ve dokunulmazdır.”** Hutbenin geri kalan kısmı büyük oranda bu evrensel duyurunun açıklaması mahiyetindedir.

Hz. Peygamber devamla, emanete riayet etmeyi emretmiş, cahiliye riba'sının, yine cahiliyedeki kan davalarının kaldırılmış olduğunu ilan ederek can ve mal güvenliğini sarsan, tehdit eden iki evrensel probleme dikkat çekmiştir. Burada Hz. Peygamber ilk kaldırdığı riba'nın amcası Abbas'ın ve ilk kaldırdığı kan davasının da kuzeni Rebia'nın kan davası olduğunu belirtmiş olması gözden kaçırılmamalıdır. Kuralların uygulanmasına bizzat kendi yakınlarından başlaması, kuralların yakın uzak ayırımı olmaksızın herkes için aynı şekilde geçerli olduğunun ve herkesi aynı şekilde bağladığının vurgulu bir anlatımıdır.

Hutbede adam öldürme suçuna uygulanacak cezalardan, haram aylara riayet gerekliliğinden ve şeytanın küçümsenen tuzaklarının tehlikesinden bahseden kısımdan sonra kadın ve aileye ilişkin tavsiyeler gelmektedir. **“Ey insanlar, eşlerinizin sizin üzerinizde, sizin de onlar üzerinde hakkı vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, yataklarınızı sizden başkasına çiğnetmemeleri, izniniz olmadıkça hoşlanmadığınızı**

kimseleri evlerinize sokmamaları ve ar-namusa dokunan bir çirkinlik yapmamalarıdır. Bunları yapacak olurlarsa Allah onları sıkıştırmanıza, yataklarda terketmenize ve hafifçe darb etmenize izin vermiştir. Durumlarını düzeltmeleri halinde, onların yiyecek ve giyecek giderlerini maruf bir şekilde karşılamak sizin görevinizdir. Size kadınlar hakkında yaptığım tavsiyeleri tutun. Siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız ve Allah'ın kelimesiyle onları kendinize helal yaptınız. Kadınlar hususunda Allah'tan korkun ve onlar hakkındaki tavsiyeleri tutun ve onlara iyi davranın.”

İzleyen kısımda müminlerin kardeş olduğu, gönül rızası olmadıkça kimsenin malının kimseye helal olmayacağı belirtilip, Allah'ın Kitabı'na tutundukları sürece müminlerin sapmayacakları ifade edildikten sonra hutbe evrensel bir boyuta çekilmiştir: ***“Ey insanlar Rabbiniz birdir, babanız da birdir; hepiniz Adem'densiniz Adem de topraktan. Allah katında en değerliniz, en muttaki olanınız yani tavsiyeleri yerine getirmekte en titiz davrananınızdır. Takva dışında kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur.”*** Hutbe, miras hisseleri belirlendiği için artık varise vasiyet etmeye gerek kalmadığı, varislerden başkasına üçtebirden fazla vasiyette bulunulamayacağı, çocuğun yatağa ait olduğu ve babası dışında birine nesep iddiasında bulunmanın çirkinliği belirtilerek son bulmaktadır.

İnsan hakları açısından veda hutbesinin değeri çok fazladır. Veda hutbesi politik olmaktan çok, dini ve ahlaki bir içeriğe ve niteliğe sahip olduğu için, teknik anlamıyla bireyin siyasal iktidar karşısında haklarının korunması yönünde doğrudan bir mesajı yoktur. Hutbe yine batıda olduğu gibi bir dini özgürlük talebini de ima etmez. Yaygın olarak belirtildiği gibi, Batıda dini özgürlük talebi, diğer hak ve özgürlüklerin önünü açmıştır. Avrupa tarihinin her iki anlamda da, -gerek dini özgürlüklerin kazanılması gerekse siyasal otorite karşısında bireyin haklarının korunması anlamında- bir insan hakları mücadelesinden ibaret olduğu söylenebilir. Bu sebeptendir ki, Magna Carta'dan itibaren ilan edilen tüm bildirgeler Batı için insan hakları açısından oldukça önemli gelişmelerdir.

İdealist düşünürlerin yön verdiği tüm çabalara rağmen batı toplumu insan hakları konusunda ancak son iki yüzyılda ilerleme kaydedebilmiştir. İslam toplumlarında insan haklarına ilişkin bildirgelere rastlanmaması, İslam toplumlarında insan haklarının ihlal ve ihmal edildiği anlamına değil, belki, bugünkü anlamda olmasa bile genel anlamda insan haklarının gözetildiği anlamına gelir. Zira Kur'an'da Yüce Yaratıcı, ayrıntılı ve teknik

olmasa bile insan hakları kapsamına giren noktalara değinmiş ve bunların korunmasını değişik boyutlarda müeyyidelendirmiştir. Tabiatıyla insan haklarının yazılıp çerçeveye sokulmasının tek başına bir şey ifade etmediğini geçmişte ve hali hazırda yaşanan örneklerde görmek mümkündür. Önemli olan bunun hayata geçirilmesi, “yaşam biçimi” haline getirilmesidir. Günümüzde insan hakları söyleminin temelini insanların eşitliği düşüncesi oluşturmaktadır. Hz.Peygamber’in veda hutbesinde yer alan, insanların kardeşliğini ve insan olmak bakımından eşitliğini vurgulayan cümleleri bu bakımdan son derece önemlidir. Bu nokta Kur’an’da da oldukça vurgulu şekilde ifade edilmiştir. Kur’an’da bireysel ve toplumsal hayatın düzeni için üç temel konu üzerinde ısrarla durulmuştur. Bunlar tevhid esası ile can ve namus dokunulmazlığıdır.⁴⁰¹ Bu ve benzeri diğer vurgulardan hareketle fakihler dinin, canın, malın, aklın ve namusun korunmasına Şâri’in temel amaçları arasında ilk sıraları vermişlerdir.

Günümüzde insan hakları temeline dayanmayan bir söylemin evrensel düzeyde kabul ve başarı şansı neredeyse hiç yoktur. İnsan haklarına ilişkin talepler temelde, insanın değerinin korunmasıyla ilgili taleplerdir. Kendi kutsal metinlerinde insan haklarına ilişkin referansın bulunması müslümanlar için bir imtiyaz olarak değerlendirilebilir.

İslâmî değerlerin geçerli ve egemen olduğu bir toplumda hem gayrimüslimlere, hem de sünnî olan İslâm inancı ve İslâm anlayışı dışında kalan ve teknik olarak kendilerine “sapmış mezhepler” ya da “bid’at mezhepler” denilen İslâmî gruplara düşünce açıklama özgürlüğü tanınmıştır. Doğrusu bu hak ve hürriyeti de sadece düşünceyi açıklama şeklinde kısıtlı ve sınırlı olarak almak uygun değildir. Çünkü İslâm’da insan hakları konuşulurken, İslâm’a göre hem gayri müslimler, hem de “Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat” dediğimiz İslâm çoğunluğunun dışında kalan grupların inanışlarına da yalnızca düşünceleri açıklamak değil, aynı zamanda buna göre düşüncelerini uygulama, eğitim ve öğretimini yapma hakları da tanınmıştır. Kısıtlanan husus, sadece bir yerde örgütlenip, güç edinip, mesela silahlanıp, başka grupların hak ve özgürlüklerini kısıtlamak üzere şiddete başvurarak eyleme kalkışmaktır. Bu yapılmadığı sürece, ta ilk devirlerden, mesela Hz. Ali zamanında ortaya çıkan Haricîlerden günümüze kadar örnek uygulamaların var olduğu tarih ve coğrafyalarda bu tarz farklı inanç gruplarına hem

⁴⁰¹ Bkz. Furkan, 25/ 68–69.

inandıklarını ve düşündüklerini açıklama, hem de yaşama ve örgütlenme hakları verilmiştir.

Veda hutbesi daha ziyade amme hukuku ile ilgili prensipleri ihtiva etmektedir. Hz.Peygamber bu hutbede, hususi hukuk sahasına giren vasiyet, neseb, nafaka ve borçlar ile ilgili hükümler ve kaideler de tebliğ etmiştir. Hutbe uzunca ve önemli hükümleri muhtevi olduğu için bir râvi tamamını nakledememiş, çeşitli râviler tarafından parça parça rivayet edilmiştir. Tirmizî'de, Ebû Umâme'den gelen bir rivayet şöyledir: Vedâ Haccı'nda Rasûlullah'ın, hutbesinde şöyle dediğini işittim: "**Şüphesiz Allah Teâlâ, hak sahibi her mirasçıya hakkını vermiştir, artık vârise vasiyet (ile mal vermek) yoktur, doğan çocuk yatağa (yatak sahibi nikâhlı kocaya) aittir, zina edene ise mahrumiyet (ve ceza) vardır, bunların hesaba çekilmeleri Allah'a aittir (ayrıca âhirette Allah'a karşı sorumlulukları vardır), babasından başkasını baba bilen, sahiplerinden başkasını sahip bilen kişi üzerine, kıyamete kadar sürecek Allah'ın lâneti vardır (her çocuk, gerçek babasının soy adını taşıyacak ve ailenin soyunu devam ettirecektir, evlat edinmek yoktur), kocasının izni olmadan hiçbir kadın, kocasının malvarlığından bir şeyi sadaka olarak vermesin –“Yiyecek de vermesin mi Yâ Rasûlullah” diye soruldu, “o, mallarımızın en kıymetlisidir” cevabını verdi.- İyreti alınan şey sahibine geri verilecek, ürününden istifade edilsin diye verilen nesne -zamanı gelince sahibine- iade edilecektir, borç ödenecektir, bir borca kefil olan -borçlu ödemedede bulunmazsa borcu- ödeyecektir.”⁴⁰²**

Cahiliye devrinde kadınlara, kızlara mirastan pay verilmez, ayrıca vasiyet yoluyla, mirasçı olsun olmasın herkese istenildiği kadar mal bırakılırdı. İslâm kızlar ve kadınlar da dahil olmak üzere bütün akrabaya, mirastan âdil ölçüde paylar ayırmış, bunun dışında vasiyet yoluyla mirasçıya mal bırakılmasını yasaklamıştır. Cahiliye döneminde âdet haline gelen evlat edinme de yasaklanmış; yetim, kimsesiz çocukların, aileleriyle soy ilişkileri ve hukuk bağları kesilmeksizin, alınıp himaye edilmesi, bakılıp beslenmesi, cemiyete kazandırılması teşvik edilmiştir. Sadaka, borç verme gibi dayanışma örneklerinde bunların kötüye kullanılmaması, hak ve emanetlere riayet edilmesi istenmiştir.

Veda hutbesinde ceza hukuku ile ilgili prensipler de konulmuştur. Amr bin el-Ahvas rivayetinde şu ilâveyi de ihtiva etmektedir: “**Hiçbir suçlu, kendisinden başkası**

⁴⁰² Tirmizî, *Vasâyâ*, 6; *Avnu'l-Ma'bûd*, C. VI, s. 309.

aleyhine (başkasını suçlu kılan) bir suç işleyemez; suçlu, çocuğu aleyhine; çocuk, babası aleyhine suç işleyemez (kişinin işlediği suç kendisini bağlar ve sorumlu kılar). Şunu bilin ki, şeytan, sizin şu ülkenizde kendisine tapınılmaktan ümidini kesmiştir; fakat küçümsediğiniz işlerinizde ona itâatınız olacak, bu da onu hoşnut kılacaktır!”⁴⁰³

Kur’ân-ı Kerim “***Suç işleyip ceza çeken, başkasının cezasını çekmez.***”⁴⁰⁴ ayetiyle cezanın şahsîliği prensibini açık olarak getirmiş. Hz.Peygamber de hutbede bu prensibi açıklayarak ilân etmiştir. Birçok eski hukukta, suçun cezasını yalnızca suçlu çekmez, onun yakınları da cezadan paylarını alırlardı. “Cezayı yalnızca suçu işleyenlerin ve ona yardım edenlerin çekmesi gerektiği, diğer masum kişilerin, suçlu ile yakınlıkları olsa dahi ceza çekmelerinin adalete aykırı olduğu” şeklinde ifade edebileceğimiz “cezanın şahsîliği” ancak Fransız İhtilâlinden sonra Batı Hukuklarına, bir prensip olarak girmiştir. İslâm Hukuku ise başından beri bu prensibi ilân etmiş ve titizlikle uygulamıştır. Veda Hutbesinde de görülmektedir ki İslam herşeyiyle hak ve adaleti getirmiştir. Hz. Peygamber de herşeyiyle yaşayarak dini insanlığa öğretmiştir. İnsanlığa hak, adalet, kardeşlik, sulh içinde birlikte yaşamayı emreden İslam’ın şiddetin en acımasız hali olan terörle ilgisi olmadığının en önemli delillerinden biri Veda Hutbesi olmuştur. Hz. Peygamber müminlere veda ederken evrensel insan haklarının temellerini oluşturan ilkeleri öğütlemiştir. Buna rağmen İslam’ı terörle anmak ya bilgisizlikten ya da kasten yapılmaktadır.

⁴⁰³Tirmizî, Fiten, 2.

⁴⁰⁴En’âm, 6/164.

SONUÇ

Zora başvurma, kaba kuvvet kullanma, sert davranma olarak tanımladığımız şiddet, yaratılış itibarıyla insanı oluşturan nüvelerden, duygulardan biridir. Bu anlamda fitri olarak her insanda şiddete meyiletme söz konusu olabilir.

Şiddet eğilimi muhakkak ki olumsuz bir eğilimdir. Ancak Yüce Yaratıcı insan fıtratına her şeyi zıddıyla birlikte koymuştur. İnsan, hem sever hem nefret edebilir; hem bencil hem de diğergam davranabilir. Hem kaba, sert hem de enis, mülayim olabilir. Bu anlamda insan hem şiddet eğilimi baskın, asabi hem de müsamahalı, hoşgörülü olabilir. Burada önemli olan fert olarak insanın öncelikle ne olmak isteğine karar vermesidir. Yüce Yaratıcı insana bu imkanı da tanımış, ona, cüz'i irade nimetini akılla birlikte vermiştir. Cüz'i irade ile insan seçme özgürlüğüne, akıl ile de öğrenme, eğitime ve eğitime kabiliyetine kavuşturulmuştur. Tüm bunlardan ayrı olarak yol gösterici peygamberler ve kitaplarla; duyguların merkezi olan kalp, cüz'i iradenin kullanıcısı olan akıl ve vicdan denilen otokontrol sistemiyle ruh desteklenmiştir. Allah kesinlikle insanı dünyada bozgunculuk ve kaos ortamı oluşturan başıboş biri olarak yaratmamıştır.

Bilinen ilk şiddet eylemi Hz. Adem'in iki oğlu arasındaki kavgadır. Habil ile Kabil'in kavgası yeryüzünde çatışma ve diyalog kültürlerinin oluşumunun başlangıcıdır. O zamandan bu yana, geçmişin her diliminde ve günümüzde hem kaostan, şiddet ve terörden beslenen çatışma kültürünün hem de menbaı sulh ve müsamaha olan diyalog kültürünün temsilcileri, en küçüğünden en büyüğüne, her yerleşim biriminde, her toplum ve meslek grubu içinde var olagelmıştır.

Çatışma kültüründe makyevelist yaklaşımla, hedefe varmak için her şey mübah görülerek şiddetin en ileri boyutu olan terör ve istendiği takdirde savaş dahi araç olarak kullanılmaktadır. Makedonyalı İskender'in Doğuyu İstilas, Cengiz Han ve Torunlarının Batıyı istilas, Haçlı Seferleri, 30 yıl- 100 yıl savaşları, Dünya savaşları, Güneydoğu Terörü, 11 Eylül saldırısı, Irak'ın işgali çatışma kültürü temsilcilerinin en meşhur faaliyetleridir. Farklı ırk ve kültürlerle birlikte yaşamayı erdem sayan, hoşgörülü, müsamahalı, paylaşımcı, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, barış ortamının fiili müdafisi olan diyalog kültüründe, hakkaniyet, vicdan, empati, diğergamlık ve adalet egemendir. Medeniyetlerin esas kurucuları ve devam etmelerini sağlayanlar bu kültür temsilcileridir. Eski Babilden tarihi Çin Medeniyetine, Hint Medeniyetinden Eski

Mısır'a, Antik Yunan'dan Maya-İnka Uygarlığına, İslam Medeniyetinden Çağdaş Avro-Amerikan Kültürüne kadar her kültür ve medeniyet içinde, diyalog kültürünün de temsilcileri etkin olmuştur.

Kültür ve medeniyetlerin ayakta kalmalarını ve devamlılıklarını sağlayan en önemli faktör güvenilir idare ve toplumsal adaleti sağlayan hukuk sistemleridir. Kadim Roma'dan Osmanlı Devletine ve günümüze kadar tüm medeniyetlerde hukuk sisteminde aşınma ve dejenerasyon başlar-başlamaz gerileme, dağılma ve nihayetinde çöküş yaşanmıştır. Bu açıdan küreselleşen dünya, güvenilir, diyaloga her yönüyle açık, sulhün, emniyetin hamisi, insanlığın haysiyet ve maslahatını sağlamayı ideal edinmiş idarecilere, hukukun üstünlüğünün egemen olduğu adil bir hukuk sistemine her zamankinden daha çok muhtaçtır.

İslam dini getirdiği prensiplerle semavi dinleri yeniden vahiy etrafında toplanmaya davet etmiştir. Vazettiği evrensel hukuk kaideleri, sosyal yaşama ait kurallar, bireyin hem kendisi hem de toplumu için yararlı olması gayesiyle konan prensipler ve ibadetleriyle İslam, insanlığa sunulan son ilahi mesajdır. İslam'ın, Kur'an ve Sünnet kaynaklı oluşturduğu ahlaki ve sosyal sistemde, hukukun üstünlüğü sağlanmış ve güvenceye alınmıştır. Bu sayede İslam, bir kültür ve medeniyet olarak Hz. Peygamber'den günümüze canlılığını koruyabilmiştir.

İnsanı yeryüzünün halifesi sayan Yüce Yaratıcı, İslam ile vazettiği hüküm, kural, ilke, prensip, emir ve nehiylere uyduğu taktirde ona, dünya ve ahiret mutluluğunu garanti etmiştir. İslam Hukuku açısından şiddet ve terör olgularını, çizdiğimiz bu perspektif doğrultusunda değerlendirdik. İnceleme sonucunda İslam'ın, insanlara sulh, müsamaha, ibadet ve disiplin, özgürlük, adalet, özgüven, emniyet, sevgi, huzur ve itminan, empati ve diğergamlık, diyalog ve insan haklarına riayet etme gibi yüksek ahlaki meziyetler kazandırdığı; bu yüksek meziyetlerin muhafazası için hukuk çerçevesinde nefsin, aklın, dinin, neslin ve malın öncelikli korunmasını, bu maslahatların korunması için öngörülen önleyici prensiplere riayet edilmediği taktirde, oluşması muhtemel suçları önlemek amacıyla bazı kanuni ceza ve müeyyidelerin konduğu, bu ceza ve müeyyidelerin caydırıcı olması için, içinde şiddet barındırdığı; gerektiği ve hukuki şartları oluştuğu taktirde, harp hukukuna riayet edilmek kaydıyla savaşın emredildiği, ama esas olanın sulh içinde yaşamak olduğu; farz bir ibadet olan cihadın nefisle mücadele ile birlikte meşru savaşı da kapsadığı; çağımız insanının 20. yüzyılın ortalarında kavrayıp bir

kısmını benimsediği ve riayet etmeye çalıştığı evrensel insan haklarının, Hz.Peygamber'in Veda Hutbesinde saydığı hakların bir kısmına karşılık geldiği sonucuna varılmıştır.

Ayrıca İslam ceza hukukunda bugünkü manasıyla terörle örtüşecek bir suçun düzenlenmediği ancak unsurları ve mahiyetleri itibarıyla terör benzeri bağılık, eşkıyalık, yol kesme, fitne ve fesat çıkarma, intihar ve irtidat gibi suç ve kabahatler üzerinde durulduğu ve bu suçlara ağır ve şedid cezalar tayin edildiği anlaşılmıştır. Cezaların ağır ve şedid olmasının amacı suçluyu ıslah etmek, mağduru razı etmek, hem suçlu hem de suç işlemeye yeltenmek isteyen kimseler için caydırıcı olmasını sağlamaktır. İslam Hukukundaki hükümler göstermektedir ki bugünkü manada terörün, İslam ile birlikte anılmasının hiçbir hukuki ve bilimsel dayanağı yoktur.

Buna rağmen, terör eylemlerine katılanların dini ve etnik mensubiyetlerine bakılarak, İslam'ı bilmeme veya tanımamadan kaynaklanan peşin hükümlülük, tüm olumsuz propagandalara rağmen İslam'ı kabul edenlerin çok hızlı artması faktörü ve buna duyulan reaksiyon, milletlerarası politikalar, din ve inanç düşmanlığı gibi sebeplerden dolayı İslam'ın imajını bozmak amacıyla, görsel ve yazılı medyada ve diğer propaganda araçlarında, İslam dini ve Müslümanlar ile terör tabirinin kasten birlikte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bir kısım Müslümanların yanlış hareket ve tavırları, İslami bilgi ve yaşayıştaki dolayısıyla temsildeki yetersizlikleri, eğitimsiz oluşları ve buna bağlı olarak cehaletleri onların kötüniyetli gerçek ve tüzel kişiler tarafından kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Halbuki Müslümanların hangi şartlarda nasıl davranıp, kimlerle nasıl diyalog kurabilecekleri ve mücadele edecekleri, Kur'an ve Sünnet'te belirlidir. Hiçbir Müslüman, hem Müslüman kalıp, hem de Allah ve Resûlü'nün çizdiği yol dışında, hatta değerler bağlamında onunla çelişen bir yola gidemez. Bu nedenle, teröristin Müslüman, Müslümanın da terörist olması ve kalması fıkhen mümkün değildir. İslam dini, terörü kesinlikle reddeder ve lanetler. İslam hem bireysel hem de toplumsal hayatta emniyet ve istikrar vaad edip, kaos ve çatışmayı meneder. Daha huzurlu bir gelecek için öncelikle terörün genel kabul görebilecek bir tanımının yapılması, akabinde tüm gerçek ve tüzel kişiler ile oluşumların samimi bir şekilde teröre karşı ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği yapması gerekmektedir. İslam'a göre tüm insanlar eşit olup, üstünlüğün ölçüsü Allah'a yakınlıktadır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî**, İsmail b. Muhammed *Keşfu'l-Hafâ*, y.y.,t.y.
- Akseki**, A. Hamdi, (1956), *İslâm Dini-İtikat, İbadet ve Ahlak*, Ankara.
- Akşit**, M. Cevat, (1976), *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, İstanbul.
- Alkan**, Necati, (2002), *Gençlik ve Terörizm*, Temüh Yayınları, Ankara.
- (2004), *11 Eylül Terör Saldırılarından İstanbul Terör Saldırılarına Küresel Terörizm*.
- Alparslan**, Şükrü, (1983), *Hukuk ve Kriminoloji Açısından Tedhişçilik*, Teknik Yayınları, İstanbul.
- Altuğ**, Yılmaz, (1995), *Terörün Anatomisi*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul.
- Arendt**, Hannah, (1997), *Şiddet Üzerine*, Çev: Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Armstrong**, Karen, (2001), *Holy War, The Crusades and Their Impact on Today's World*, Anchor Books, New York.
- Aslan**, Nasi, (2005), *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Avrasya Yayıncılık, Ankara.
- (1999), *İslam Yargılama Hukukunda “Şühüdü'l-hal” Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Atay**, Mehmet, (1995), *Örtülü Faaliyetler Konsepti*, *Strateji Dergisi*, y.y.
- Ateş**, Abdurrahman, (2002), *Kur'an'a Göre Dinde Zorlama ve Şiddet Sorunu*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Avcı**, Mustafa, (2004), *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- Avşar**, Timuçin, (1993), *Şiddette Karşı Felsefe*, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Türk Felsefe Dergisi Yayınları, Sayı: 8, Ankara.
- Balcioğlu**, İbrahim, (2001), *Şiddet ve Toplum*, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Bardakoğlu**, Ali, (1993), *Ceza*, DIA, c.VII, s. 470-478, İstanbul.
- Belazurî**, Ebu'l Abbâs Ahmed İbn Yahya, (1958), *Fütûhu'l-Büldân*, Beyrut.
- Berger**, Arthur Asa, (1991), *Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon: Kuramsal Bir Yaklaşım Denemesi*, Çev: Yusuf Kaplan, Rey Yayınları, İstanbul.
- Berki**, Ali Himmet, (1968), *Açıklamalı Mecelle, (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, Hikmet Yayınları, İstanbul.

- Bilmen, Ömer Nasuhi**, (1976), *Hukuki İslamiyye ve İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, İstanbul.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (1981), *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul.
- Burgat**, Francois, **Dowell**, William, (1997), *The Islamic Movement in North Africa*, Middle East Monograph Series, Teksas.
- Büker**, Seçil- **Kıran**, Ayşe, (1999), *Reklâmlarda Kadına Yönelik Şiddet*, Alan Yayınları, İstanbul.
- Cessas**, Ahmed İbn Ali er-Razi, (1993), *Ahkâmü'l – Kur'an*, Beyrut.
- Cömertoğlu**, Yeşim, (1995), Terörün Psikolojik Temelleri, *Strateji Dergisi*.
- Develioğlu**, Ferit, (1993), *Osmanlıca ve Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğu**, Ergil, (1993), *Terörizmin Mantığı ve Hedefi*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 46, Ankara.
- (2001), Şiddetin Kültürel Kökenleri, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Şubat.
- Dönmezer**, Sulhi, (1996), Çağdaş Toplumda Şiddet Ve Mafia Suçları, *Cogita Dergisi*, Sayı:6–7.
- (1975), *Kriminoloji*, Sulhi Gören Matbaası, İstanbul.
- (1997), *Her Yönüyle Tedhiş, Son Havadis*, İstanbul.
- Ebu Davud**, (1971), Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *Sünenu Ebi Davud*, Beyrut.
- Ebu Hanife**, (1979), Numan b.Sabit, *Fıkıh-ı Ekber, Çağrı Yayınları*, İstanbul.
- Ebû Süleyman**, (1985), *İslam'ın Uluslar arası İlişkiler Kuramı*, Çev. F. Kuru, İstanbul.
- Ebu Yusuf**, Yakub b. İbrahim, (1973), *Kitabû'l Haraç*, Çev. Bahar Yayınları, İstanbul.
- Ebû Zehra**, Muhammed, (1976), *İslam'da Savaş Kavramı*, Çev. C.Karaağaçlı, İstanbul.
- *el-Cerime*, Kahire, t.y.
- *el-Ukûbe*, Mısır, t.y.
- Emecen** F,Beydilli K,İpşirli M,Aydın M.A, Ortaylı İ,Özcan A,Yediyıldız B,Kütükoğlu
 ——— (1994), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul*.
- Ersoy** M.Akif, (1995), *Safahat, Feza Yayıncılık*, İstanbul.
- Eskicioğlu**, Osman, (1996), *İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları*, Anadolu Matbaası, İzmir.
- Esposite** L. John, (1999), *The IslamicThreat: Myth or Reality*, Oxford Up, London.
- Esed**, Muhammed, (1997), *Kur'an Mesajı*, Çev. C. Koytak- A. Ertürk, İstanbul.

- Fanon**, Frantz, *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*, Cezayir t.y.
- Faruki İsmail**, R, (1993), *İbrahimi Dinlerin Diyalogu*, çev. M. Karaşahan, İstanbul.
- Fazlurrahman**, Mevlana, (2000), *İslami Yenilenme-Makaleler II*, Çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Fendioğlu** Tahsin H, (2000), *Uluslararası Belgelerde Terörizm; 1.Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildirileri*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.
- Fuller**, E. Graham, **Lesser**, İan O, (1996), *Kuşatılanlar – İslam ve Batı’nın Jeopolitiği*, çev. Ö. Arıkan, İstanbul.
- Gazali**, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, (1987), *el- Mustasfa min İlmû'l- Usul*, Beyrut.
- Goswami**, B.B. *Cultural Adaptability of Violence*, (1995), Edited by; S.Venigopal Roa, Vikas Publishing House, Indian.
- Gündüz**, Aslan, (1994), *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Belgeler*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Garaudy**, Roger, Şeriat Nedir, Çev. Salih Akdemir, (1998), *İslamiyet Dergisi*, Ankara.
- Hamidullah**, Muhammed, (2001), *İslâm’a Giriş*, Terc: Cemal Aydın, T.D.V.Yayınları, Ankara.
- (1993), *İslam Peygamberi*, Çev: Salih Tuğ. İrfan Yayımcılık, İstanbul.
- (1998), *“İslâm’da Devlet İdaresi, Çev. Hamdi Aktaş, Beyan Yayınları.*
- (Heyet)**, (1400), *El Feteva-ı Hindiye*, Beyrut.
- Hobart**, Mark, (1996), Şiddet ve Susku; Bir Eylem Siyasetine Doğru, *Cogita Dergisi*, Çev: Yurdanur Salman, Sayı:6–7, Kış-Bahar.
- Hunt**, Elgin F, (1972), *Social Science, 4 th Edition*, The Mac Millan Company, NewYork.
- Huntington**, Samuel P, (1993), *The Clash of Civilizations*” Foreign Affairs, New York.
- (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of theWorld Order*, Simon&Shuster, New York .
- İbn Abidin**, Muhammed Emin, (1982), *Reddü'l Muhtar Ale'd Dürri'l Muhtar*, İstanbul.
- İbn Arabî**, Muhyiddin, (1998), *İlahi Aşk*, Çev; Mahmut Yanık, İstanbul.
- İbn Aşûr**, Muhammed Tahir, (1996), *Makasidu’s- Şeriatî’l- İslamiyye / İslam Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*, İstanbul.
- İbn Esir**, İzzeddin b, (1301), *El Kâmil fi’t Tarih*, Bsk. Ofset, Kahire.

- İbn Hacer Heytemi**, *ez-Zevacir*, İrşad Kitap Yayıncılık, t.y.
- İbn Hanbel**, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed, (1985), *el Müsned*, Beyrut.
- İbn Hişam**, Ebû Muhammed Abdulmelik, (1971), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut.
- İbn Hümam**, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid, (1316), *Fethû'l Kadir*, D.Sadr Matbaası, Beyrut.
- İbn Kayyim**, Ebu Abdullah Şemseddin, (1991), *İ'lâmu'l- Muvakkiin*, Beyrut.
- İbn Kesir**, Ebû'l Fida İsmail, (1969), *Tefsirü'l-Kur'an'il Azim*, D.Marife Neşri, Beyrut.
- İbn Mace**, Ebu Abdillan Muhammed b. Yezid el-Kazvini, (1982), *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İbn Nüceym**, Zeynüddin b. İbrahim el-Mısri, (1311), *El Bahru'r Raik*, Kahire.
- İbn Süleyman**, Muhammed, *Mecmuatû'l Enhur fi mülteka'l- Ebhur (Şerhû Damad)* İstanbul, t.y.
- İbn Sa'd**, (1985), *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut.
- İkbal**, Muhammed, (1989), *Cavitname*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kadı Beyzavi**, (1979), *Mecmûa't- Tefâsir*, Çağrı Yay. İstanbul.
- Karacan**, İsmet, (1984), *Terörizm: Kavram ve Yapısı*, Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı, Ankara.
- Karaman**, Hayrettin, (1982), *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul.
- Karaman**, Hayrettin, Harman, Ömer Faruk, Tuncer, Faruk. (2006), *Polemik Değil Diyalog*, Ufuk Kitap, İstanbul.
- Kasani**, (1974), *el -Bedâiû's- Senai fi Tertibi's-Şerâi*, Beyrut.
- Keane**, John, (1998), *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, Çev: Bülent Peker, Dost Kitabevi, Ankara.
- Keleş**, Ruşen, **Artun**, Ünsal, (1982), *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.
- Kışlalı**, Ahmet Taner, (1974), *Öğrenci Ayaklanmaları*, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Kitab-ı Mukaddes**, (2001), Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul.
- Köknal**, Özcan, (1996), *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul.
- Köksal**, M. Asım, (1981), *İslâm Tarihi*, İstanbul.
- Kurucan**, Ahmet, (2006), *Niçin Diyalog*, Diyalogun Temelleri, Işık yayınları.
- Kutub**, Seyyid, *Fizilal-i Kur'an*, Hikmet Yayınları, İstanbul t.y.
- Laguer**, W. , (1986), *Reflections on Terrorism*, Foreign Affairs, y.y.
- Latter**, Richard, (1995), *Demokrasilerde Terörle Mücadele*, Stin.

- Malik**, Ebu Abdullah Malik bin Enes bin Malik bin Ebi Amir el-Asbahi el-Yemeni, (1982), *el- Muvatta*, Tuğ yayınları, İstanbul.
- Maturidi**, Ebu Mansur Muhammed bin Muhammed bin Mahmud, (2002), *Kitabüt-Tevhid*, terc. Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, İstanbul.
- Maverdi**, Ebu'l Hasan Ali İbn Muhammed İbn Habib, (1990), *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, Beyrut.
- Mavsili**, Abdullah b. Mahmud, (1980), *El ihtiyar fi Ta'lili'l Muhtar*, Çağrı Yay. İstanbul.
- Mazrui**, Ali A, **Heinemann**, James Currey, (1990), *Culturel Forces in World Politics*, Educational Boks, London.
- Merginani**, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî, ———(1965), *el-Hidaye Şerhû Bidayetü'l- Mübtedi*, Kahire.
- Mevdudi**, Mevlana Seyyid Ebu'l A'la, (1972), *Tefhim*, Lahor.
- Molla Hüsrev**, Muhammed b. Feramuz, (1307), *Mir'at El Usul fi Şerhi'l-Mirkat el Vüsûl*, İstanbul.
- Müslim**, İbn Haccac el-Kuşeyri, (1981), *Sahih-i Müslim*, İstanbul.
- Özaydın**, Abdülkerim, *Hasan Sabbah*, (1997), TDVA, İstanbul.
- Özel**, Ahmet, (1988), *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul.
- Öztürk**, Bahri, (2003), *Şiddet ve Çocuk*, İstanbul.
- Pulat**, Y.Tacar, (1999), *Terör ve Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Sancar**, Mithat, (2001), *Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti*, *Doğu- Batı Dergisi*, Sayı: 13.
- Schact**, Joseph, (1977), *İslam Hukukuna Giriş*, Çev. M.Dağ- A.Kadir Şener, Ankara.
- Serahsi**, Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el- Mebsut*, D.Marife Neşri. Beyrut, t.y.
- Seydi**, Süleyman, *Batı'nın 'İslami Teröre'Yaklaşımı*, www.stratigma.com/turkce/makale
- Sözen**, Edibe, (1986), *Sosyolojik Açıdan Çocuk Suçluluğu ve Paşa Kapısı Cezaevinde Bir Deneme*, Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakakültesi Yayınları, 21. Kitap, İstanbul.
- Suat**, İlhan, (1998), *Terör Neden Türkiye*, NU-DO Yayıncılık, Ankara.
- Şeybanî**, Muhammed b. Hasan, *Siyer'i Kebir*, Kufe, t.y.
- Şevkani**, Muhammed, *Fethu'l- Kadir*, Beyrut, t.y.
- Tabbara**, A.Afif, (1981), *İlmin Işığında İslamiyet*, Çev. Mustafa Öz, Kalem Yayıncılık, İstanbul.

- Talbi** Muhammed, (1988), *Possibilties and Conditions for a Beter Understanding Between İslam and West*, Journal of Ecumenical Studies. Bahar.
- Tirmizi**, Ebu İsa Muhammed b. İsa, (1992), *Sünen I-V*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Ünsal**, Artun, (1996), Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi, *Cogita Dergisi*, Sayı:6, Ankara.
- (1974), Hukuk ve Toplumsal Yaşam, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 3- 4 Ankara.
- Vakidi**, Muhammed b. Ömer (v. 207 hicrî), (1966), *Kitâbu'l-Meğâzî*, Tahkik: Marsden Jones, Oxford, Londra.
- Yakupoglu**, M. Mukadder, (1996), Erotizm de Şiddet ve Ahlak İlişkisi, *Cogita Dergisi*, Sayı:6–7.
- Yves**, Michaud, *Şiddet*, Çev: Cem Muhtaroglu, İletişim Yayınları, İstanbul t.y.
- Yayla** Atilla, (1990), İnternational Regal Materials 1986 vol XXV; Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara.
- (1986), İnternational Regal Materials 1986 vol XXV No.1
- Yazır**, Elmalılı. M. Hamdi, (1995), *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yayıncılık, İstanbul.
- Yearbook of UN.**, (1972), Vol XXVI.
- Yıldırım**, Suat, (1998), *Kur'an-ı Hâkim ve Açıklamalı Meali*, Feza yayınevi, İstanbul.
- Zebidi**, Abdillatif, (1978), *Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara.
- Zuhayli** Muhammed Vehbe, (1992), *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Çev. Komisyon, Risale Yayınları, İstanbul.
- (1993), *en- Nazariyyetü'l-Fıkhiyye*, Dimaşk.
- www.basbakanlik.mevzuat.gov.tr, 7215 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu 21/08/2006
- www.egm.gov.tr/temuh 24/08/2006
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/humanizm> 24/08/2006

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Muhammet ÇAKIR
 Doğum Tarihi : 10.03.1978
 Medenî Durumu : Bekâr
 Telefon : Ev : 03262148980
 Cep : 05324049809
 E-Posta : lawyerim@yahoo.com

EĞİTİM DURUMU

2002–2007, Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
 2000–2001, Dil Eğitimi, Newyork, ABD,
 1994–2000, Lisans, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul.
 1990–1994, Lise, Hatay İmam Hatip Lisesi, Hatay.
 1987–1990, Ortaokul, Altınözü İmam Hatip Lisesi, Hatay.
 1982–1987, İlkokul, Pasklıkaya İlkokulu, Hatay.

İŞ DENEYİMİ

2001–2002 Avukatlık Stajı, Antakya
 2002- ... Hatay Barosuna Kayıtlı Kendi Ofisimde Avukat, Antakya

YABANCI DİL

İngilizce, Arapça.

BİLGİSAYAR BİLGİSİ

Word, Excel.